

Masarykova univerzita

Filozofická fakulta

Historický ústav

Petr Šúth

Stará šlechta v moderní době:

Život hraběte

Heinricha Larisch-Mönnicha

(1850-1918)

Bakalářská diplomová práce

Vedoucí práce: PhDr. Zdeňka Stoklásková, Ph.D.

2017

Prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou práci vypracoval samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

V Brně dne.....

Podpis.....

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval lidem, bez jejichž přispění by předkládaná práce nevznikla. Za vstřícnost a užitečné rady při vedení mé diplomové práce děkuji PhDr. Zdeňce Stokláskové, PhD. Poděkování patří také zaměstnancům okresního archivu v Karviné, Zemského archivu v Opavě a archivu Vídeňské univerzity, stejně jako pamětníkům Eduardovi Kulovi, Ireně Jendřejkové a Rudolfovi Hrubému za pomoc a cenné poznatky při bádání. Závěrem, ne však na posledním místě, děkuji za podporu a trpělivost své rodině.

OBSAH

1. Úvod.....	1
2. Prameny a literatura	3
3. Rod Larischů v moderních dějinách.....	6
4. Mládí hraběte.....	10
4.1. Výchova a vzdělání	10
4.2. Prusové ve Slezsku.....	15
4.3. Na návštěvě v Římě	16
4.4. Cesta k oltáři	18
5. Životní styl šlechtice	21
5.1. Na šlechtických sídlech.....	21
5.2. Cestování.....	25
5.3. Jezdectví a lov.....	26
5.4. V ateliéru.....	30
5.5. Dobrodiní – nedílná součást šlechtického kodexu	33
6. Podnikatelské aktivity	36
6.1. Uhelny doly	36
6.2. Koksovna a elektrárny.....	38
6.3. Lázně Darkov	39
6.4. Další podniky – rafinerie, pivovar, pila.....	40
6.5. Hrabě Larisch a sociální demokraté	40
6.6. Hrabě Larisch jako podnikatel	42
7. Politická činnost.....	43
7.1. Stranická příslušnost	44
7.2. Jazyk ve vnímání šlechty	45
7.3. Podnikatelem ve Slezsku.....	46
8. Poslední léta života a Velká válka.....	49
8.1. Držení smutku	50
8.2. Zánik starého řádu.....	52
9. Smrt hraběte	54
9.1. Ohlasy v tisku.....	54
9.2. Uctění památky	55
10. Závěr	57
11. Prameny a literatura	59
12. Seznam zkratek	69
13. Seznam obrazových příloh	70

1. Úvod

„F..., to je škaredý fantom!
Tak řeknou konšelé zlatého města,
tak řekne věhlasný národa vůdce,
zatřepou hlavičkou národní dámy,
tak řekne Rothschild a Gutmann, gróf Laryš a Vlček,
i jasný Sir-markýz Géro –
když jsem se z hromady sedmdesáti tisíců
do výše zdvihl. Tak bili mne bičem!
(...)
Co robí se zajatým večerkem vltavská mládež?
Jak pozdvihli do výše Římané Spartaka vůdce?
Tak budu já stát – dávno můj zahyne národ –
sto roků stát budu čelem ku obloze vzpřímen,
ubitou šíjí se azuru dotknu,
já Petr Bezruč, Ahasver svědomí Čechů,
škaredý fantóm a zašlého národa bard.“¹

V tomto pochmurném tónu popsal poměry ve Slezsku² Petr Bezruč na přelomu 19. a 20. století. V básni *Škaredý zjev* reagoval nejen na nerovné postavení slezského národa, ale také na neuspokojivé podmínky horníků, trpících pod nadvládou zdejších pánů. Pražanům pak vyčítal nedostatečný zájem o dění ve Slezsku, které se leckdy ocitalo na okraji českých zájmů.³

Bezručova výtku je v mnohém poplatná i dnešní době. Slezsko si nezřídka mnozí lidé spojují především s těžbou uhlí nebo ulicí zvanou Stodolní, sportovní fanoušci si pak možná vzpomenou na ostravský fotbalový klub. Tím však mnohdy povědomí o Slezsku končí. Snad je to dáno geografickou polohou nebo vývojem kraje, který se v mnohém odlišoval od zbytku českých zemí, přesto všechno však zůstal jejich součástí. Tak jako v jiných zemích habsburské monarchie, i zde si v 19. století udržovala svůj vliv šlechta. Platilo to i v případě Larisch-Mönnichů. Rod veřejnosti dnes již téměř neznámý se řadil mezi rody staré aristokracie, jeho členové patřili do tzv. „první společnosti“,⁴ a zastávali vlivné funkce nejen ve Slezsku, ale také na Moravě a ve Vídni, v samotném srdci Habsburské monarchie. Larischové byli také schopní podnikatelé. Svým majetkem platili za druhý nejbohatší rod

¹ BEZRUČ, Petr: *Škaredý zjev*. Ostrava 1935, nestránkováno.

² V dalších částech práce se budu zabývat především oblastí Rakouského Slezska, tj. částí, která po rakousko-pruských válkách zůstala součástí habsburské monarchie. V případě, že bude potřeba zmínit i o Pruském Slezsku, odkážu na to příslušnými poznámkami.

³ K otázce Slezska a (nejen) jeho pozici v našich dějinách viz také BORÁK, Mečislav (ed.): *Slezsko v dějinách českého státu: sborník příspěvků z vědecké konference, pořádané pod záštitou prezidenta České republiky Václava Havla u příležitosti 50. výročí Slezského ústavu SZM v Opavě*. Šenov u Ostravy 1998.

⁴ V případě použití výrazů „šlechta“ a „aristokracie“ mám vždy na mysli členy zmíněné „první společnosti“, tj. členy úzce vymezené skupiny šlechty, jejíž život byl spjat s císařským dvorem.

Slezska, rozsáhlejší pozemky zde měla jen císařská rodina. Nechyběli mezi nimi ani významní političtí představitelé a mecenáši umění. Přesto všechno upadlo jméno rodu postupem let v zapomnění.

Cílem předkládané práce je přiblížit působení a životní osudy jednoho z nejvýznamnějších představitelů rodu, hraběte Heinricha Larisch-Mönnicha (1850-1918), o němž se ve svých básních nelichotivě zmiňuje i „slezský bard“.⁵ Byl však Heinrich Larisch opravdu jen utiskovatelem pracujících? V jakých poměrech vyrůstal? Co ovlivňovalo jeho životní styl a jak vypadala jeho podnikatelská a politická činnost? Na tyto otázky se pokusím odpovědět na následujících řádcích.

K volbě tématu mne vedl nejen zájem o karvinský region, ze kterého pocházím, ale také nepříliš povzbudivé zjištění, že se o členech jednoho z nejvýznamnějších slezských rodů dnes v literatuře mnoho nedozvíme. Jedním z důvodů je nejspíš i minimální množství dochovaných pramenů, což byla také hlavní překážka při zpracovávání tématu. Neplatí to přitom jen pro písemnosti. Ze tří honosných hraběcích zámků, které by nám mohly leccos o jejich vlastnících napovědět, se do dnešních dob v Karviné zachoval pouze jediný – zámek ve Fryštátě. Zámky Solca a později i Ráj byly v důsledku poddolování zbourány již před lety a podobný osud potkal i většinu rodinných podniků.⁶ Další původní sídla (například zámek v Petřvaldě nebo v Petrovicích u Karviné) se pak nacházejí v soukromém vlastnictví, což nakonec v omezené míře platí i pro písemné prameny. Pamětníků, kteří mohou spolehlivěji vyprávět o poměrech na karvinském panství ještě před jeho konfiskací, také není mnoho. I přes tato úskalí jsem se nakonec rozhodl pro volbu tohoto tématu s myšlenkou, že alespoň částečně přispěje k oživení zájmu o historii rodu, který významným způsobem zasáhl do dějin Slezska.

⁵ Jména jednotlivých představitelů rodu Larisch-Mönnichů ponechávám v původní (německé) podobě, jak se objevují ve většině pramenů, protože umožňují srozumitelnější vysvětlení některých jevů (např. tzv. „petit nome“). Místní jména pak uvádím v české podobě (s příp. překladem) tak, jak jsou běžně uváděna v české literatuře, pro snazší orientaci v textu.

⁶ Zbourány byly také původní menší zámecká sídla v Dolní Lutyni, ve Stonavě, Suché apod.

2. Prameny a literatura

Jak již bylo řečeno, velkou obtíží, se kterou se musí vyrovnat každý, kdo se dějinami rodu zabývá, je absence archivních pramenů. Příčiny můžeme hledat ve 40. letech 20. století, kdy za dob německé okupace vyhořel zámek Solca. Oheň tehdy zasáhl především levé křídlo zámku, kde se nacházel i rodinný archiv. Po válce pak došlo ke konfiskaci majetků Larisch-Mönnichů, během níž se mnoho předmětů ze zámku ztratilo. Nepatrná část dochovaných dokumentů je dnes dostupná v Zemském archivu v Opavě a ve Státním okresním archivu Karviná ve fondu *Velkostatek Karviná* (fond č. 187). V jeho nezpracované části se nalézá také korespondence mezi Heinrichem a dalšími příslušníky šlechty. Pro naše potřeby bude nejdůležitější soukromá korespondence s ženou Henriettou: dopisy jsou psány výhradně v němčině, pouze občas jsou obohaceny o některé anglické, popř. francouzské výrazy. Právě po této stránce je pro nás korespondence nejpřínosnější. Po stránce obsahové mají zprávy leckdy podružný význam a vzhledem k povaze dopisů není ani vždy možné určit kontext, ke kterému se obsahy sdělení vztahují.

Prameny dokumentující návštěvy na zámku Larischů, stejně jako různá četnická hlášení z jejich panství, jsou uloženy ve fondu *Policejní ředitelství Moravská Ostrava* (fond č. 67). Částečně lze využít i fond *Zemský pánský a dámský pomocný spolek Červeného kříže pro Slezsko (1872)1897 - 1919* (fond č. 320) a sporadicky také fond *Okresní archiv Fryštát* (fond č. 4). Listiny vzniklé z činnosti města Karviná, ve kterém se nacházelo rodinné panství Larisch-Mönnichů, jsou uloženy ve fondu *Archiv města Karvinná* (fond č. 95). Tím výčet obsáhlejších archivních fondů, které poskytují k osobě Heinricha Larische již tak kusé informace, končí. Nepomohou ani archivy přilehlých zemí – Archiwum Państwowe w Katowicach (s pobočkou v Těšíně) nebo Rakouský státní archiv ve Vídni, v jejichž fondech se využitelné prameny k osobnosti hraběte Larische nedochovaly.

Neocenitelným pramenem je proto zejména dobový tisk. Při své práci jsem využil jak cizojazyčná (především rakouská), tak česká periodika.⁷ Přestože je při jejich čtení nutno brát v potaz ideologické zabarvení, místo a datum vydání, a v neposlední řadě i osobu autora (pokud je známa), často byla právě periodika jedinou možností, kde získat důležité informace o životě hraběte.

Střípky informací poskytují také šlechtické memoáry. Díky nim můžeme nahlížet na události z pohledu samotných šlechticů, a to i přesto, že paměti nejsou vždy zcela spolehlivým

⁷ Protože se informace v periodických část objevovaly ve stejném znění, uvádím většinou odkaz jen na jedno periodikum.

zdrojem poznání. Jmenujme především paměti Marie von Wallersee, která se do rodiny Larischů provdala v 70. letech a jejíž jméno je spojováno s tragickým úmrtím korunního prince Rudolfa v Mayerlingu.⁸ O svých cestách s rodinou Larisch-Mönnichů se zmiňuje také princezna Daisy.⁹

Bádání o šlechtě a její úloze ve společnosti se po roce 1989 dočkalo značného oživení a od té doby vyšla řada důležitých prací.¹⁰ Publikací, které by se zabývaly rodem Larisch-Mönnichů, je však poskrovnu. Syntetická rodová monografie dosud neexistuje. Dějiny rodu sepsal ve 30. letech Ferdinand Häussler, na objednávku Olivie Larisch-Mönnichové.¹¹ Na jeho práci navázal v 90. letech Rudolf Jan Hrubý, který vydal druhý díl genealogie, ve kterém dovedl historii rodu až do roku 1992.¹² Dílčí informace k jednotlivým osobnostem Larischů, stejně

⁸ WALLERSEE-LARISCH, Marie Louise von: *Moje minulost*. Praha 1918; TÁŽ: *Kaiserin Elisabeth und Ich*. Leipzig 1935. Marie však své paměti psala se značným odstupem let a vzhledem k událostem, které paměti popisují, je třeba při jejich analýze postupovat obezřetně. Životem samotné Marie se zabývala déle např. SOKOP, Brigitte: *Jene Gräfin Larisch*. Marie Luise Gräfin Larisch-Wallersee. Vertraue der Kaiserin – Verfemte nach Mayerling. Wien 1988.

⁹ DAISY, Princess of Pless: *By Herself*. London 1928.

¹⁰ V českém prostředí podal přehled stavu bádání o šlechtě MATĚJČEK, Jiří: *Šlechta v českých zemích 19. století. (První pokus o přehled)*. Slezský sborník 98, 2000, s. 277–299. Životnímu stylu šlechty v moderní době se věnovali BEZECNÝ, Zdeněk: *Příliš uzavřená společnost. Orličí Schwarzenbergové a šlechtická společnost v Čechách v druhé polovině 19. a na počátku 20. století*. České Budějovice 2005; TÝŽ: *Šlechta a církev v druhé polovině 19. století*. In: PRAHL, Roman – HOJDA, Zdeněk (eds.): *Bůh a bohové: církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století*. Plzeň 2002, s. 186–191; TÝŽ: *Česká šlechta a salony v druhé polovině 19. století*. In: LORENZO, Helena – PETRASOVÁ, Taťána (eds.): *Salony v české kultuře 19. století: sborník příspěvků z 18. ročníku symposia k problematice 19. století*. Praha 1999, s. 201–207; ŠVAŘÍČKOVÁ SLABÁKOVÁ, Radmila: *Rodinné strategie šlechty: Mensdorffové-Pouilly v 19. století*. Praha 2007. Ze zahraničních autorů se šlechtě věnovala WINKELHOFEROVÁ, Martina: *Šlechtictví zavazuje: Osudy žen v c. k. monarchii*. Praha 2012; TÁŽ: *Viribus unitis: císař a jeho dvůr: nový pohled na císaře Františka Josefa*. Praha 2011; STEKL, Hannes: *Österreichs Aristokratie im Vormärz. Herrschaftsstil und Lebensformen der Fürstenhäuser Liechtenstein und Schwarzenberg*. München 1973; TÝŽ – WAKOUNIG, Marija: *Windisch-Graetz. Ein Fürstenhaus im 19. und 20. Jahrhundert*. Wien – Köln – Weimar 1992; TÝŽ: *Adel und Bürgertum in der Habsburgermonarchie 18. bis 20. Jahrhundert*. Hannes Stekl zum 60. Geburtstag gewidmet. Wien 2004. Mnohé mohou napovědět také životopisy šlechticů, např.: BEZECNÝ, Zdeněk – SAK, Robert: *Dáma z rajského ostrova: Sidonie Nádherná a její svět*. Praha 2000; CZERNIN, Monika: *Žila jsem příliš krátce: fascinující život hraběnky Nory Kinské*. Brno 2007; LENDEROVÁ, Milena: *Tragický bál: Život a smrt Pavlína ze Schwarzenbergu*. Praha – Litomyšl 2004. Politickému působení šlechty v 19. století se věnovali např.: GLASSHEIM, EAGGLE: *Urození nacionalisté: česká šlechta a národnostní otázka v 1. pol. 20. století*. Praha 2012; HOŘČÍČKA, Václav – ŽUPANIČ, Jan: *Šlechta na křižovatce. Lichtenštejnové, Schwarzenbergové a Colloredo-Mannsfeldové v 1. polovině 20. století*. Praha 2017; MELLVILLE, Ralph: *Adel und Revolution in Böhmen. Strukturwandel von Herrschaft und Gesellschaft in Österreich um die Mitte des 19. Jahrhunderts*. Mainz 1998; PREINFALK, Miha: *Auersperg. Geschichte einer europäischen Familie*. Graz 2006; REIF, Heinz: *Adel im 19. und 20. Jahrhundert*. Enzyklopädie deutscher Geschichte. Band. 55. München 1999; TÖNSMEYER, Tatjana - VELEK, Lubos (eds.): *Adel und Politik in der Habsburgermonarchie und den Nachbarländern zwischen Absolutismus und Demokratie*. München 2011; WEHLER, Hans-Ulrich (ed.): *Europäischer Adel 1750-1850*. Göttingen 1990. Nobilitaci šlechty a jejich úlohou ve společnosti se zabýval ŽUPANIČ, Jan: *Nová šlechta Rakouského císařství*. Praha 2006. Tam také odkazy na další literaturu.

¹¹ HÄUSSLER, Franz Josef: *Dějiny prastarého šlechtického rodu Larischů ze Lhoty, svobodných pánů a hrabat tohoto rodu a rovněž dále pocházejících hrabat z Larisch-Mönnichů svobodných pánů ze Lhoty a Karvinné*. Opava 1981.

¹² HRUBÝ, Rudolf Jan: *Dějiny prastarého šlechtického rodu Larischů ze Lhoty, svobodných pánů a hrabat tohoto rodu a rovněž dále pocházejících hrabat z Larisch-Mönnichů svobodných pánů ze Lhoty a Karvinné*. Díl II. Karviná 1992.

jako přehled některých zachovaných archiválií, uvádí příručka Veroniky Matroszové, která byla vydána u příležitosti zámecké výstavy v Karviné-Fryštátě.¹³ Historií sídel, s nimiž byl spjat rod Larisch-Mönnichů, se pak zabývala Alexandra Rebrová.

Základní údaje a životní data nejvýznamnějších členů rodu lze získat z biografických slovníků¹⁴ encyklopedií,¹⁵ popř. ze šlechtických almanachů.¹⁶ Rod Larisch-Mönnichů se stal také námětem několika diplomových prací. Jmenuje především práci Marty Matýskové, která se kromě historie rodu zaměřila také na rodové podnikání.¹⁷ Právě podnikatelské činnosti na karvinském velkostatku byla věnována ze strany badatelů větší pozornost. Podnikatelským aktivitám na karvinském panství se věnoval například Aleš Zářický¹⁸ nebo Kamil Rodan.¹⁹ O podnikání Larisch-Mönnichů se zmiňují i další práce, jejichž autoři se však primárně zaměřují na dějiny regionu,²⁰ popř. na hospodářské dějiny.²¹

¹³ MATROSZOVÁ, Veronika: *Rod Larisch-Mönnichů na Karvinsku*. Karviná 1999.

¹⁴ Např. WURZBACH, Constantin von: *Larisch-Mönnich, Johann Graf*. In: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*. 14. Theil. Wien 1865, s. 495; LANGE BURGENKON, Emil von – [Maier] SIMON Martin: *Larisch von Moennich*. In: *Österreichisches Biographisches Lexikon (ÖBL) 1815 – 1950*. Band. 5. Wien 1972, s. 27–28.

¹⁵ DOKOUPIL, Lumír – MYŠKA, Milan – SVOBODA, Jiří (eds.): *Kulturněhistorická encyklopedie Slezska a severovýchodní Moravy A-M*. Ostrava 2005, s. 482–483; MYŠKA, Milan a kol. (eds.): *Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska do poloviny XX. století*. Svazek I. Ostrava 2003, s. 461–464.

¹⁶ MAŠEK, Petr.: *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Od Bílé hory po současnost. Díl I. Praha 2008, s. 533. PILNÁČEK, Josef: *Rody starého Slezska*. Brno 2010, s. 265–266.

¹⁷ MATÝSKOVÁ, Marta: *Šlechtický rod Laryšové ze Lhoty a na Karviné, pozdější hrabata Larisch-Mönnich*. Magisterská diplomová práce. FPF SLU Opava 1996. Rodem Larisch-Mönnichů se více či méně zabývali ve svých diplomových pracích také např. KUFA, Pavel: *Šlechtická sídla na Těšínsku v letech 1789-1840*. Magisterská diplomová práce. FF UPOL Olomouc 2012; NAVRÁTIL, Miloslav: *Ekonomické dějiny města Karviné*. Bakalářská diplomová práce. PDF OU Ostrava 2014; ONDERKOVÁ, Tereza: *Stavby rodu Larisch-Mönnichů na území obce Těrlicko*. Bakalářská diplomová práce. PDF OU Ostrava 2015.

¹⁸ ZÁŘICKÝ, Aleš: *Der Geburtsadel an der Schwelle des Industriezeitalters. Das Beispiel der Familie Larisch-Mönnich*. In: MEIDERBAUER, Martin (ed.): *Adel und Wirtschaft. Lebensunterhalt der Adligen in der Moderne*. München 2009, s. 121-131. TÝŽ: *Velkopodnikatel. Příklad Heinricha hraběte Larisch-Mönnicha, Josefa Zwierziny a Wilhelma Gutmanna*. In: FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – MALÍŘ, Jiří (eds.): *Člověk na Moravě 19. století*. Brno 2008, s. 24-46; TÝŽ: *Velkopodnikatel. Příklad Johanna Larisch-Mönnich a dalších*. In: FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – MALÍŘ, Jiří – VYKOUPIL, Libor (eds.): *Člověk na Moravě v první polovině 20. století*. Brno 2006, s. 46–55.

¹⁹ RODAN, Kamil: *Proces koncentrace šlechtického velkostatku a jeho geneze v Rakouském Slezsku ve druhé polovině 19. století na příkladu hraběcí rodiny Larisch-Mönnich*. In: RAŠTICOVÁ, Blanka (ed.): *Osobnosti agrární politiky 19. a 20. století: sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 24. - 25. května 2006*. Uherské hradiště 2006, s. 61-66; TÝŽ: *Dějiny zemědělství v Rakouském Slezsku v letech 1848-1914*. (Základní vývojové tendence). Ostrava 2008.

²⁰ BAYER, Julius: *Pamětihodnosti města Fryštátu*. Karviná 1879; BORÁK, Mečislav – GAWRECKI, Dan: *Nástin dějin Těšínska*. Praha 1992; HAJZLEROVÁ, Irena – MATROSZOVÁ, Veronika: *Karviná*. Praha – Litomyšl 2009; HAJZLEROVÁ, Irena: *Dolní Lutyně 1305 – 2005*. Karviná 2005; TÁŽ: *Petrovice u Karviné: 700 let od první písemné zmínky*. Karviná 2006; ŠLACHTA, Fridolín: *Těšínsko*. Karviná 1946.

²¹ Z rozsáhlé literatury se o rodu zmiňují např. GRÝMOVÁ, Karolína – GRÝM, Rudolf: *Počátky elektrizace ostravsko-karvinských dolů*. Ostrava 2008; KUBA, Stanislav: *Z historie dolu ČSA: Již opět z dolu zaznívá...* Ostrava 2008; TÝŽ: *Historický vývoj hornického města Karviná*. Ostrava 2016; MATĚJ, Miloš: *Kulturní památky ostravsko-karvinského revíru*. Ostrava 2009; ZÁŘICKÝ, Aleš: *Rothschildové a ti druzí*. Ostrava 2005, s. 29-36.

3. Rod Larischů v moderních dějinách

Nástup 19. století znamenal pro rod Larischů dobu převratných změn: již v roce 1792 došlo ke sňatku Johanna Josepha Larische²² a Anny Marie Tekly, nemanželské dcery a zároveň dědičky svobodného pána Johanna Wenzela Mönnicha.²³ Jeho úmrtím vymřel rod Mönnichů po meči. Podle závěti z roku 1787 přešlo na Johanna právo připojit ke svému jménu predikát rodu Monnichů. Tím vznikla hraběcí linie užívající jméno Larisch-Mönnich.²⁴ I rodové podnikání získalo jiný rozměr. Na přelomu století skoupil Johann další vsi, a sice Horní Suchou, Stanislavice a Petrovice u Karviné, později připojil ještě biskupské léno Dolní Životice. Vlastnil také statky na území Pruského Slezska – Rogów a Bluszczów.²⁵ Zasloužil se rovněž o rozvoj rodinného podnikání: choval koně pro armádu a rozmnožil chov ovcí merino, jejichž vlna byla ideální k výrobě drahých vlněných látek. Skutečnost, že dovoz těchto ovcí byl v té době zakázán, jej nezastavila. Využil nepříznivé finanční situace ovčince v Holíči, kde na počátku 19. století zakoupil jednu ovci za 10 000 zl. k. m., platba v bankocetlích se však po státním bankrotu roku 1811 vyplatila. Svůj chov obohatil o desítky šlechtěných ovcí z panství Malmaison u Paříže. Investice se mu bohatou měrou vrátily již v době blokády Anglie, kdy byl silně omezen dovoz vlny a vlněných výrobků.²⁶ Významným momentem bylo obnovení těžby uhlí na karvinském panství. V okolí kutišť na kopcích Ptáčník a Čechovice (později Kamienčok) byly Johannovi propůjčeny první důlní míry a objem těžby se začal postupně zvyšovat. Zásahu na tom měly především Johannovy strategické schopnosti, ale také dědictví po otci a majetek získaný sňatkem.²⁷ V roce 1810 bylo vytěženo již 4362 tun uhlí.²⁸

Kromě toho se Johann věnoval politické kariéře: od roku 1799 působil jako zemský hejtman, prezident zemského soudu a vyslanec slezských stavů v komisi, která měla za úkol stahovat z oběhu bezcenné rakouské bankovky. Za zásluhy jej císař jmenoval c. k. tajným radou

²² Johann De Matha Josef II. Larisch (1766-1820). Již na počátku 90. let získal do svého vlastnictví velkostatek Petřvald, panství Fryštát a Dolní Lutyni, které připojil k rodinnému dominiu po smrti otce v dubnu 1791. Srov. MYŠKA, M. a kol.: *Historická encyklopedie*, s. 261.

²³ Po jeho smrti získala Anna status minor Rychvald (vsi Rychvald, Horní Lutyně, Záblatí) a panství Raduň, Studénku a Jistebník. Srov. *Tamtéž*.

²⁴ MAŠEK, P.: *Šlechtické rody*, s. 533. V následující části práce užívám i zkrácenou formu „Larisch“ i pro pozdější členy rodu, jedná se však vždy již o členy s predikátem „Mönnich“. Starším členům rodu, neužívajících ještě predikátu, je věnována pouze úvodní kapitola.

²⁵ MYŠKA, M. a kol.: *Historická encyklopedie*, s. 261.

²⁶ *Tamtéž*.

²⁷ ZÁŘICKÝ, A.: *Rothschildové*, s. 29.

²⁸ *Tamtéž*.

a komořím. Získal také komandérský kříž za rozvoj říše. Jeho další plány překazilo náhlé úmrtí. Zemřel na následky krvácení do mozku v roce 1820.²⁹

Majetku se ujal nejstarší syn Heinrich,³⁰ jemuž podle otcovy závěti připadly i fideikomisy Karviná a Rogów, svobodný rytířský statek Bluszczów, status minor Dolní Lutyně a Fryštát, velkostatky Petřvald, Petrovice u Karviné, Ráj, Prstná, Mizerov, Stanislavice a Horní Suchá s alodiálním statkem Těrlicko.³¹ K rozsáhlému panství získal již v roce 1817 sňatkem s Henriettou von Haugwitz Velké Kunčice a panství Nový Světlov³² na Moravě, které ve 30. letech rozšířil dále o arcibiskupské léno Vasilsko. Po smrti matky zdědil také status minor Rychvald a ves Porubu u Orlové.³³ V šestatřiceti letech tak získal rozsáhlý majetek, který bylo nutné efektivně spravovat. Heinrich se naštěstí projevil jako schopný podnikatel: provedl komplexní správní reformu a živočišnou výrobu rozšířil o chov kvalitního švýcarského plemene skotu.³⁴ Změny se projevíly také v rozloze orné půdy. Postupně docházelo k jejímu rozšiřování na úkor úhorů, rybníků a pastvin.

Ve třicátých letech se Heinrich snažil o rozšíření svých podnikatelských aktivit. Roku 1832 založil v Horní Suché řepný cukrovar.³⁵ Jednalo se o vůbec první a nejmodernější podnik svého druhu na území těšínského Slezska.³⁶ Ve stejné lokalitě založil krátce nato i závody na výrobu rostlinných olejů. Racionalizace podnikání zaujala německého národohospodáře Johanna Gottfrieda Elsnera, kterého inspirovala k sepsání knihy, ve které vyličil podmínky a dynamiku rozvoje na Larischově panství.³⁷

Jedním z nejvýznamnějších momentů na karvinském panství byl rozvoj těžby kamenného uhlí. Do roku 1830 se těžilo uhlí z 6 jam, jejichž hloubka neměla přesáhnout 42 m.³⁸ Heinrich byl však zřejmě o výnosnosti dolování pevně přesvědčen, protože ve 30. letech začal jednat s rakouským arcivévodou Rudolfem o založení těžířstva (Rudolf se totiž již na počátku 20. let zasadil o založení huti, která se stala základem pozdějších vítkovických železáren). Přestože k uskutečnění plánů nakonec nedošlo, Heinrich na rozvoj těžebních podniků nezanevřel

²⁹ MYŠKA, M. a kol.: *Historická encyklopedie*, s. 261.

³⁰ Heinrich Wenzel Mathias Larisch-Mönnich (1793-1859) se narodil v Karviné a poté, co byl v roce 1879 v Paříži zavražděn jeho bratr Peter Johann, se stal jediným pokračovatelem rodu. Srov. tamtéž.

³¹ MYŠKA M. a kol.: *Tamtéž*, s. 262.

³² Součástí světlovského velkostatku byl i zámček Nezdenice. K dějinám rodu Larisch-Mönnichů na Novém Světlově například KOTYK, Jiří: *Pardubický zámček a jeho osudy (k 70. Výročí vítězství nad německým nacismem)*. Pardubice 2015, s. 5-6.

³³ Status minor byla menší, samostatná panství v držení šlechticů.

³⁴ ZÁŘICKÝ, Aleš: *Velkopodnikatel*, s. 32.

³⁵ František: *Vývoj cukrovarnického průmyslu v českých zemích do roku 1872*. Praha 1979, s. 34.

³⁶ Do roku 1835 nechal Heinrich cukrovar přebudovat pod vedením odborníků z Francie. Srov. tamtéž.

³⁷ ELSNER, Johann, Gottfried: *Die deutsche rationelle Landwirtschaft in der Praxis, dargestellt auf den in österreichisch und preußisch Schlesien gelegenen Gütern des Herrn Grafen Heinrich Larisch von Mönnich*. Pesth 1841.

³⁸ MYŠKA, M. a kol. (eds.): *Encyklopedie podnikatelů*, s. 262.

a rozhodl se pro rozšiřování důlních polí. Současně rozběhl i prospekce na území Rychvaldu, přičemž tuto oblast nevybral náhodou: rychvaldská (a také petřvaldská) ves ležela nedaleko zmiňovaných vítkovických železáren, co do spotřeby nejnáročnějšího závodu v oblasti.³⁹ Zde vytěžené kamenné uhlí by tak získalo nepřetržitý odbyt a majiteli dolů by z toho plynul značný zisk. Jak se později ukázalo, bylo to od Heinricha prozíravé rozhodnutí. Do roku 1850 bylo vyhloubeno na 30 jam a vrtů. Hloubení jámy Jan a Karel, později sloučených do jednoho komplexu, započalo v roce 1859.⁴⁰

Přestože se těžba černého uhlí měla do budoucna stát nejvýnosnějším podnikem, věnoval se Larisch ještě dalším aktivitám. V Dolních Marklovicích založil likérku, ve které využil pracovní postupy osvědčené v Paříži. K patentu mu dopomohl sám kancléř Metternich.⁴¹ Se zájmem sledoval Larisch i vývoj událostí okolo výstavby železnice Vídeň-Bochnia, v jejíž komisi také nějaký čas zasedal, později dokonce odkoupil i část akcií. Když však došlo k roztržce mezi nejvlivnějšími akcionáři, Salomonem Mayerem Rothschildem a Louisem von Pereirou, přiklonil se nakonec na stranu Pereiry, se kterým jej pojily přátelské a později i příbuzenské vazby.⁴² Dlouho netrvalo ani jeho působení ve Vítkovickém těžířstvu, kde vlastnictví pouhého desetiprocentního podílu nestačilo k uspokojení Larischových ambicí.⁴³

Zato spolupráce s Pereirou úspěšně pokračovala, nejprve vznikem *Vídeňsko-raabské železniční společnosti*, v roce 1850 pak společně uvedli do chodu první rakouskou továrnu na zinkové barvy v Petřvaldě. Heinrich Larisch také stále pomýšlel na založení vlastních železáren. I přes značné úsilí však nakonec k úspěšné realizaci nápadu nedošlo.⁴⁴ Na místě, kde měly stát železárny, vznikla továrna na smaltované zboží, jejíž existence však trvala jen několik let.⁴⁵

Slibně se rozvíjející chemický průmysl inspiroval Heinricha také k založení továrny na zpracování sody. Moderní chemičku nechal vybudovat v Petrovicích u Karviné, provoz byl zahájen v roce 1852. Zdejší výrobky šly na odbyt nejen v monarchii, ale i v sousedním Prusku, a dokonce v Rusku.⁴⁶ S vývozem chemikálií souvisela i výstavba továrny na hliněné

³⁹ ZÁŘICKÝ, A.: *Velkopodnikatel*, s. 32-33.

⁴⁰ MYŠKA, M. a kol.: *Encyklopedie podnikatelů*, s. 262.

⁴¹ ZÁŘICKÝ, A.: *Velkopodnikatel*, s. 33.

⁴² V roce 1844 si Heinrichova nejstarší dcera vzala Louise Pereiru, vlivného rakouského bankéře, za muže. Viz MYŠKA, Milan (ed.): *Biografický slovník Slezska a severní Moravy*. Nová řada. Sešit 1. (13.). Ostrava 2000, s. 83.

⁴³ ZÁŘICKÝ, A.: *Velkopodnikatel*, s. 34.

⁴⁴ Později se Heinrich Larisch pokoušel založit železárny na panství na Nový Světlov, ani zde však nebyl projekt nakonec úspěšný. Srov. tamtéž.

⁴⁵ MYŠKA, M. a kol. (eds): *Encyklopedie podnikatelů*, s. 263.

⁴⁶ *Tamtéž*.

zboží v roce 1853 v Horní Lutyni. Vyráběly se zde kvalitní kameninové nádoby pro jejich bezpečnou přepravu.⁴⁷

Heinrich se účastnil také politického života. V roce 1848 byl zvolen za velkostatkářskou kurii do Moravského zemského sněmu. Jako jediný pokračovatel rodu si musel také zajistit své nástupce. S ženou Henriettou měl celkem osm dětí.⁴⁸ Nejstarší Johann se narodil 30. května 1821 v Dolních Životicích.⁴⁹ Podobně jako jeho otec, také on se později ukázal být zdatným hospodářem a dokonce i obratným diplomatem. Své právnicko-politické vzdělání zakončil na univerzitě ve Vídni v roce 1841. Krátce nato nastoupil na místo koncepčního kandidáta a byl přidělen do služeb okresního mlýnského úřadu v Linci, kde se v roce 1849 oženil s Franziskou, svobodnou paní von Kast.⁵⁰ Několik měsíců po svatbě přišel na svět i jejich první syn, o jehož životě pojednávají následující kapitoly.

⁴⁷ *Tamtéž.*

⁴⁸ Henriettu, Albertinu, Johanna, Sofii, Lea, Alfonse, Friedricha a Eugena. *Tamtéž*, s. 264.

⁴⁹ Srov. *tamtéž*. Johann se stal i hlavním dědicem velkostatku – ačkoli měl dvě starší sestry, hlavním dědicem rodového majetku se stával prvotně mužský potomek.

⁵⁰ MYŠKA, M. (ed.): *Biografický slovník*, s. 61.

4. Mládí hraběte

Heinrich, celým jménem Heinrich Alphonse Franz Johann Baptista Maria Larisch-Mönnich, se narodil 13. února 1850 v Ebelsbergu v Horním Rakousku.⁵¹ V raném věku zde nejspíš vyrůstal, protože otec zastával místo v Salzburku. Na panské sídlo ve staré Karviné se rodina přestěhovala teprve v nadcházejících letech. V roce 1856 přivedla Franziska na svět dalšího potomka: Rudolf Larisch-Mönnich se narodil 8. května ve Waldegg u Lince, ještě v útlém věku však zemřel. Pochován byl ve Starém kostele v Karviné. Podle nápisu na rakvi zemřel na statku v Životicích u Opavy 2. září 1858.⁵²

O několik měsíců později přišla rodina Larischů o dalšího člena: na jaře roku 1859 zemřel při svých cestách po Florencii dědeček mladého šlechtice, Heinrich Larisch-Mönnich. Pochován byl, tak jako další členové rodu, v Karviné.⁵³ Majorátním pánem a dědicem veškerého majetku se stal jeho syn Johann. Ten se však neujal vedení zděděných statků okamžitě. Krátce po smrti otce odjel na studijní cestu do Anglie, kde se chtěl seznámit s nejnovějšími technickými vynálezy, aby mohl dále modernizovat zemědělskou a průmyslovou výrobu na zděděném panství.⁵⁴ Heinrich tak svého otce vídával v mládí jen zřídka.⁵⁵ V dobách jeho nepřítomnosti se hlavou rodiny stávala nejspíš Heinrichova matka Franziska, která musela dbát o to, aby bylo o jediného syna vzorně postaráno.

4.1. Výchova a vzdělání

K trvalému návratu na sídlo v Karviné došlo pravděpodobně ve 2. polovině 50. let, snad po úmrtí Heinrichova dědečka. Svědčí o tom také zmínka Julia Bayera, který ve svých *Pamětihodnostech města Fryštátu*, popisuje dění na zdejší fáře: „Poté [co byl vysvěcen na kněze a šest let setrval ve funkci kaplana] byl pan páter Karl Hudietz povolán do hraběcího larischovského domu jako vychovatel mladého Jindřicha Larische z Mönnichů.“⁵⁶

⁵¹ Oberösterreichisches Landesarchiv, Linz, Linz-Ebelsberg 106/1850, kniha narozených (pokřtěných). Dostupné online: <http://data.matricula-online.eu/de/oesterreich/oberoesterreich/linz-ebelsberg/106%252F1850/?pg=2>.

(stahováno dne 15. 9. 2017).

⁵² HRUBÝ, Rudolf (ed.): *XIX. Generace 2. Rudolf hrabě z Larisch-Moennichů, svob. pán ze Lhoty a Karviné*. In: *Dějiny prastarého šlechtického rodu Larischů ze Lhoty, svobodných pánů a hrabat tohoto rodu a rovněž dále pocházejících hrabat z Larisch-Moennichů svobodných pánů ze Lhoty a Karviné*. Díl II. Karviná 1992, s. 29. Dostupné online:

<http://www.archives.cz/zao/resources/karvina/hruby/genealogie/genealogie%20larisch%20XIX-2.htm>.

(stahováno dne 15. 9. 2017).

⁵³ *Brünner Zeitung*, 13. 5. 1859, č. 108, s. 861.

⁵⁴ MYŠKA, Milan – ŠŮSTKOVÁ, Hana (eds.): *Biografický slovník Slezska a Severní Moravy*. Nová řada. Sešit 8. (20.). Supplementum 8. Ostrava 2006, s. 65.

⁵⁵ Poté, co se vrátil ze svých cest, stal se Johann Larisch zemským hejtmanem a poslancem Panské sněmovny. V roce 1865 pak navíc získal post ministra financí v Belcrediho vládě (1865-1867) a účastnil se tak celé řady diplomatických cest a jednání. Srov. tamtéž.

⁵⁶ BAYER, J.: *Pamětihodnosti*, dostupné online:

S příjezdem na nové sídlo se tak musel Heinrich vyrovnat nejen se změnou prostředí, ale i lidmi, kteří od té doby tvořili nedílnou součást jeho každodenního života.

Přestože máme o mládí Heinricha Larische k dispozici jen několik útržkovitých zpráv, rád bych nastínil, jak mohla výchova mladého hraběte vypadat. Ve šlechtických rodinách se dětem v útlém věku věnovaly především ženy: první kontakty navazovaly s dětmi kojné, poté jejich úlohu přebíraly chůvy. Nad celou domácností držela dohled manželka vlastníka panství. Franziska nejspíš dohlížela i na správnou aristokratickou výchovu svého syna, zatímco jeho otec Johann trávil mnoho času na cestách. K výchově bylo třeba přistoupit svědomitě již v útlém věku potomka. S pěstováním správných návyků se začínalo mezi třemi až šesti lety, kdy mělo okolí na dítě největší vliv.⁵⁷ Od šestého roku se o řádné vzdělání chlapců staral zpravidla vychovatel, jehož volba nebyla, ostatně jako v případě většiny dětského personálu, náhodná: často rozhodoval věk, ale také náboženské nebo politické přesvědčení.⁵⁸ Nebývalo nezvyklé, že mezi vychovatelem a jeho žákem vznikl později přátelský vztah, ze kterého těžily obě strany: mladý šlechtic mohl vystupovat vůči svému učiteli mnohem otevřeněji než k mnohým jiným členům rodiny, učitel zase mohl těžit ze svého postavení, které mu kromě příjmu mohlo zajistit přízeň rodiny, a tím i slibný postup v kariéře.⁵⁹ Po příjezdu na karvinské panství se stal Heinrichovým vychovatelem Karl Hudietz, který již předtím učil děti bohatých měšťanů. Ten také v roce 1864 nastoupil na uvolněné místo fryštátského faráře, kam byl jmenován na osobní přímlovu Johanna Larisch-Mönnicha.

Pro děti z aristokratických rodin platila při výchově přísná pravidla, která bylo třeba dodržovat. Museli zachovávat autoritu rodičům, prarodičům a dalším představitelům rodu. Stýkat se směli jen se sobě rovnými, na společenské události ani ke společnému stolu v době obědů či večeří však v raném věku přístup neměly.⁶⁰ Často se očekávala bezvýhradná poslušnost. Výjimkou nebyly tělesné tresty či „odpírání přízně“, pokud se potomek provinil nebo protivil vůli rodičů.⁶¹ Rodiče předávali dětem aristokratické zvyklosti, ať už šlo o způsoby pozdravu, jednání nebo vedení konverzace, čímž se udržovala i kontinuita aristokratické kultury, která tak přecházela z generace na generaci.⁶² Jakmile si děti osvojily nejn nutnější základy správného chování, měly jít samy zbytku společnosti příkladem a pomáhat slabším. Tento názor vycházel z přesvědčení o výjimečném postavení šlechty a její

<http://www.archives.cz/zao/resources/karvina/hruby/bayer/bayer4cc.htm>. (stahováno dne 25. 10. 2017).

⁵⁷ Srov. BEZECNÝ, Z.: *Příliš uzavřená společnost*, s. 82.

⁵⁸ *Tamtéž*, s. 82-83.

⁵⁹ O rodinných vztazích šlechty ve 2. pol. 19. století blíže WINKELHOFEROVÁ, M.: *Šlechtictví*, s. 18–23.

⁶⁰ *Tamtéž*.

⁶¹ *Tamtéž*.

⁶² *Tamtéž*.

společenské nadřazenosti.⁶³ Mladí šlechtici byli od mládí vedeni k dobročinnosti, což bylo plně v souladu se zásadami křesťanského ideálu výchovy – ten ostatně provázel šlechtice od nejútlejšího věku. Již samotné jméno potomka odkazovalo na křesťanskou tradici.⁶⁴ Učitelé a rodiče pak vedli mladičké šlechtice k pravidelným modlitbám.

V katolickém duchu se neslo i šlechtické vzdělání. To probíhalo zpravidla pod dohledem domácích učitelů, a to jak v období základní školní docházky, tak i později. Těšínské gymnázium, kam zřejmě počátkem šedesátých let Heinrich nastoupil, absolvoval jako privatista, docházel pouze na pololetní přezkoušení. Z programu gymnázia vydaného tiskem si můžeme udělat představu o tom, jaké předměty museli tamější studenti absolvovat.

Kromě náboženství, které bylo nedílnou součástí výuky od počátků studia, si musel mladý student osvojit znalosti přírodopisu, geografie – ve druhém ročníku byl předmět rozšířen o historii –, matematiky a fyziky, která se v osnovách objevuje od sedmého ročníku. V posledním roce studia pak studenti skládali zkoušky z filozofické propedeutiky.⁶⁵ Velký důraz byl kladen na jazykové vzdělání. Kromě němčiny, která v druhé pol. 19. století převažovala v úředním styku, a pro mladého šlechtice byla většinou i jazykem užívaným v kruhu rodiny, patřila k jazykové výbavě francouzština a angličtina, které „*představovaly jazyky kulturně vyspělých států*“.⁶⁶ Na škole byla nutná také znalost dvou neživých jazyků – řečtiny a latiny.⁶⁷

Výuka probíhala v domácím prostředí pod dozorem vychovatele, popř. dalších učitelů, často rodilých mluvčích. Náboženství vyučoval Heinricha Karl Hudietz, hodiny francouzštiny pak nejspíš vedl Léon Tellier, rodák z Paříže.⁶⁸ Vzhledem k absenci pramenů je těžké spolehlivě říci, nakolik si Heinrich znalosti jednotlivých jazyků osvojil. Z několika listů dobové korespondence je zřejmé, že ovládal přinejmenším základní slovní zásobu francouzštiny, která se tehdy využívala také při psaní dopisů.⁶⁹ Francouzské výrazy se objevují i v jinak

⁶³ BEZECNÝ, Z.: *Příliš uzavřená společnost*, s. 84-85.

⁶⁴ Jedno z Heinrichových jmen bylo i „Maria“, což mělo symbolizovat úctu a náklonnost k Marii Bohorodičce a tím i ke křesťanské tradici. Srov. MŽYKOVÁ, Marie: *I král byl dítětem*. Svět dětí na šlechtických sídlech. Liberec 2012, s. 37.

⁶⁵ *Programm des Ersten K. K. Staats-Gymnasiums in Teschen für das Schuljahr 1869*. Teschen 1869, s. 30–38.

⁶⁶ Srov. BEZECNÝ, Zdeněk: *Tamtéž*, s. 86.

⁶⁷ *Programm des Ersten K. K. Staats-Gymnasiums*, s. 31.

⁶⁸ SOKA Karviná, Okresní úřad Fryštát, Presidiální spisy okresního hejtmanství Fryštát (Karviná) 1855 - 1917, karton č. 5, inv. č. 119.

⁶⁹ Využití francouzštiny v dopisech šlechty (přestože jinak byly psány německy), tzv. diglosii se věnovala mj. SLABÁKOVÁ, Radmila: „*Il est Höchst Zeit*“ aneb *Jaký jazyk pro aristokracii v Čechách a na Moravě v 19. století?* In: BLÁHOVÁ, Kateřina (ed.): *Komunikace a izolace v české kultuře 19. století*. Praha 2002, s. 102–115.

německy psané korespondenci s jeho ženou Henriettou.⁷⁰ Nepochybně hovořil také anglicky.⁷¹ Otec Johann byl navíc významným diplomatem a Heinrich jej občas doprovázel na cestách. Sám měl později úzké kontakty s císařským dvorem, kde se setkával s lidmi různých národností. Je proto možné, že se zabýval i studiem dalších jazyků – italštiny nebo maďarštiny.⁷²

Snad nejproblematictější se jeví otázka češtiny. Ta se v osnovách na těšínském gymnáziu sice objevuje, stejně jako polština, v obou případech šlo však většinou jen o základy gramatiky. Hovorovou formu jazyka mohli mladí aristokraté pochytit od zámeckého služebnictva, vzhledem ke specifčnosti slezského nářečí to však nezaručovalo pochopení českého jazyka.⁷³ Z popisů pozdějších událostí na zemském sněmu, které přinášeli novináři v českém tisku, je patrné, že Heinrich češtinu plynule neovládal. Zřejmě jí alespoň v omezené míře rozuměl, nebyl jí však schopen běžně komunikovat.

Znalost češtiny je vůbec u Larischů problematická. Irena Jendřejková, pamětnice, jejíž otec bydlel ve 40. letech 20. století poblíž zámku Solca a osobně se znal s Johannem Larischem, Heinrichovým prvorozeným synem, k tomu uvedla: „*Oni mluvili doma po našymu. Johann Larisch se s tatou dobře znal a když bylo třeba něco spravit, zavolal mu: 'Janek, chodź tu', protože nechtěl, aby se říkalo, že na Larische dělá celá Karviná.*“⁷⁴

Naproti tomu Eduard Kula, pamětník z Bohumína, jehož otec i dědeček u Larischů po většinu života pracovali, na otázku, zda Larischové hovořili česky, odpověděl: „*Ani moc ne, mluvili většinou německy. Když si Larisch v práci zavolal otce, říkal: 'Kommen Sie hier, Herr Kula.' Uměli základy, třeba pozdravit – když jsme je potkali v parku nebo tak –, ale jinak česky nemluvili.*“⁷⁵

Snad tedy Larischové hovořili alespoň nářečím, a to spíše jen s lidmi působícím v blízkosti zámeckého sídla. Pro lepší úsudek by bylo potřeba získat více výpovědí, které by

⁷⁰ Například v dopise z 19. března 1891 Heinrich píše své ženě: „*My darling love, Taaffe war soeben hier, mir für mein gestriges Cadeau [francouzsky „dárek“] zu seinem Namenstag zu danken...*“ ZA Opava, Velkostatek Karviná, neroztříděný fond.

⁷¹ Když se např. v r. 1912 jeho syn Johann konečně zasnoubil, zaslali Heinrichovi své gratulace také přátelé z Anglie. V dopise ze 14. ledna stojí: „*My dear Count Larisch, I am indeed delighted to hear the great news of Count Hansi's engagement and congratulate you and Countess Larisch most heartily on realization of your wishes...*“ ZA Opava, Velkostatek Karviná, neroztříděný fond.

⁷² Johann Larisch byl velvyslancem v Itálii, jeho otec zase podnikal do Itálie pravidelné cesty. Je proto možné, že si Heinrich osvojil také italský jazyk. Co se maďarštiny týče, setkával se často s příslušníky uherské šlechty a také s maďarskými umělci. Zda se však s nimi dorozuměl i v jejich rodném jazyce, nelze s jistotou říci.

⁷³ Ve Slezsku se běžně užívalo slezského dialektu (tzv. „po našymu“), který byl oproti běžnému nářečí nebo češtině a polštině značně odlišný. Srov. BOGOCZOVÁ, Irena – MALGORZATA, Bortliczek: *Jazyk příhraničního mikrosvěta: (běžná mluva Těšíňanů v ČR)*. Ostrava 2014, s. 10.

⁷⁴ Irena Jendřejková. Rozhovor č. 2, srpen 2017.

⁷⁵ Eduard Kula. Rozhovor č. 1, srpen 2017.

problematiku lépe osvětlily.⁷⁶ Avšak vzhledem k absenci pramenů a skutečnosti, že většina pamětníků, kteří by mohli vyprávět o poměrech na karvinském panství, dnes již nežije, zůstává uvedené tvrzení stále jen hypotézou. Krátkým exkurzem jsem chtěl pouze nastínit, jak tomu asi mohlo být s češtinou na karvinském panství, a to snad i dříve než ve 20. století. Kromě jazyků se však mladí aristokraté rozvíjeli i v jiných oblastech. Ve šlechtickém rozvrhu se mohlo objevit kreslení, hra na hudební nástroj a nechyběly ani hodiny tance, se kterými se začínalo poměrně brzy.⁷⁷ Heinrich – jako budoucí vlastník velkostatku – se snad ještě ve formě her od mládí seznamoval s prací na statku⁷⁸ a jízdou na koni. Té se mohl učit v nedaleké zámecké oboře, ve které nechal jeho dědeček zřídit počátkem 50. let jezdeckou školu.⁷⁹ Svého prvního lovu, k němuž jízda neodmyslitelně patřila, se mladý hrabě zúčastnil v patnácti letech.⁸⁰

Heinrich Larisch vyrůstal v době významných politických změn. Počátky šedesátých let znamenaly pro monarchii vydání Schmerlingovy oktrojované ústavy, která vedla mj. ke vzniku dvoukomorové říšské rady a obnovení činnosti zemských sněmů. Do horní komory říšské rady – Panské sněmovny – a poslancem slezského zemského sněmu byl 31. března jmenován císařem i Heinrichův otec.⁸¹

Kdy přesně se Johann Larisch vrátil ze svých cest, není známo. Marta Matýsková se domnívá, že po smrti otce „*odjel na několikaletou (ale maximálně tříletou) služební cestu*“.⁸² K návratu snad došlo již v roce 1861, kdy byl Johann Larisch císařským přípisem zvolen členem výše uvedených institucí a pravidelně se účastnil jejich schůzí (jeho přítomnost na zasedáních dokládá také tisk – na zářijovém zasedání Panské sněmovny se např. zasazoval o prosazení svobodných pánů Rothschilda a Reyera do výboru, který měl projednat osnovu zákona o vyrovnávacím řízení).⁸³

Šedesátá léta přinesla Heinrichovu otci strmý vzestup v kariéře, roku 1865 se stal dokonce ministrem financí.⁸⁴ Při jeho pobytu v Karvině navštěvovala fryštátské panství řada

⁷⁶ Může se objevit i námitka, že 40. léta 20. století se nesla již ve zcela jiném duchu než 2. polovina 19. století, kdy např. vznik nových států nutil šlechtice češtinu užívat nebo se alespoň naučit jejím základům. Zde bych pouze poukázal na skutečnost, že dokumenty, které Johann Larisch z podnětu úřadů nebo jiných důvodů – například získání domovního práva – zasílal, byly psány výhradně v německém jazyce, a to i přesto, že odpovědi se mu dostávalo v češtině.

⁷⁷ Srov. WINKELHOFEROVÁ, M.: *Šlechtictví*, s. 25.

⁷⁸ „Práce“ na statku byla součástí výchovy mladých šlechticů již v novověku, svou úlohu si ale udržela nadále i v 19. století. Srov. MŽYKOVÁ, M.: *I král byl dítětem*, s. 214.

⁷⁹ REBROVÁ, Alexandra: *Lottyhaus: vedlejší křídlo zámku Fryštát v Karvině*. Karviná 2004, s. 25.

⁸⁰ THURN und TAXIS, Franz: *Pardubitz Parforce-jagd und Rennen*. Wien – Köln 1990, s. 138.

⁸¹ *Výpisy z vládních novin*. Morawské noviny, 5. 4. 1861 č. 28, s. 1.

⁸² MATÝSKOVÁ, M.: *Šlechtický rod*, s. 40.

⁸³ *Říšská rada*. Národní listy, 16. 9. 1861, č. 254, s. 1.

⁸⁴ MYŠKA, M. – ŠŮSTKOVÁ, H. (eds.): *Biografický slovník*, s. 66.

významných politických představitelů a Heinrich tak vyrůstal v určitém politickém ovzduší, které dále dotvářelo jeho osobnost.

4.2. Prusové ve Slezsku

Ačkoli se děti dospělých debat běžně neúčastnily a politická témata se jich tolik nedotýkala, byly i ony čas od času svědky událostí, jejichž důsledky měly vliv na život v monarchii. Jednou takovou událostí byl také vpád pruských vojsk do Slezska v červnu 1866. Napjaté vztahy s Rakouskem a příznivá politická situace na evropském kontinentě umožnily Prusku vyřešit spory podle Bismarckova hesla „krví a železem“.⁸⁵ Rakousko vyhlásilo formálně válku poté, co pruské jednotky vtrhly do Saska.⁸⁶ Reakce na sebe nenechaly dlouho čekat. Hranice Čech překročila pruská armáda ve třech proudech. Jedním z cílů bylo i nechráněné a armádou opuštěné Slezsko, kam Druhá armáda vstoupila 27. června. Zprávy o postupu pruských jednotek vyhnaly obyvatele z domovů, mnoho jich uteklo k příbuzným. Do sídla v Linci odjel s rodinou i Johann Larisch, odkud pak dojížděl do svého úřadu ve Vídni. O tom, jak vypadala v té době situace na karvinském panství, podává obraz opět Julius Bayer:

„Hraběcí stáj byla z největší části vyklizena, vzácné jezdecké koně anglické rasy byly přemístěny již dříve zčásti do Frýdlantu (Morava), zčásti do Lince, rovněž vozy byly včas uklizeny do bezpečí. Zdejší daňové a jiné pokladny byly odvezeny do Jablunkova, později pak do hor. V zámku byly spižírny a sklepy důstojnictvem zcela vyvedeny a co zbylo ze zvěřiny; bažantů, jelenů, srnců atd., připravených ke konzervování v lednicích, jakož i nejlepší vína, která nemohli důstojníci vypít, to všechno si pruští junkeři pobrali jako své "viaticum" domů. Jestliže mužstvo se chovalo všeobecně vůči obyvatelstvu umírněně a ohleduplně, nedá se to právě říci o nafoukaném pruském junkerstvu a důstojnících, o čemž by mohl leccos vyprávět, kdyby ještě žil, tehdejší hraběcí správce domu Hopp, který nechtěl dost rychle vydat svazek klíčů od hraběcích komnat, spižírny a sklepů. Stal právě pod zámeckým náměstím, když jeden štábní důstojník, po němž požadoval hrubým způsobem klíče, o nichž však tento starý muž předstíral, že je někam založil s tím, že je nemůže najít, na což ke zbystření jeho paměti junker zaklepal na jeho mozkovou schránku tak, že správce domu upadl ihned do mdlob...“⁸⁷

⁸⁵ Bismarck známé heslo vyslovil již 30. září 1862 na půdě pruského sněmu, čímž dal najevo, že ani krajně vyhraněná politická jednání mu nejsou cizí. Srov. URBAN, Otto: *Vzpomínka na Hradec Králové: (drama roku 1866)*, Praha 1986, s. 28.

⁸⁶ ŽÁČEK, Rudolf: *Slezsko*, Praha 2005, s. 133.

⁸⁷ BAYER, J., *Pamětihodnosti*, dostupné online:

<http://www.archives.cz/zao/resources/karvina/hruby/bayer/bayer3z.htm> (stahováno dne 28. 9. 2017).

Spor s Pruskem byl pro monarchii pohromou: neochota císaře přistoupit na jednání o příměří vedla nakonec k rozhodující bitvě u Hradce Králové, ve které byla rakouská armáda během hodiny poražena. Mírové podmínky předložené Pruskem byly pro Rakousko tvrdé: ztratilo území Benátska, vliv v německém spolku, který s podpisem smlouvy fakticky zanikl, a muselo se vzdát územních nároků v Holštýnsku. Kromě toho muselo ještě zaplatit reparace ve výši 20 milionů tolarů.⁸⁸ Pruským triumfem utrpělo veřejného mínění v monarchii hluboký morální otřes.⁸⁹ Jak přitom celá situace zapůsobila na mladého hraběte, se můžeme jen domýšlet. V 80. letech však Rakouská monarchie nastoupila cestu spojení s Pruskem, Heinrich se navíc osobně několikrát setkal s pozdějším císařem Vilémem II.,⁹⁰ a v dospělosti se na veřejnosti k rakousko-pruským poměrům nevyjadřoval.⁹¹

V srpnu 1866 uveřejnily státní orgány výnos o postupu při odstraňování válečného konfliktu.⁹² Za tímto účelem byly v jednotlivých okresech zřízeny odškodňovací komise. Uhrazeny měly být škody na soukromém majetku a také dodávky vojsku v době konfliktu.⁹³ Neutěšená situace po pruské okupaci byla také jedním z důvodů, proč Johann Larisch rezignoval v lednu 1867 na pozici ministra financí, stáhnul se z veřejného politického života a věnoval se správě rodinných statků. Vzhledem ke svému postavení se však od dvorské politiky nedokázal, a ani nemohl distancovat úplně: ještě téhož roku jej císař vyznamenal velkokřížem Leopoldova řádu a v roce 1871 byl jmenován císařským maršálkem.⁹⁴

4.3. Na návštěvě v Římě

V prosinci roku 1868 se Johann Larisch vydal do Itálie, kde navštívil papeže Pia IX. Vzal s sebou i osmnáctiletého Heinricha, na kterého učinila návštěva velký dojem. Heinrichův soukromý list zaslaný jeho vychovateli otisklo na svých stránkách křesťanské periodikum *Blahověst*. V dopise Heinrich líčí své zážitky: „*Na mne tato audience učinila dojem takový, že bych celý svůj život na to vynaložiti musel, abych ji z paměti vytiskl: nikdy ji tedy nezapomenu. – Před dvanáctou hodinou polední vstupovali otec, matka, strýc a teta se mnou*

⁸⁸ Suma původně činila dvojnásobek, nakonec však byla snížena kvůli pohledávkám v Holštýnsku. Srov. BĚLINA, Pavel - FUČÍK, Josef: *Válka 1866*. Praha 2005, s. 479.

⁸⁹ *Tamtéž*, s. 615.

⁹⁰ Stalo se tak např. roku 1902, kdy se Heinrichův syn Friedrich (1875-1963) oženil s hraběnkou Marií Louisou von Beroldingen (1881-1976). Vilém II. tehdy Heinricha pozval ke společné snídani. Národní listy. Odpolední vydání, 15. 1. 1902, č. 14, s. 5.

⁹¹ Nezměnilo se to ani v době, kdy pruská otázka rozdělila poslance na zemském sněmu. Heinrich veřejně nezasahoval ve prospěch žádné z nesvářených stran. Po ukončení války v roce 1866 mohli mít rakouští šlechtici, coby příznivci dvora, k sousedovi odpor, negativní vztah široké veřejnosti k „prušáctví“ však podporovaly právě Bismarckovy politické kroky. Ten však na počátku 90. let ze své funkce odstoupil. Viz BĚLINA - FUČÍK: *Válka*, s. 616.

⁹² *Tamtéž*, s. 594.

⁹³ *Tamtéž*, s. 595.

⁹⁴ MYŠKA, Milan – ŠÚSTKOVÁ, Hana (eds.): *Biografický slovník*, s. 65.

po velikých a překrásných schodech mramorových ku komnatám papežským. Švýcarská garda nám vzdala poctu: nahoře pak několik šarlatem přioděných sluhův nás přijalo a vedli nás dlouhou řadou přeskvostných komnat do velkého salónu, kdež jsme čekati měli. Celá síň se ponenáhlu naplnila nově příchozími, mezi nimiž se také nalézal hrabě Bloom se svojí chotí.“⁹⁵ Nakonec je přijal Pius IX. ve svých komnatách. S Johannem Larischem hovořili o několika rozličných tématech: o zadluženosti monarchie, poměrech ve Vratislavském biskupství, krakovské diecézi a také o „*trudných poměrech nynější doby*“.⁹⁶ Papeže popsal mladý hrabě takto: „*Jaký to vznešený kmet. Jak ctihodný on a jak klidný. A to jasné jeho oko! Zdá se, že ani necítí své stáří, neboť duch jeho jest čilý nad míru. Mluvil s námi tak laskavě, jako otec se svými dětmi. Onť se úplně světci podobá...*“⁹⁷

Z dopisu je patrná Heinrichova náklonnost ke katolické víře – ostatně vyhraněný katolicismus byl typický pro většinu šlechticů spjatých s císařským dvorem. Platilo to i pro otce Johanna. Ten také v roce 1873 získal Řád zlatého rouna, který se i mezi šlechtici podařilo v 19. století získat jen několika málo vyvoleným.⁹⁸

Po návratu do Karviné se Johann Larisch dál věnoval rozvoji rodinných statků. Heinrich mezitím pokračoval ve svých studiích a v roce 1869 úspěšně odmaturoval.⁹⁹ Poté pokračoval studiem na Vídeňské Univerzitě, kam nastoupil ve stejném roce.¹⁰⁰ Podobně jako jeho předchůdci, i on nastoupil na studia na Právnické Fakultě. Během svých studií ve Vídni pobýval v rodinném paláci Larisch-Monnichů, jehož výstavba byla dokončena v roce 1868.¹⁰¹ Heinrich úspěšně absolvoval první semestry, studia však nakonec nedokončil: podle záznamů univerzitního archivu navštěvoval výuku ještě v letním semestru 1870, poté se zde však jeho jméno již neobjevuje.¹⁰² Co přesně jej vedlo k ukončení studií, není známo. Snad povinnosti na karvinském velkostatku. Krátce nato totiž začal vypomáhat se správou rodinných podniků. Také Heinrich se prokázal být schopným podnikatelem – část rodinných podniků spravoval již za otcova života.¹⁰³

⁹⁵ *Audience u sv. Otce*. Blahověst, 5. 1. 1869, č. 1., s. 10.

⁹⁶ *Tamtéž*.

⁹⁷ *Tamtéž*.

⁹⁸ MYŠKA, Milan – ŠÚSTKOVÁ, Hana (eds.): *Biografický slovník*, s. 65.

⁹⁹ *Programm des Ersten K. K. Staats-Gymnasiums*, s. 53.

¹⁰⁰ Archiv der Universität Wien, Juridische Fakultät, Nat., Sommersemester (SS) 1869, fol. 228.

¹⁰¹ BUCHINGER, Günther a kol.: *Dehio Wien. I. Bezirk – Innere Stadt*. Horn-Wien 2003, s. 498.

¹⁰² Archiv der Universität Wien, Juridische Fakultät, Nat., SS 1870, fol. 15.

¹⁰³ MYŠKA, M. a kol. (eds.): *Encyklopedie*, s. 236.

4.4. Cesta k oltáři

S nadcházející dospělostí měli šlechtici stále více možností, jak se účastnit společenského života. Patřily mezi ně i návštěvy soirée, plesů a balů.¹⁰⁴ Ani zde však nešlo jen o zábavu, a pokud na to dospívající aristokraté náhodou zapomněli, rodiče jim to okamžitě připomněli.¹⁰⁵ Jedním z hlavních důvodů účasti bylo najít svému potomkovi i vhodnou nevěstu.

Sňatková politika vyžadovala dlouhodobé strategické plánování. Kromě toho měla i svá nepsaná, většinou však přísně dodržovaná pravidla: partner musel především pocházet ze stejného prostředí, to znamená být urozený.¹⁰⁶ Urozený původ byl hlavním kritériem při výběru budoucího manželka či manželky.¹⁰⁷ Rakouští šlechtici hledali své partnerky většinou na území monarchie a vzájemnými sňatky vytvářeli často nepřehlednou síť rodinných vztahů.¹⁰⁸ Méně obvyklé pak byly sňatky uvnitř rodiny. Takový sňatek mohl mít však i jisté výhody, a to zejména při vyjednávání o věnu nebo při sepisování předmanželské smlouvy. V takovém případě zůstával majetek v rodině a rodiče obou stran si tak mohli alespoň částečně ulehčit dlouhá jednání, která byla často vedena s chladnokrevnou vypočítavostí.¹⁰⁹ Občas zvítězily i „sňatky z rozumu“, které však mohly přinést daleko více škody než užitku.¹¹⁰

Heinrich se nakonec rozhodl pojmout za ženu svou sestřenicí, dceru strýce Lea, Henriettu.¹¹¹ Protože iniciativy se vždy ujímal muž, bylo na něm, aby svou vyvolenou požádal o ruku. Krátce nato ohlásili rodiče zasnuby svých dětí. Oznámení o zasnubách Heinricha a Henrietty bylo uveřejněno 23. října 1871.¹¹² Po vyřízení všech náležitostí zbývalo ještě dohodnout termín svatby. Ten nakonec připadl na 25. listopadu.¹¹³

Svatba představovala jak rodinnou, tak veřejnou událost, které přihlíželi také obyvatelé města. Samotného obřadu se pak účastnila jen vybraná společnost.¹¹⁴ Dne 25. listopadu zaplnily

¹⁰⁴ Více k sňatkové politice šlechticů také STEKL, H. - WAKOUNIG, M.: *Windischgrätz*, s 83–92.

¹⁰⁵ O tom více WINKLHOFFEROVÁ, M.: *Šlechtictví*, s. 44.

¹⁰⁶ Sňatek s méně urozenou, nebo dokonce neurozenou, osobou se připouštěl málokdy. V případě Larischů zůstala tato tradice zachována až 30. let 20. století, kdy byl vnuk tehdy již zesnulého Heinricha donucen upustit od sňatku s neurozenou ženou. Rodiče tehdy sice prosadili svou vůli, následky však byly tragické. Viz např. ROHEL, Jan: *Darkovské prameny*. Darkov 1968, s. 57.

¹⁰⁷ Srov. Např. ŽUPANIČ, J.: *Nová šlechta*, s. 16–17.

¹⁰⁸ BEZECNÝ, Z.: *Příliš uzavřená společnost*, s. 95.

¹⁰⁹ WINKLHOFFEROVÁ, M.: *Šlechtictví*, s. 46.

¹¹⁰ Příkladem za všechny budiž sňatek Georga Larisch-Mönicha s Marií z Walersee, jemuž věnovala prostor ve svých pamětech i samotná Marie. Srov. WALLERSEE-LARISCH, M.: *Moje Minulost*, zde např. s. 96–101.

¹¹¹ Henrietta (1853–1916) byla dcerou princezny ze Stirbey, císařsko-palácovou dámou a čestnou členkou řádu Maltézských rytířů.

¹¹² *Das Vaterland*, 23. 10. 1871, č. 293, s. 2.

¹¹³ *Tagensneuigkeiten*. Neues Fremden-Blatt. Morgenblatt 23. 10. 1871, č. 294, s. 2.

¹¹⁴ BEZECNÝ, Z.: *Příliš uzavřená společnost*, 96.

ulice Fryštátu tisíce lidí. Po čtvrté hodině odpolední, kdy slavnost oficiálně začala, předstoupily před nevěstu vesnické dívky a zahrnuly ji gratulacemi. Henrietta Larischová poděkovala za milá slova, pohovořila s nimi a každou obdarovala zlatým křížkem.¹¹⁵ Okolo sedmé ozářily město stovky světel. Davy se přesouvaly k zámku. Okna v ulicích byla vyzdobena praporky, svítilnami a dalšími dekoracemi. Zámecký park osvětlovalo na 1200 luceren. Nechyběl ani ohňostroj. Zámeckou verandu krášlily transparenty s podobiznou nevěsty a iniciálami H. H. L. M. (Heinrich Henrietta Larisch-Mönnich). Když hraběcí rodina vyhlédla ze zámeckých oken, následoval obrovský jásot. Byly slyšet tisíce hlasů. Jen co mužský pěvecký sbor ukončil své vystoupení, sešel Heinrich Larisch i s otcem do davu a děkoval přítomným za ovace. Zábava pokračovala až do pozdních hodin. Karvinské pivo při tom teklo proudem.¹¹⁶

Obřad se konal následujícího dne v bohatě vyzdobeném farním kostele. Namísto vratislavského arcibiskupa, který krátce před svatbou onemocněl, posvětil manželský svazek městský duchovní. Poté se hraběcí pár přesunul zpět na zámecké sídlo, kde přijímal gratulace zástupců měst, úřednictva i přátel. Přítomni byli hrabě Blücher se svou ženou, princ ze Stirbey, hrabata Belegard, Vetter a Wilczek, svobodní páni Kastové, Pereirové a mnoho dalších. Zúčastněné pak hrabě Larisch pozval ke stolu, u kterého pronesl přípitek na počest novomanželů. Gratulace dorazily i z císařského města. Z Vídně přišel téhož dne na zámek telegram, ve kterém prezident společnosti *Verein der Oesterreichisch-Schlesier*¹¹⁷ Bayer gratuluje Larischovi, coby protektorovi společnosti, k uzavření manželství. Po svatbě následovaly líbáčky, které mladí šlechtici trávili na cestách v zahraničí. Heinrich s chotí se vydali do Anglie, kde chtěli kromě pobytu v Londýně navštívit také své příbuzné.¹¹⁸

Sňatkem začínala pro oba novomanžele nová kapitola života, období společného soužití. Přestože mu však předcházela složitá majetková jednání, nebyla volba partnera vždy „pouhou rozumovou záležitostí“.¹¹⁹ Mnohá manželství byla šťastná, což naznačuje i dobová korespondence, ve které je patrná vzájemná úcta a náklonnost.¹²⁰ Heinrich psával své ženě zážitky z cest, ať už se jednalo o služební pobyty ve Vídni, nebo třeba ozdravné pobyty v Alpách. Často svou ženu oslovoval „*My Darling Love*“, její dopisy pak začínaly oslovením

¹¹⁵ Neues Fremden-Blatt. Morgenblatt 23. 10. 1871, č. 294, s. 2.

¹¹⁶ *Tamtéž*, s. 3.

¹¹⁷ Společnost vznikla v roce 1971. Více MYŠKA, Milan: *Verein der Oesterreichisch-Schlesier in Wien*. (Sociální a teritoriální skladba členů v prvním desetiletí trvání). In: HALUB, Marek – MATYSIAK-MANKO, Anna (eds): *Śląska republika uczonych*. Wrocław 2006, s. 228–242.

¹¹⁸ *Tamtéž*.

¹¹⁹ BEZECNÝ, Z.: *Příliš uzavřená společnost*, s. 97.

¹²⁰ ŠVAŘÍČKOVÁ SLABÁKOVÁ, R.: *Rodinné strategie*, s. 141.

„*Mein Liebster Heini*“ nebo jen „*Mein Heini*“, přičemž Henrietta neopomněla zmínit, jak jí vždy potěší, když dostane manželovo psaní.¹²¹

Radostnou a hojně oslavovanou rodinnou událostí bylo také narození potomka. Hlavním důvodem sňatku bylo totiž zajištění pokračování rodu.¹²² První syn se Heinrichovi a jeho ženě narodil 6. října 1872 ve Fryštátě, kde byl také pokřtěn.¹²³ Rok nato přivedla Henrietta na svět dceru Franzisku, roku 1875 se narodil Friedrich a v roce 1878 Heinrich. Téměř o deset let později se narodila nejmladší Eleonora.¹²⁴ Se vstupem do manželství se od páru očekávalo, že bude příkladně plnit své společenské role. Manžel, jenž byl hlavou rodiny, měl dohlížet na správu a rozšiřování rodinného majetku, jeho žena pak dohlížela na správnou výchovu dětí, věnovala se charitativní činnosti a doprovázela svého muže na nejrůznějších společenských událostech.¹²⁵

Jako specifická vrstva společnosti měla šlechta i osobitý životní styl. Ten byl úzce spjat děním ve Vídni a s císařským dvorem, v jehož čelním představiteli, císaři, viděla šlechta v době šíření liberálních myšlenek jediného obhájce starého řádu, a tím i jejich privilegií.¹²⁶

¹²¹ ZA Opava, Velkostatek Karviná, neroztříděný fond.

¹²² BEZECNÝ, Z.: *Příliš uzavřená společnost*, 97.

¹²³ Informace o křtu Larischova syna přinesl tisk. Neues Fremden-Blatt. Morgenausgabe, 11. 10. 1872, č. 280, s. 2.

¹²⁴ Johann se narodil 6. října 1872, Franziska 2. září 1873, Friedrich 23. ledna 1875 a Heinrich (Harry) 23. července 1878. Nejmladší Eleonora se narodila jako poslední, a to 9. června 1888 na zámku Solca. Srov. MYŠKA, M.: *Bibliografický slovník*, s. 64.

¹²⁵ K tomu např. BUDÍKOVÁ, Alena: *Výchova šlechtice v první polovině 19. století*. Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice C9, 2003, s. 92.

¹²⁶ ŽUPANIČ, J.: *Nová šlechta*, s. 15.

5. Životní styl šlechty

Život aristokracie se řídil nepsanými pravidly, která souvisela s její rolí ve společnosti. Důraz byl kladen na reprezentativnost a prestiž rodu, která se dávala najevo při nejrůznějších událostech, mezi které patřily třeba plesy, bály nebo návštěvy salonů, ale také karnevaly, parforsní hony atd.¹²⁷ Ty byly pořádány jen pro vybranou společnost. S narůstajícím počtem nobilitací v 19. století totiž docházelo k diferenciaci i mezi šlechtou: do „první společnosti“ měli přístup pouze ti, kteří mohli svůj původ spolehlivě doložit.¹²⁸ Díky těmto podmínkám tvořila šlechta uzavřenou komunitu, do níž se v 19. století podařilo proniknout jen několika málo vyvoleným.¹²⁹ Složitá sňatková politika, která byla zároveň limitována počtem šlechtických rodin, měla za následek, že většina šlechticů byla navzájem alespoň vzdáleně příbuzná, a navzájem se znala. Vzájemně si tykali a často se oslovovali zkrácenou formou jména, tzv. „*petit nom*“¹³⁰ Heinricha oslovovala blízká rodina a přátelé „Heine“, ¹³¹ jeho ženě pak říkali domácky „Yetta“ jak vzpomíná ve svých pamětech Marie Luise von Wallersee.¹³² Životní styl šlechty se většinou vyznačoval několika charakteristickými znaky: věrnost císaři, přísný kodex chování, vzájemná soudržnost, ale také okázalý způsob života – to vše tvořilo nedílnou součást aristokratického života.

5.1. Na šlechtických sídlech

Nedílnou součástí šlechtické reprezentace byly již od novověku přepychová sídla, kterými se jejich majitelé snažili odlišit od zbytku společnosti.¹³³ Larischové nebyli v tomto ohledu výjimkou. Jakmile se Heinrich oženil, původní zámek ve Fryštátě přestal dostávat potřebám rozrůstající se rodiny. S otcem již dříve začali pomýšlet na vybudování zámku, který by stál v centru společenského života, a zároveň patřičně vyjadřoval rodovou prestiž. V roce 1873 bylo nové sídlo dostavěno na návrší v Solci, kam se rodina přestěhovala.¹³⁴ Dvoupatrový zámek, postavený v novorenesančním slohu, byl navíc rozšířen o park v anglickém stylu.¹³⁵ V parku byly vysázeny nejrůznější druhy exotických křovin a stromů, což poukazovalo na

¹²⁷ K životnímu stylu šlechty např. BEZECNÝ, Z.: *Příliš uzavřená společnost*, s. 104–19.

¹²⁸ Aristokracie stojící na nejvyšším stupni společenského žebříčku dokládala svůj původ čtyřiašedesáti, dvaatřiceti, popř. alespoň šestnácti urozenými předky. Srov. ŽUPANIČ, J.: *Nová šlechta*, s. 16.

¹²⁹ WINKELHOFFEROVÁ, M.: *Šlechtictví*, s. 108–109.

¹³⁰ *Tamtéž*, s. 108.

¹³¹ Je to patrné nejen z dopisů jeho ženy, ale také ze vzpomínek princezny Daisy. Srov. DAISY, Princess of Pless: *By Herself*, s. 104.

¹³² WALLERSEE, M. L. von: *Moje minulost*, s. 85.

¹³³ Srov. BŮŽEK, Václav a kol.: *Společnost českých zemí v raném novověku: struktury, identity, konflikty*. Praha 2010, s. 233.

¹³⁴ REBROVÁ, A.: *Zámek Fryštát*, s. 31.

¹³⁵ Dostupné online: <http://www.hradycz/index.php?OID=2331&PARAM=11&tid=5161&pos=800> (stahováno dne 20. 10. 2017).

další rodovou zálibu – botaniku. Nechyběly zde smrky, cypřiše, azalky, pelargonie nebo kapradiny.¹³⁶ Půvabem zámeckého parku mohli vlastníci sídla nejen ohromovat své hosty, ale také dát najevo své přírodovědné znalosti. Vlastníci panství park udržovali až do 40. let 20. století, kdy Larischové o zámecká sídla a rodinné podniky přišli.

V roce 1883 byla v parku vystavěna rodinná hrobka, která kromě místa posledního odpočinku symbolizovala vztah k půdě a kontinuitu rodové tradice.¹³⁷ Byla zde pochována většina příslušníků rodu. Na konci 90. let pak k rodinným sídlům přibyl ještě zámek Ráj, který hrabě Larisch zakoupil od svobodného pána Georga von Beeße.¹³⁸ Heinrich Larisch si však zachovával vřelý vztah také k fryštátskému sídlu, se kterým byla spojena jeho mladá léta, a pravidelně se sem vracel. V dobách jeho nepřítomnosti zde krátce pobýval bratranec Georg Larisch (1855-1928) se svou ženou Marií Louisou Larisch-Wallersee (1858-1940).¹³⁹ Ti se později přestěhovali na zámek Prstná, který Larischové odkoupili roku 1879 od rytířského rodu Gussnarů (tomu ho v roce 1792 prodal jejich předchůdce, Johann Larisch).¹⁴⁰ Fryštát pak sloužil jako letní odpočinkové sídlo. Dílčí úpravy na fryštátském zámku proběhly v letech 1910-1911, kdy byla u vedlejšího křídla, Lottyhausu,¹⁴¹ odstraněna část střechy nad schodištěm a nahrazena skleněným světlíkem.¹⁴² Larischové se však nezdržovali jen na sídlech v Karvině a přilehlém okolí. K rodovému majetku patřil zámek v Dolních Životicích, nenápadný zámeček na Těrlicku, ale taky palác ve Vídni, kde Heinrich pobýval během studií a později při nejrůznějších společenských událostech. Jeho budova se dodnes nachází na Johannesgasse 26.

¹³⁶ BUZEK, František: *Zahrada horníků: Botanický popis sadu Zdeňka Nejedlého v Karvině*. Opava 1950, s. 5.

¹³⁷ Srov. BEZECNÝ, Z.: *Příliš uzavřená společnost*, s. 56.

¹³⁸ Georg von Beess zdědil sídlo po otci, tomu ho však v roce 1793 prodal Johann Larisch. Vlastnictví sídla se tak po více než sto letech vrátilo opět do rukou Larisch-Mönnichů. Srov. REBROVÁ, Alexandra: *Zaniklý zámek Ráj v osudech staletí*. Karviná 2002, s. 52.

¹³⁹ REBROVÁ, A.: *Zámek Fryštát*, s. 32.

¹⁴⁰ Dostupné online: <http://www.zamecek-petrovice.cz/o-zamecku/> (stahováno dne 20. 10. 2017).

¹⁴¹ Pojmenování snad vzniklo podle jména jedné z předchůdkyň rodu, Karoliny (1804-1876), kterou rodina a známí oslovovali „Lotty“ (z fran. Charlotte, v němčině Karolina). Viz REBROVÁ, A.: *Lottyhaus*, s. 18.

¹⁴² *Tamtéž*, s. 33.

Obrázek č. 1: Pohled na zámek Fryštát ze zámeckého parku, 1910

Nedílnou součástí panství bylo služebnictvo. Zpravidla se staralo o chod celého domu a službou strávilo část svého života. Platilo to i pro zaměstnance Larisch-Mönnichů – ze seznamu služebnictva z r. 1937, který se dochoval ve fondu *Velkostatek Karviná*, je patrné, že někteří zaměstnanci zde pracovali více než 40 let.¹⁴³ Důvodem mohla být i určitá prestiž tohoto povolání.¹⁴⁴ Podmínky zámeckého služebnictva byly nesrovnatelné například s podmínkami námezdních dělníků. Na rozdíl od nich mělo ke svým pánům nepochybně blíže, což pro ně mohlo znamenat mnohé výhody.¹⁴⁵

Kromě materiálních výhod mohli být zaměstnanci ocenění i státním vyznamenáním: tak například v 90. letech byl na státní vyznamenání za dlouholeté služby navržen Heinrichův kočí, František Spíšek.¹⁴⁶ Na nejvěrnější služebníky pamatovali šlechtici také ve svých závětech, na jejichž základě jim připadla i nemalá peněžní částka.¹⁴⁷ Své služebníky však museli vybírat uvážlivě: sám hrabě Larisch se o tom přesvědčil v roce 1902, kdy ze svých

¹⁴³ To byl případ i Lea Chlebowczyka, zahradníka, který ve službě strávil 47 let. Jan Kula, podkoní, zde působil 45 let a zámecký komorník Heinrich Przewozny 43 let. Všichni tedy nastoupili do služby ještě za Heinrichova života. SOkA Karviná, Sběrka obrazového materiálu, fotografií a foto negativů, poř. č. 781, fol. 5.

¹⁴⁴ Srov. ŠVAŘÍČKOVÁ SLABÁKOVÁ, Radmila: *Služebnictvo rakousko-české aristokracie v 19. století*. Slezský sborník 104, 2006, s. 241–250, zde s. 243.

¹⁴⁵ *Tamtéž*.

¹⁴⁶ SOkA Karviná, Prezidiální spisy okresního hejtmantství Fryštát (Karviná), Dodatky, karton č. 65, inv. č. 120.

¹⁴⁷ Tak tomu bylo např. i u Anny Woodley, vychovatelky Heinrichových dětí – na základě jeho poslední vůle získala doživotní rentu a nárok na bezplatné bydlení a stravu. *Závěť Jindřicha Larisch-Mönniche*, ZA Opava, Velkostatek Karviná, karton č. 4, inv. č. 39.

služeb propustil sluhu Kierra, který se s tím však odmítl smířit a následně se pokusil hraběte zastřelit.¹⁴⁸ Často dala aristokracie na doporučení svých známých nebo při výběru upřednostnila rodiny, jejíž členové na zámku pracovali a osvědčili se. Potvrzuje to i pan Eduard Kula, který k tomu v rozhovoru poznamenal: *“U Larische pracoval můj dědeček, narozený roku 1876, a později i můj otec. Ten byl taky s hrabětem Johannem Larischem na cvičení v Chorvatsku jako doprovod koní pro manévry vojenských dragounů...”*¹⁴⁹

Službou pro zámeckého pána tak mohli služebníci spatřit na vlastní oči cizí krajiny, ale také významné osobnosti, a to nejen v zahraničí. Kromě stálých obyvatel domácnosti připadla služebnictvu také úloha postarat se o pohodlí hostů, kteří zámeckou rodinu navštěvovali. Heinrich Larisch patřil k úzkému kruhu společnosti císařského dvora a měl možnost se setkávat s vysoce postavenými představiteli politického života. V průběhu let navštívila karvinské panství celá řada významných osobností. Pravděpodobně největší událostí v kraji byla návštěva korunního prince Rudolfa v říjnu roku 1877. Příjezd vlaku, ve kterém Rudolf cestoval, nadšeně očekávali obyvatelé města, ale také Heinrich Larisch s otcem, kteří jeli principi vstříc přímo na nádraží.¹⁵⁰ Na karvinské panství zavítal Rudolf také proto, aby se seznámil se zemědělskou výrobou, což jen potvrzovalo vospělost Larischových podniků. Když jej Heinrich po boku svého otce srdečně vítal, netušil, že právě s princovým osudem bude rodové jméno Larischů nerozlučně spjato.¹⁵¹ Mezi další členy císařské rodiny, kteří zavítali v průběhu let na karvinské panství, patřil pozdější následník trůnu František Ferdinand d'Este (pobýval zde v letech 1908, 1912 a 1913), a dokonce sám císař František Josef I. (1906).¹⁵² Vzhledem k blízkosti habsburských statků hostili Larischové také knížecí pár, rakouského arcivévodu Friedricha (1912) a jeho ženu Isabelu (1916).¹⁵³ Za války se zde zastavil na návštěvu také člen generálního štábu Conrad von Hötzendorf.¹⁵⁴

Z dobového tisku je zřejmé, že se Larischové znali i s panovníky dalších zemí. Jejich panství navštívil několikrát německý císař Vilém II.,¹⁵⁵ Heinrich se pak na cestách po Anglii osobně setkal také s anglickou královskou rodinou.¹⁵⁶

¹⁴⁸ Národní listy, 13. 7. 1902, č. 191, s. 3.

¹⁴⁹ Eduard Kula. Rozhovor č. 1, srpen 2017.

¹⁵⁰ Die Presse, 29. 10. 1877, č. 298, s. 1.

¹⁵¹ Princ Rudolf zemřel za záhadných okolností na záměcku v Myerlingu v roce 1889. Císařovna vinila z princovy smrti také svou neter, Marii Luisu, manželku Georga Larisch-Mönnicha, která se ocitla rázem v nemilosti. Postavení Heinricha Larische to však zřejmě trvale neohrozilo. Více k úmrtí prince Rudolfa např. HAMANN, Brigitte: *Rudolf Habsburský: princ rebel*. Praha 2006, s. 420–471.

¹⁵² MATÝSKOVÁ, M.: *Šlechtický rod*, s. 47.

¹⁵³ *Vom Hofe*. Neuigkeits-Welt-Blatt, 6. 9. 1916, č. 204, s. 9.

¹⁵⁴ REBROVÁ, A.: *Zámek Fryštát*, s. 35.

¹⁵⁵ Německý císař Vilém navštívil karvinské panství Heinricha Larische naposledy nejspíš v únoru 1918. Neues Wiener Journal, 27. 2. 1918, č. 8736, s. 3.

5.2. Cestování

K životu šlechty neodmyslitelně patřilo cestování. Rozvoj železnice znamenal sice přelom v dopravní infrastruktuře, přesto však nešlo o levnou záležitost, a dovolit si ji mohli jen majetnější vrstvy. Také Heinrich strávil část svého života na cestách. Kromě návštěv rodinných statků a sídel během roku, byla častým jeho častým cílem Opava, kde mj. docházel na jednání zemského sněmu. S cestováním byly dříve spojeny i *kavalírské cesty* v období dospívání, které se s nástupem moderní doby pozvolna proměnily ve studijní pobyty.¹⁵⁷ Na cestách měl mladý hrabě prokázat především svou samostatnost (v případě potřeby však měl k ruce přinejmenším jednoho služebníka). Heinrich se často vydával na cesty do Anglie, kam kromě společenských setkání vyjížděl na lov. Jiné společenské události, mezi kterými nechyběly návštěvy vzdálených příbuzných, se odehrávaly v Londýně, kde si Heinrich s Henriettou pronajímali apartmá ve vyhlášeném hotelu Claridge's.¹⁵⁸

Součástí cestování byly v letních měsících také pravidelné ozdravné pobyty. Larischové navštěvovali například vyhlášené lázně v Karlových Varech, které prosluly svými léčivými zřídly.¹⁵⁹ Ve druhé polovině 19. století panovaly stále ještě velké obavy z nemocí (za jednu z nejvíce nebezpečných chorob byla považována tuberkulóza) a pobytem v lázních chtěli šlechtici předcházet případnému onemocnění.¹⁶⁰ Heinrich pak navštěvoval i lázeňská střediska v St. Moritz ve Švýcarsku.¹⁶¹ Kromě minerálních pramenů musel mít na jeho zdraví blahodárné účinky i čistý vzduch, kterého se mu na těžbou poznamenaném Těšínsku nedostávalo. Výmluvně o tom vypovídají dobová svědectví. Hraběnka Festetics si po návštěvě na Solci do svého deníku údajně poznamenala: *“Ten uhelný prach tady je přílišný, ale [uhlí] vydělává Larischům majlant.”*¹⁶²

¹⁵⁶ S královnou Viktorií se Heinrich setkal také jako doprovod císařovny Alžběty v březnu 1876. *Inland. Brünner Zeitung*, 16. 3. 1876, č. 62, s. 246.

¹⁵⁷ BEZECNÝ, Z.: *Příliš uzavřená společnost*, s. 104.

¹⁵⁸ *Neuigkeits-Welt-Blatt*, 15. 3. 1876, č. 62, s. 3.

¹⁵⁹ Vypovídají o tom i seznamy lázeňských hostů: nechyběl mezi nimi ani Heinrich, který si pronajímal apartmá v hotelu Savoy Westend. Viz např. *Karlsbader Kurliste*, 10. 8. 1901, č. 419, s. 1; *Karlsbader Kurliste*, 19. 6. 1912, č. 284, s. 1; *Karlsbader Kurliste*, 6. 7. 1916, č. 161, s. 2.

¹⁶⁰ Srov. BEZECNÝ, Z.: *Příliš uzavřená společnost*, s. 104.

¹⁶¹ Heinrich středisko navštívil například v srpnu roku 1910. Ubytoval se zde v hotelu Engadiner Kulm, odkud psal své ženě. V dopise se pak nezapomněl zmínit ani o skvělém počasí. ZA Opava, Velkostatek Karviná, neroztříděný fond.

¹⁶² HARDING, Bertita: *The Golden Fleece: The Story of Franz Joseph and Elizabeth of Austria*. Montana 2010, s. 203.

5.3. Jezdectví a lov

Oblíbenou činností šlechticů byl lov, jehož nejvyšší (a také nejnákladnější) formou byly parforsní hony.¹⁶³ Ty byly vždy velikou událostí, při níž se setkávali významné osobnosti z nejrůznějších zemí. Nešlo přitom jen o zábavu. Setkání byly ideálním místem pro politická a hospodářská jednání, která tak mohla probíhat v přeci jen poněkud uvolněnější atmosféře.¹⁶⁴ Politické pozadí měly nepochybně také hony pořádané v Kroměříži v roce 1885. Ve městě se tehdy setkali rakouský císař František Josef s ruským carem Alexandrem III.¹⁶⁵ Během tří dnů, které zde vladaři společně strávili, měli na programu také hony v arcibiskupském lese. Ty připadly na třetí den návštěvy, 26. srpna.¹⁶⁶ V dopoledních hodinách vyjel k lesu početný zástup jezdců, mezi nimiž nechyběli oba vladaři, korunní princ Rudolf, ruský velkokníže Vladimír, kardinál Fürstenberg nebo Heinrich Larisch.¹⁶⁷ Celkem bylo tehdy zastřeleno 41 kusů zvěře a zúčastnění byli poté seznáni ke společné hostině. Jaká jednání však probíhala za zavřenými dveřmi zámku, kde byli oba panovníci ubytováni, o tom můžeme jen spekulovat.

¹⁶³ Šlo o organizovanou formu honů s předem dohodnutými pravidly, původem z Francie. K problematice parforsních honů např. BEZDĚK, František: *Dějiny lovu trochu jinak*. Brno 2000. KINSKY, Rudolf, F.: *Pardubitzer Parforcejagden*. Teil II. Privatdruck (Bez místa vydání) 1927; KINSKY, Zdeněk Rudolf: *Hodina vzpomínek: Kus historie parforsních honů a dostihů v Čechách*. Chlumec nad Cidlinou 1947. VALENTA, Aleš: *Dějiny rodu Kinských*. České Budějovice 2004, s. 170–171.

¹⁶⁴ Srov. BEZECNÝ, Z.: *Příliš uzavřená společnost*, s. 120

¹⁶⁵ K setkání došlo ve dnech 24–26. srpna 1885.

¹⁶⁶ FIŠER, Zdeněk: *Tři dny, které otřáslly Kroměříží*. Příběh setkání ruského cara a rakouského císaře v srpnu 1885. Brno 1994, s. 49.

¹⁶⁷ *Die Festvorstellung*. Wiener Salonblatt, 30. 8. 1885, č. 35, s. 8.

Obrázek č. 2: Příjezd císaře do Kroměříže, 1885

Organizace honů nebyla nárazovou záležitostí: za tímto účelem vybírali jízdní myslivci v oborách nejvhodnější kusy zvěře.¹⁶⁸ Velká péče musela být věnována také výcviku psí smečky: ta potom vypuštěnou zvěř štvála do vyčerpání, nesměla se na ni však vrhnout, ale vyčkat příjezdu účastníků lovu. Na kvalitě smečky a schopnostech loveckého personálu záviselo často také hodnocení celého honu.¹⁶⁹ Ten končil teprve s odtroubením „halali“.¹⁷⁰ V závěru si šlechtici ozdobili klobouky jedlovými snítkami na důkaz úspěšného zakončení lovu. Mohli být ale také pokutováni, pokud se provinili proti stanoveným pravidlům. Poté zpravidla následovala bohatá hostina.

S parforsními hony je spjata také historie Pardubic. Ty byly obnoveny po prusko-rakouské válce opět roku 1867, a to pod vedením prince Egona Thurn-Taxisse. Významný byl pro dějiny Pardubicka rok 1874: honů se tehdy zúčastnil i císař se svou chotí (ve stejném roce vzniká také Velká pardubická). V roce 1877 převzal funkci mastera parforsní společnosti Heinrich Larisch, který ji vedl až do roku 1913.¹⁷¹ Za jeho působení navštívili hony významní představitelé z celé monarchie, společnost se však také potýkala s finančními problémy. Sám Heinrich Larisch se o tom přesvědčil, když chtěl pro hony zakoupit smečku anglických chrtů,

¹⁶⁸ BEZDĚK, F.: *Dějiny lovu*, s. 75.

¹⁶⁹ *Tamtéž*, s. 74.

¹⁷⁰ Konec honu, kdy vybraný šlechtic pronásledované zvíře usmrtil. *Tamtéž*, s. 77

¹⁷¹ SVOBODA, Miloš: *100 ročníků Velké pardubické steeplechase*. Praha 1990, s. 10.

pro velkou finanční zátěž však od nápadu nakonec upustil.¹⁷² Podzimní sezóna honů byla zahájena zpravidla počátkem října a končila na začátku prosince. Poslední hon byl v Pardubicích uspořádán 6. prosince 1913. Činnost společnosti pak zcela utlumilo rozpoutání války, během které došlo k vyrovnání mezi jednotlivými akcionáři. Po válce již tradice parforsních honů obnovena nebyla.

Hony pro vybranou společnost na svých panstvích pořádali i samotní aristokraté. Pochopitelně mezi nimi nechyběl ani Heinrich Larisch, který pro tyto účely využíval například honební pozemky v Olšínách.¹⁷³ Účastnil se také honů v Anglii, Irsku, Francii nebo Campagni a mezi ostatními šlechtici byl považován za velkého jezdce. Ve svých dvaapadesáti letech měl za sebou údajně na 3000 honů!¹⁷⁴ Svou zálibou byl natolik proslulý, že se o jeho výpravách zmiňoval i český tisk, leckdy však v nepříliš pozitivním tónu. Zejména v dobách, kdy česká veřejnost nesouhlasila s jednáním německých poslanců slezského sněmu, neunikl uštěpačným komentářům redaktorů *Národních listů* ani zemský hejtman:

„[...] *Parlamentarismus rakouský vůbec je nemocen, slezský sněm má mimoto chorobu „individuální“.* Lovecké koně zemského hejtmána hraběte Larische jsou už na cestě do Anglie a pan hrabě ještě pořád musí sedět na křesle předsednickém ve sněmovně slezské. Ovšem že nesedí klidně ani minutku, nýbrž přechází nevrle a netrpělivě po tribuně předsednické. V myšlenkách žene za liškou na ušlechtilém oři. Právě trhl uzdou – nikoliv, trhl psanou předlohou ...[...] Všechna čest pro různé vynikající osobní vlastnosti pana hraběte ... ale zemský sněm slezský žene, jako by si ho byl osedlal ‘na lišky’.“¹⁷⁵

Lišky lovil Heinrich Larisch v revírech hrabství Leicestershire v Anglii, jak vzpomíná princezna Daisy ve svém deníku.¹⁷⁶ Navštěvoval také obory v Northamptonshire, kde si pronajímal sídlo jeho otec. Společně s princem „Rudi“ Lichtensteinem a kapitánem Georgem Middletonem¹⁷⁷ pak na loveckých výpravách v Summer Hill doprovázel císařovnu Alžbětu.¹⁷⁸ Dlouhou tradici měla lovecká zábava také v Horním Rakousku. Heinrich v letních měsících pobýval v městečku Spital am Pyhrn, v jehož okolí lovil na přilehlých

¹⁷² KINSKY, R. F.: *Pardubitzer Parforcejagden*, s. 58.

¹⁷³ Dnes jsou Olšiny součástí Karviná-Staré město.

¹⁷⁴ THURN und TAXIS, F.: *Pardubitz Parforce-jagd*, s. 138.

¹⁷⁵ *Zasedání sněmu slezského*. Národní listy 1895, č. 31, s. 2.

¹⁷⁶ DAISY, Princess of Pless: *By Herself*, s. 104. Z honů na lišky se později vyvinuly tzv. anglické hony: ty neměly předem určenou trasu jako hony parforsní, ale zvěř byla vypuštěna do volného terénu. Pokud lovci dostihli svou kořist ve zdraví, byla vrácena zpět do obory.

¹⁷⁷ George „Bay“ Middleton (146-1892) byl vyhlášeným parforsním jezdcem 19. století.

¹⁷⁸ SINCLAIR, Andrew: *Death by Fame: A Life of Elisabeth, Empress of Austria*. New York 1999, nestránkováno.

horských svazích jeleny a kamzíky.¹⁷⁹ Adrenalinová záliba pro něj zřejmě znamenala i dočasný únik z budovy zemského sněmu, ze světa zdoluhavých politických jednání, která často přinášela jen neuspokojivé výsledky.

Obrázek č. 3: Záběr z honů v Olšinách, pořádaných na statku hraběte Larische, nedatováno

K lovu neoddelitelně patřila jízda na koni. Snad to byla připomínka středověkých časů, kdy zdatný oř patřil k povinné výbavě každého rytíře.¹⁸⁰ Larischové chovali koně po generace na svém panství, ve stájích v zámecké oboře byli ustájeni arabští plnokrevníci, s nimiž majitelé získali na výstavách nejednu vítěznou cenu.¹⁸¹ Heinrich navštěvoval také dostihy – původně anglický sport patřil od nepaměti k zálibám společenské smetánky, a to především kvůli své nákladnosti.

Zálibu v chovu ušlechtilých plemen neztratili členové rodu ani s nástupem automobilů. Heinrichův syn Johann s oblibou vyjížděl na projížďky na koni po svém panství ještě ve 40. letech 20. století, kdy již automobily zdaleka nebyly výsadou nejmajetnějších vrstev.¹⁸² Jezdeckví bylo také součástí nejrozličnějších sportů a her. V květnu 1905 byly zásluhou členů společnosti *Club der Herrenreiter* odstartovány první vozatajské závody ve Vídni. Diváci, mezi nimiž nechyběli ani významní šlechtici, sledovali zápolení jednotlivých soutěžících s velkým zaujetím a v následujících letech se sportovní klání dočkalo značné podpory také od

¹⁷⁹ GIRTLE, Roland: *Wilderer: Rebellen in der Bergen*. Wien–Köln–Weimar 2003, s. 30-31.

¹⁸⁰ Srov. BEZECNÝ, Z.: *Příliš uzavřená společnost*, s. 120.

¹⁸¹ V květnu 1885 se konala výstava koní v rotundě ve Vídni. Heinrichovi Larischovi tehdy předal čestnou cenu sám císař. *Moravská orlice*, 21. 5. 1885, č. 115, s. 3.

¹⁸² Rudolf Hrubý. Rozhovor č. 3, září 2017.

mnohých aristokratů. V jejich řadách nechyběl ani hrabě Larisch.¹⁸³ Ten stál také v roce 1910 u založení klubu *Wiener Reiter-und Polo Klub*.¹⁸⁴ Pro svá setkání využívali členové klubu jezdecké dráhy ve Fredenau a hipodrom v Kottinbrunnu.¹⁸⁵ V roce 1913 měl klub již 105 členů, z toho 80 představitelů šlechty, 20 rytířů a 5 měšťanů.¹⁸⁶ Vstupní poplatek pro udržení činnosti klubu byl na výzvu zakladatelů stanoven na 1000 korun, ale třeba princ Auersperg¹⁸⁷ nebo hrabě Larisch vložili do členského fondu desetinásobek požadované částky.¹⁸⁸ Lov, jízda na koni nebo třeba šerm, další oblíbená činnost mnohých šlechticů, však nesloužily šlechtě pouze k ukrácení dlouhých chvil nebo udržení fyzické kondice – v jejich přetrvání lze vidět, jak to vyjádřil Zdeněk Bezecný, „jistý rys *tradicionalismu a historismu, který byl oporou životního stylu aristokracie*.“¹⁸⁹

5.4. V ateliéru

S vynálezem a rozšířením fotografie získali lidé možnost zvěčnit neopakovatelné zážitky života. V počátcích však bylo pořízení snímku značně nákladnou záležitostí: není proto divu, že mezi prvními zájemci a vlastníky portrétů byli právě šlechtici. Ti docházeli do ateliérů

proslulých fotografů, mezi které ve Vídni patřili Ludwig Angerer nebo Joseph Löwy.¹⁹⁰

Navštěvoval je také Heinrich s rodinou. Stejně jako další šlechtici, také Larischov-Mönnichové dávali přednost vyhlášeným rakouským fotografům. Fotografování se stalo postupem času novým druhem šlechtické zábavy, který se rychle vyvíjel. Zatímco v počátcích se fotograf soustředil především na portrétovanou osobu a obešel se, až na výjimky, jakými byl třeba závěs nebo sloupek, bez rekvizit, v 60. letech již dochází ke snaze „připodobnit okolí

Obrázek č. 4: Hrabě Heinrich Larisch-Mönnich, 1873?

¹⁸³ KRAMPEROVÁ, Petra: „...A musí umět jezdit především na koni a pak teprve na gramatice.“ Šlechtic a kůň v 19. a na počátku 20. století. Diplomová práce. FF JČU České Budějovice 2013, s. 82.

¹⁸⁴ LAFFAYE, Horrace A.: *The Polo Encyclopedia*. Jefferson 2015, s. 400.

¹⁸⁵ *Tamtéž*.

¹⁸⁶ SANDGRUBER, Roman: *Traumzeit für Millionäre: Die 929 reichsten Wienerinnen und Wiener im Jahr 1910*. Vídeň 2014, s. 144.

¹⁸⁷ Princ Vincenz von Auersperg (1880-1920).

¹⁸⁸ *Tamtéž*.

¹⁸⁹ BEZECNÝ, Z.: *Příliš uzavřená společnost*, s. 122.

¹⁹⁰ MEDŘÍKOVÁ, Petra: *Šlechta před objektivem: ateliérové portréty aristokracie*. Brno 2016, s. 13.

obytnému interiéru“.¹⁹¹ Objevují se židle, stolky, křesla a další rekvizity. Ty měly také praktický význam: pořízení snímku trvalo nějakou dobu a portrétování tak museli setrvat v nehybné poloze, což mohlo být občas vyčerpávající. Přidáním křesla nebo stoličky zajistili fotografové portrétovanému větší pohodlí a zároveň dosáhli větší autenticity.

V té době se rovněž objevuje portrét „pokolení“, šlo však výhradně o mužskou záležitost.¹⁹² Rodinné portréty měly nejspíš poukázat také na historickou kontinuitu rodu, zároveň však představovaly možnost prezentovat také rodovou prestiž: dotyční vystupovali v uniformách, a to nejen vojenských – uniformy patřily také ke světským řádům u císařského dvora –, popř. opásání vyznamenáním, která jen podtrhovala dosažené úspěchy portrétovaného aristokrata.

Obrázek č. 5: Rodinný portrét Larischů (zleva Georg, Johann, ?, Eugen?, Heinrich), nedatováno.

¹⁹¹ *Tamtéž.*

¹⁹² *Tamtéž.*

Obrázek č. 6. Heinrich Larisch-Mönnich v divadelním kostýmu, Carl Pietzner, 1894.

V poslední třetině 19. století se ve velkém rozmohly společenské události, které si často vyžadovaly nejrůznější převleky: karusely, karnevaly nebo plesy.¹⁹³ Po události zamířila nejedna rodina přímo do ateliéru, kde se ještě jednou převlékla do svého kostýmu, aby bylo možné nechat se vyfotit. Převleky závisely na fantazii daného jedince, někdy však šlechtici volili kostým podle předem zvoleného tématu. Objevovaly se i historické náměty, z dob baroka nebo renesance. Tak například ve dnech 17. – 19. dubna 1880 uspořádala vídeňská smetánka karusel s námětem triumfální jízdy císaře Maxmiliána I. Habsburského (1459–1519), kterého se účastnil také Heinrich Larisch s rodinou.¹⁹⁴ Poprvé se jich účastnili také neurození členové vídeňské španělské jezdecké školy.¹⁹⁵ Další, a zároveň poslední, velký karusel se konal v roce 1894. Tématem byla tentokrát osoba panovnice Alžběty Kristiny (1691–1750) a její příjezd do Vídně.¹⁹⁶ Tyto společenské události měly ve Vídni masový charakter. Po nich často následovaly soukromé večírky v nedalekých šlechtických palácích. Pořádali je také manželé Larisch-Mönnichovi, o čemž následně informoval *Wiener Salonblatt*.¹⁹⁷

S postupem času získávaly na oblibě snímky, které podtrhovaly záliby portrétovaného. Heinrich Larisch byl vášnivým lovcem, proto zřejmě nepřekvapí snímek, na kterém je možné vidět hraběte v loveckém oblečení, (oděv mohl být však také odrazem dobové módy). Stejně jako lov, karusely a mnohé další společenské události patřily k okázalému životnímu stylu aristokracie, která tím však nedávala najevo pouze své společenské postavení. Tyto akce byly často pořádány jako charitativní činnost a veškerý výdělek z nich byl věnován na pomoc potřebným.

Obrázek č. 7: Hrabě Heinrich Larisch v dobovém loveckém oděvu, D. Székely, 1900.

¹⁹³ *Tamtéž*, s. 63

¹⁹⁴ *Tamtéž*, s. 72.

¹⁹⁵ *Tamtéž*.

¹⁹⁶ *Tamtéž*, s. 73.

¹⁹⁷ *Wiener Salonblatt*, 8. 7. 1894, č. 27, s. 2

5.5. Dobrodiní – nedílná součást šlechtického kodexu

S podporou méně zámožnějších vrstev obyvatelstva, ale také řemeslnických nebo třeba uměleckých spolků, se pojí ještě jeden důležitý rys aristokratického života – dobročinnost. Ta, jak již bylo naznačeno ve druhé kapitole, tvořila nedílnou součást šlechtické výchovy a tato tradice se udržovala napříč generacemi. S nabytým postavením a majetkem přejímal šlechtic také zodpovědnost za méně zámožné poddané na svém panství.

Po roce 1848 byla šlechta této povinnosti částečně zproštěna. Starost o chudé připadla obcím, na mnoha šlechtických panstvích však zůstala tradice zachována i nadále. Změnil se pouze způsob, jakým k dobročinnosti docházelo: zatímco dříve přicházeli šlechtici častěji do osobního styku s chudými, kteří žili převážně v přilehlém okolí karvinského panství, ve 2. polovině 19. století se rozšířilo pořádání soukromých sbírek, např. při významných společenských událostech, jakými mohly být již zmiňované karusely.¹⁹⁸ Zatímco starost o chudé připadala na starost šlechtičnám, šlechtici poskytovali dary ve formě peněžních příspěvků (na podporu činnosti spolků) nebo pozemků (např. pro vybudování kostela). Pomoc potřebným nemusela být jen čistě účelová, jak se vyjádřil ve svém článku Jiří Matějček,¹⁹⁹ důležitou úlohu v ní nejspíš sehrála také křesťanská výchova mladých aristokratů. Na druhé straně je možné nalézt i racionální důvody: obyvatelstvo živořící na hranici bídy nejenže nepřinášelo majitelům panství užitek,²⁰⁰ ale v dobách prohlubující se sociálních rozdílů mohlo výrazně přispět k nepokojům a stávkám, což mohlo mít dalekosáhlý dopad. O šlechtických sbírkách a příspěvcích se pravidelně zmiňoval také tisk a tato “medializace“ mohla šlechticům pomoci udržet si dobré jméno a pověst ve společnosti, která se aristokracii stále více odcizovala.

Hrabě Larisch pravidelně podporoval kulturní a řemeslnické spolky, ale také jednotlivé umělce.²⁰¹ Osvětovou činnost spolků také leckdy zaštitil svým jménem: uvolil se například přijmout protektorát nad krnovskou výstavou výrobků českých tkalců v roce 1900, čímž si vysloužil uznání ze strany českých novinářů.²⁰² Zda však šlo v takových případech jen o šlechtickou velkorysost, nebo také o promyšlený politický tah, zůstává otázkou. Šlechtici podporovali také veřejné instituce, mezi něž patřili například školy nebo místní

¹⁹⁸ Více WINKELHOFEROVÁ, M.: *Šlechtictví*, s. 121–123.

¹⁹⁹ MATĚJČEK, J.: *Šlechta v českých zemích*, s. 285.

²⁰⁰ Viz WINKELHOFEROVÁ, M.: *Šlechtictví*, s. 121.

²⁰¹ Velkou událostí v Opavě byla (za přispění a protektorátu hraběte Heinricha Larische) v roce 1917 návštěva proslulého barytona, doktora Thea Lierhammera. Navzdory tíživým finančním podmínkám a válečnému stavu se podařilo koncertní halu úplně vyprodat. *Fremden-Blatt. Morgen-Ausgabe*, 26. 1. 1917, č. 24, s. 19.

²⁰² *Moravská orlice* 18. 7. 1900, č. 161, s. 6.

farnosti. S jejich podporou byl spojen také patronát, který v moderní době ztrácel na prestiži, fakticky však na panstvích šlechty přetrvával i nadále.

Církevní patronátní právo mělo svůj původ ve středověku: patron (většinou příslušník šlechty) se zavazoval k vybudování a podpoře kostelů, kaplí a jiných budov, za což získal od církve jistá privilegia.²⁰³ Patřilo mezi ně například právo doporučit kandidáta na uvolněné místo duchovního, pokud splňoval všechny předpoklady. Toho využil ještě Johann Larisch, když se na jeho přimluvu stal fryštátským farářem Karl Hudietz. Po smrti Johanna Larisch-Mönnicha přešly povinnosti na jeho syna Heinricha. Kromě Karviné podporoval Heinrich farnosti ve Stonavě, Německé Lutyni nebo v Dětmarovicích. Patron měl přehled o církevním majetku a rovněž schvaloval přijetí půjček.²⁰⁴ Za tímto účelem byla u farnosti zřízena patronátní kancelář, kterou vedla osoba pověřená hrabětem.

Heinrich Larisch se také zasadil o výstavbu zcela nového kostela v Karviné – stavba „Nového kostela sv. Jindřicha“ započala v roce 1893 a dokončena byla v roce 1897. Předlohou mu byla bazilika sv. Kříže ve Florencii. Hrabě Larisch věnoval pro jeho stavbu část pozemků a uhradil jednu třetí výdajů z celkové sumy 1 000 000 korun. Kostel pojmul až 4000 věřících.²⁰⁵ Také evangelický kostel v Bohumíně, který byl postaven mezi léty 1900–1901, vznikl za přispění hraběte, který pro jeho výstavbu vyhradil část pozemků.²⁰⁶ Darováním půdy pro stavební účely mohl Heinrich Larisch sledovat také své obchodní zájmy – s rostoucím vlivem židovských podnikatelů se rovněž rozhodl vyjít vstříc židovské náboženské obci a pro stavbu židovského hřbitova věnoval pozemky v Karviné.²⁰⁷

Po smrti Heinricha Larisch-Mönnicha podporovali vybrané kostely nadále jeho synové, s postupem let však některé patronáty zanikly. To byl případ například patronátu v Dětmarovicích, který byl zrušen k 1. lednu 1927, Johann Larisch však měl podle dochovaného protokolu zaplatit jako náhradu 30 000 korun.²⁰⁸

Larischové se zasazovali také o rozvoj a podporu školství.²⁰⁹ Ještě za života Heinrichova otce bylo rozhodnuto o zřízení školy u dělnické kolonie Sovinec, v roce 1891 pak byla

²⁰³ ŽUPANIČ, J.: *Nová šlechta*, s. 230.

²⁰⁴ *Tamtéž*.

²⁰⁵ KUBA, S.: *Vývoj*, s. 52.

²⁰⁶ *Evangelický kostel v Bohumíně*. Opavský Týdenník, 22. 8. 1900, č. 65, s. 3.

²⁰⁷ Rudolf Hrubý. Rozhovor č. 3, září 207.

²⁰⁸ SOKA Karviná, Farní úřad Dětmarovice 1749–1950 (1955), karton č. 3, inv. č. 56, signatura I. f.

Ve 30. letech 20. století vydal R. LUSTIG soupis pozemkové držby ve Slezsku. Zohledňoval přitom i patronáty na vybraných panstvích. Na karvinském velkostatku Johanna Larische však již žádný patronát neuvádí. Srov. LUSTIG, Rudolf: *Schematismus velkostatků v zemi moravskoslezské*. Praha 1935, s. 227.

²⁰⁹ O rozvoj školství se zasazoval již Heinrich Larisch-Mönnich (1793–1859), který nechal v Karviné založit školu v roce 1852. Podrobněji např. ŠLACHTA, Fridolín: *Dějiny hornického města Karvinné*. Český Těšín 1937, s. 51

vybudována trojtřídní smíšená obecná škola nedaleko jámy Jindřich. Vyučování zde probíhalo v polském jazyce.²¹⁰ V roce 1894 zde byla Larisch-Mönnichovým těžířstvem postavena ještě čtyřdílná škola klášterní, která byla určena dívkám. Vedly ji učitelky z kongregace de Notre Dame.²¹¹ Fungovala zde také Larischova školní nadace, která poskytovala finance pro studia dětí z hornických rodin.²¹² Hrabě Larisch přispíval také na ošacení pro chudé české studenty²¹³ nebo na činnost Podporovacího spolku českých škol v Opavě.²¹⁴

Larisch-Mönnichové, ale i další šlechtické rody, se soustavně zasazovaly o rozvoj kraje, ve kterém žily. Snad to byl také jeden z projevů zemského patriotismu, vyjádření soudržnosti se zemí, kde měla rodina své kořeny. Kromě toho zde však byly také čistě praktické důvody: šlechtici si tak nadále udržovali vliv v daných institucích napříč regionem a svou pověst mezi místním obyvatelstvem. Podporou nadaných studentů si navíc mohli Larisch-Mönnichové v budoucnu zajistit potřebnou pracovní sílu na svých podnicích. Právě podnikatelským aktivitám a jejich potřebám totiž svá rozhodnutí mnohdy podřizovali.

²¹⁰ KUBA, S.: *Vývoj*, s. 32.

²¹¹ *Tamtéž*.

²¹² SOkA Karviná, Archiv obce Staré město [1789] - 1943 (1946), karton č. 6, inv. č. 93.

²¹³ Příspěvky byly vybírány také v dobách Vánočních svátků. V prosinci roku 1896 zaslal Heinrich Larisch na ošacení pro chudé studenty 25 zl. v prosinci roku 1899 pak 20 zl. Opavský Týdenník, 24. 12. 1896, č. 101, s. 2; Opavský Týdenník, 30. 12. 1899, č. 101, s. 3.

²¹⁴ Opavský Týdenník, 20. 4. 1895, č. 31, s. 3.

6. Podnikatelské aktivity

Rodovému podnikání Larisch-Mönnichů byla věnována úvodní část práce. Jakou měrou se však na jeho rozvoji podílel sám hrabě Heinrich Larisch?²¹⁵ Vzhledem k nepříznivému zdravotnímu stavu otce Johanna se měl možnost seznámit s chodem podniků poměrně brzy. V mnohém navázal na činnost svých předchůdců, zároveň však rodové panství rozšířil a dále modernizoval. Roku 1886 zakoupil velkostatek Bohumín s Novým Bohumínem, Kopytovem a Pudlovem. V roce 1893 připojil k rodinnému majetku statek Šenov (pol. *Szonów*) a také Horní a Dolní Žibřidovice (pol. *Zebrzydowice*), které spadaly do vlastnictví šlechtické rodiny Mattencloithů.²¹⁶ Ve stejném roce získal od rodu Pillersdorfů Prstnou (pol. *Pierstna*) a menší statek Pitrov (pol. *Pitrow*) od rodiny Sýkorových.²¹⁷ Roku 1906 pak koupil od hraběte Filipa Arnošta St. Genois Javoří (pol. *Jaworze*).²¹⁸ Velkou pozornost věnoval hrabě Larisch také doméně šlechtického podnikání – báňskému průmyslu.

6.1. Uhelny doly

Uhelný průmysl dosáhl za života Heinricha Larische na karvinském panství největšího rozmachu, bylo s ním však spojeno nejvíce problémů. Zejména zanedbávání bezpečnosti na šachtách mělo často tragické následky. Právě za Heinrichova vedení karvinského velkostatku došlo na rodinných dolech k největším důlním katastrofám: vzniklá situace si vyžádala dokonce zásah říšských poslanců ve Vídni.

Důlní propůjčky sjednotil již Heinrichův dědeček, krátce před svou smrtí v roce 1856. Ten dal také podnět k založení většiny karvinských dolů, na nichž stálo rodové podnikání – důl Františka, Jan, Jindřich a Hlubina.²¹⁹ Některé však byly uvedeny do plného provozu až za vedení jeho vnuka. V době, kdy Heinrich dospíval, byla na počátku 70. let uvedena do provozu Hlubina. Situace se naopak komplikovala na dole Jindřich, který fungoval jen v omezeném provozu. Důvodem byly tekuté písky, které těžbu značně ztěžovaly. Důl se podařilo uvést do plného chodu teprve v 90. letech.²²⁰ Největší důl, Františka, vznikl v roce 1856, kdy se začalo s hloubením vztažné jámy dolu. První těžní stroje byly nainstalovány o dva roky později. Původní název dolů vyjadřovala římská číslice XVII., podle které se také

²¹⁵ Následující kapitola podává jen stručný nástin podnikání na Larisch-Mönnichově panství. Jejím cílem není zmapovat veškeré rodové podnikatelské aktivity (toto téma by vydalo na mnohem rozsáhlejší práci), ale spíše poukázat na některé obecné rysy podnikání hraběte Heinricha Larisch-Mönnicha.

²¹⁶ RODAN, K.: *Proces*, s. 65.

²¹⁷ *Tamtéž*.

²¹⁸ *Změna držečnosti*. Moravská orlice, 1. 8. 1906, č. 172, s. 6.

²¹⁹ KUBA, S.: *Z historie dolu*, s. 15.

²²⁰ *Tamtéž*.

dolu říkalo „Sedmnáctá“.²²¹ Pozdější název „Strojní jáma“ byl v roce 1884 nahrazen pojmenováním „Františka“, snad na počest Heinrichovy matky. V téže roce byl dopraven a uveden do provozu jeden z prvních parních strojů a začalo se s hloubením výdušné jámy. Byla postavena také třídírna a kotelna.²²² Zpočátku bylo uhlí vyváženo na povrch ručně, na počátku 80. let začali v dolech pracovat důlní koníci a v roce 1883 byla do provozu uvedena železniční vlečka, která se napojovala na železniční trať Košické dráhy.²²³ Rekordním rokem byl rok 1893, kdy bylo vytěženo celkem 358 920 tun uhlí.²²⁴ S historií dolu je spojen ještě jeden, o poznání tragičtější rekord – v roce 1894 zde došlo k vůbec největší důlní katastrofě v dějinách Karviné.

K neštěstí došlo 14. června 1894. O půl desáté večer došlo na 4. patře v 19. sloji k explozi. Neprodleně byly zahájeny záchranné práce a na pomoc postiženým horníkům vyrazilo 60 záchranných. Ti se však sami stali obětí dalšího výbuchu, ke kterému došlo o půl hodiny později. Záchranná četa, která sfárala do dolů krátce nato, se stihla dostat zpět na povrch včas. K dalším výbuchům (tentokrát na dole Jan-Karel, který byl s Františkou propojen šachticemi) došlo v brzkých ranních hodinách následujícího dne.²²⁵ Hrabě Larisch, který tou dobou pobýval na karvinském statku, se o katastrofě dozvěděl nedlouho poté. Zprávy o události zaplnily v následujících dnech stránky mnoha rakouských, německých a českých periodik a hraběcí podniky se tak ocitly ve středu zájmu nejen široké veřejnosti, ale také politiků – tuto nenadálou „popularitu“ si jejich majitel přál asi ze všeho nejméně. Druhý den po katastrofě se k šachtám začali sbíhat nejen rodinní příslušníci horníků, ale také jejich kolegové z okolních dolů. *Die Presse* popisuje tragickou situaci, kdy se celé okolí ponořilo do ticha a nebylo slyšet ani nářek a pláč pozůstalých – ti jen nešťastné obcházeli okolo prvních vytažených těl a hledali své příbuzné.²²⁶ Kvůli přetrvávajícímu požáru nebylo ani možné vyvézt na povrch všechny oběti. Těm, které se vytáhnout podařilo, byl vystrojen pohřeb 17. června. Smuteční průvod, čítající desítky osob, mezi nimiž nechyběl ani hrabě Larisch, se shromáždil u dolu Jindřich, kde byla těla zesnulých vykropena. Smuteční průvod se pak vydal na karvinský hřbitov, kde byli zemřelí pochováni. Sám hrabě Larisch se prý nad hrobem zesnulých vroucně modlil.²²⁷ Z celkového počtu asi 1000 zaměstnanců, kteří tehdy na dole pracovali, jich zahynulo 235. Příčinou nehody byl výbuch traskavých plynů. Ačkoli

²²¹ *Tamtéž*, s. 23.

²²² *Tamtéž*.

²²³ *Tamtéž*.

²²⁴ Dostupné online: <http://www.mining.cz/TEXTY/Karvina/Karvina.htm> (stahováno dne 30. 10. 2017).

²²⁵ O průběhu katastrofy např. DOMBROVSKÝ Zdeněk a kol.: *Karvinsko a jeho šachty: Historie a současnost, vzpomínky i fakta, vesele i vážně*. Ostrava 2004, s. 44–46.

²²⁶ *Zum Gruben-Unglück in Karwin*. *Die Presse* ze dne 18. 6. 1894, č. 165, s. 1–2.

²²⁷ *Oběti práce v dolech moravsko-ostravských*. *Národní listy* 18. 6. 1894, č. 166, s. 2.

vyšetřování bylo uzavřeno několik dní po události, aniž by bylo zjištěno možné pochybení, příčinou byla zastaralá, nekvalitní ventilace – pozdější průzkum zjistil, že 80 % horníků zemřelo na udušení, jen 20 % na mechanická zranění. Horní rada Grey, původem z Francie, byl po katastrofě odvolán z funkce a propuštěn.²²⁸ Jinak výnosné podnikání tak přispívalo i k sociálnímu napětí v regionu, což mohlo mít dalekosáhlé následky. Je možné, že si tuto skutečnost uvědomoval i hrabě Larisch. Krátce nato se v tisku objevily spekulace o prodeji Larisch-Mönnichových dolů. Snad se neznámý autor Národních lisů úplně nemýlil, když v jednom zářijovém vydání novin roku 1894 napsal:

„[...] *Pravda jest, že od posledních událostí v revíru ostravském majitelé velkých dolů Wilczek, Larisch a j. velmi rádi by své závody prodali. Rádi by se zbavili majetku velmi cenného sice a výnosného, stavícího je však před veřejným míněním do špatného světla...*“²²⁹ Zda však k údajnému jednání o prodeji dolů přiměly hraběte Larische okolnosti na dolech, nebo hodlal, tak jako mnozí další bánští podnikatelé, pouze využít „boomu“ akciových společností, nelze s jistotou říci. Přestože však nakonec k prodeji dolů nedošlo – Larischovy doly zůstaly jako jedny z posledních v soukromých rukou a díky hospodářské konjunktuře v závěru prvního desetiletí 20. století byl v roce 1911 vybudován ještě další důl v Horní Suché²³⁰ – mohly podobné události, jakými byla například katastrofa v roce 1894, výrazně ohrozit i další Larischovo podnikání (více o tom v následující kapitole).

6.2. Koksovna a elektrárny

V blízkosti dolu Jan se naházela koksovna, která byla uvedena do provozu již v počátcích 40. let 19. století.²³¹ Postupně docházelo k její modernizaci, což se projevilo i zvýšenou produkcí koksu. V roce 1885, kdy rodové podnikání vedl Heinrich Larisch, zde bylo 185 pecí. O rozvoj závodu se zapřičinili také místní technici, z nichž v té době vynikl koksmistr Lares. V roce 1897 Larischova koksovna v Karviné disponovala největším počtem provozovaných pecí v ostravsko-karvinském revíru (celkem zde bylo 293 pecí, o rok později již 344 pecí).²³² Postupně tak vznikl ucelený závod, v jehož blízkosti byla vybudována dělnická kolonie pro místní zaměstnance (1900-1902). Na přelomu 19. a 20. století nechal zrekonstruovat část staré koksárny, kterou spojil s továrnou na výrobu čpavku. Hrabě Larisch také využil stále se

²²⁸ *Tamtéž.*

²²⁹ *Uhelné doly severní dráhy.* Národní listy, 20. 9. 1894, č. 260, s. 5.

²³⁰ Více k hospodářským poměrům v počátcích 20. století např. MATĚJČEK, Jiří: *Vývoj uhelného průmyslu v českých zemích po průmyslové revoluci. (do roku 1914).* Praha 1984, s. 65.

²³¹ Tu nechal zbudovat již Heinrichův dědek Heinrich (1793–1859) v prostorech tehdejší „Válečné jámy“ (Kriegschacht). Dostupné online:

<http://www.archives.cz/zao/resources/karvina/hruby/kronika/text1.htm> (stahováno dne 26. 11. 2017).

²³² Více HRUBÝ, Rudolf: *Historie závodu "Koksovna ČSA" v Karviné 1843-1997.* Karviná 1997, s. 28.

rozmáhajícího užívání elektrické energie a rozhodl se pro výstavbu elektrárny. V roce 1902 byla uvedena do provozu „Centrála I.“, která zajišťovala výrobu elektrické energie nejen pro prostory koksovny, ale také pro přilehlé Larischovy podniky. Rozsáhlá důlní činnost však s postupem let znemožnila její provoz, a proto byla v roce 1913 zřízena elektrárna nová, tzv. „Centrála II“.²³³ V roce 1914 zastavilo technický rozvoj koksovny vypuknutí světové války, během které byla výroba znesnadňována nedostatkem pracovního vybavení (např. nákladních vagonů).²³⁴

6.3. Lázně Darkov

V závěru 19. století se hraběti Larischovi podařilo významně rozšířit rodinné portfolio, když se v roce 1899 stal spolumajitelem lázní Darkov.²³⁵ Společně s nimi získal do vlastnictví zámek Ráj, který nechal na přelomu 19. a 20. století přestavět.²³⁶ Původní majitel panství, baron Bees z Chrostiny, se musel svého podílu v podniku vzdát kvůli neúnosným dluhům, do kterých se dostal ve snaze nalézt na svém panství ložiska uhlí.²³⁷ Druhým spolumajitelem lázní byl doktor Vilém Degréé, za jehož vedení došlo k největšímu rozkvětu tohoto lázeňského střediska. Postupně docházelo k budování vilek a dalších lázeňských objektů, které obývala vybraná společnost. Příčiněním hraběte Larische začala lázně navštěvovat také vídeňská smetánka a umělci.²³⁸ Slibně se rozvíjející podnik získal věhlas i za hranicemi monarchie a počet návštěvníků se začal postupně zvyšovat. V roce 1905 byl nicméně doktor Degréé z finančních důvodů donucen svůj podíl v lázních odprodat hraběti Larischovi.²³⁹ Ten se tak stal jediným majitelem prosperujícího podniku, který zůstal v držení rodu Larisch-Mönnichů až do 40. let 20. století. V roce 1914 byla sice podepsána nájemní smlouva s lékařem Edmundem Beckem, po vypuknutí války však byly lázně veřejnosti uzavřeny. Heinrich Larisch propůjčil pozemky Červenému kříži, který zde zřídil lazaret. Darkov se znovu stal vyhledávaným střediskem po skončení války, tehdy však jeho řízení převzal již

²³³ „Centrála I.“ se nacházela na stavební parcele č. 1129 a „Centrála II.“ na parcele č. 1453. SOKA Karviná, Okresní úřad Fryštát (1796) 1855 - 1938 (1947), karton č. 204, inv. č. 658, sig. H.

²³⁴ HRUBÝ, R.: *Historie závodu*, dostupné online:

<http://www.archives.cz/zao/resources/karvina/hruby/kronika/text2.htm> (stahováno dne 26. 11. 2017).

²³⁵ K historii lázní Darkov např. ROHEL, Jan: *Darkovské prameny*. Darkov 1968; CHMIEL, Józef: *Karviná - Darkov*. Český Těšín 2001.

²³⁶ Dostupné online: <http://www.hrady.cz/index.php?OID=2273&PARAM=11&tid=4641&pos=450> (stahováno dne 26. 11. 2017).

²³⁷ Hrabě Larisch tehdy nejspíš využil finančních potíží hraběte Beese a lázně odkoupil za velmi výhodnou cenu. Více ROHEL, J.: *Darkovské prameny*, s. 39.

²³⁸ Jednou z velkých událostí byla návštěva rakouského klavíristy Alfreda Grünfelda, na jehož vystoupení se přišel podívat i hrabě Larisch. Srov. tamtéž, s. 72.

²³⁹ Dostupné online: <http://www.darkov.cz/o-laznich/> (stahováno dne 26. 11. 2017).

Heinrichův syn Johann, který byl zároveň posledním soukromým vlastníkem lázní – po 2. světové válce byly Larischům majetky zkonfiskovány bez možnosti náhrady.

6.4. Další podniky – rafinerie, pivovar, pila

Kromě dolů a lázní se hrabě Larisch soustředil na zakládání zcela nových podniků. V roce 1887 založil v Bohumíně rafinerii minerálních olejů. Hlavními vyváženými produkty byla především kolomaz, černé plastické mazivo, a petrolej na svícení. Rafinerie úspěšně prosperovala a již v roce 1893 ji odkoupila budapešťská společnost Mineralolrafinerie A.G.²⁴⁰ Dalším podnikem, kterému hrabě Larisch věnoval pozornost, byl rodinný pivovar v Karviné. Ten byl založen již ve 40. letech 19. století. Poprvé byl přestaven v počátcích 60. let. V roce 1862 byla zrušena propinace a šlechtickým pivovarům tak rázem začaly konkurovat nové podniky.²⁴¹ O svou pozici na trhu museli bojovat také Larisch-Mönnichové. Na přelomu 19. a 20. století nechal Heinrich Larisch pivovar přestavět a modernizovat, o čemž svědčí také dochované stavební plány z roku 1905.²⁴² Podnik v té době vyráběl přes 90 000 hektolitřů piva ročně, široká síť skladů jej navíc umožnila vyvážet do celého Slezska a do Haliče.²⁴³ Na přelomu století zaměstnával pivovar přes 100 zaměstnanců. Šlo tehdy o vůbec největší pivovar na území Rakouského Slezska.²⁴⁴

Neoddělitelnou součástí rodinného podnikání byl také dřevozpracovatelský průmysl. K tomu sloužila pila na parní pohon, která se nacházela v Karviné, nedaleko Larischových statků. S nástupem nového století přestala dostávat požadavkům, proto se hrabě Larisch rozhodl přikročit k její přestavbě. V roce 1908 byla dokončena výstavba nové pily, tentokrát již na elektrický pohon.²⁴⁵ Larisch-Mönnichova pila v Karviné byla největší ve Slezsku, zpracovávaly se zde nejdelší stromy a připravovalo dřevo pro důlní výdřevu.²⁴⁶

6.5. Hrabě Larisch a sociální demokraté

S rozmachem dělnického hnutí nabývala na síle také sociální demokracie, jejímž cílem bylo hájit práva a postavení dělníků. Heinrich Larisch se sice snažil zůstat stranou pozornosti všech žurnalistů, v případě sociální demokracie se mu to však nepodařilo. Velkopodnikatelé

²⁴⁰ Dostupné online:

https://www.technickytydenik.cz/rubriky/archiv/vybrali-jsme-z-bohate-historie-ceskych-olejarskych-rafinerii_16242.html (stahováno dne 25. 11. 2017).

²⁴¹ DANĚK, Jaroslav: *Šlechtičtí podnikatelé v procesu industrializace pivovarnictví s přihlédnutím k situaci v ostravsko-karvinském revíru*. In: BRŇOVJÁK, Jiří – ZÁŘICKÝ, Aleš (eds.): *Šlechtic podnikatelem – podnikatel šlechticem: šlechta a podnikání v českých zemích v 18. a 19. století*. Ostrava 2008, s. 174.

²⁴² SOKA Karviná, Archiv města Fryštát, Dodatky, karton č. 7, inv. č. 70.

²⁴³ STAREC, Milan: *Historie pivovaru v Karviné*. Kvasný průmysl 7-8, 2010, s. 308.

²⁴⁴ *Tamtéž*.

²⁴⁵ SOCHOR, František: *Vzpomínky na starou Karvinou*. Karviná 2001, s. 27.

²⁴⁶ Rudolf Hrubý. Rozhovor č. 3, září 2017.

byli častým terčem kritiky sociálně-demokratického tisku, který je obviňoval především z vykořisťování a žalostných pracovních podmínek dělníků.²⁴⁷ Když byl například hrabě Larisch v roce 1903 opětovně jmenován zemským hejtmánem ve Slezsku, poznamenal k tomu redaktor *Duchu času*: „*Zemským hejtmánem jmenován opět starý hrabě Larisch. Starý to upír, [v]střebávající krev tisíců horníků, jimž platí mzdy horší nežli čínské. Ale co na tom, že je pijavkou lidu? Larisch je výkvětem slezské aristokracie a proto prvním reprezentantem v zemi.*“²⁴⁸

Na stránkách novin se také často objevovala kritika finančních poměrů na karvinských dolech, a to zejména v dobách, kdy docházela ke snížení mezd. Tehdy se jméno hraběte Larische objevovalo na prvních stranách novin. Stalo se tak například v roce 1903, kdy mělo dojít k poklesům mzdy vzhledem k zavedení devítihodinové pracovní doby. Záležitost projednávali i říšští poslanci, což, můžeme-li věřit autorovi článku, popudilo hraběte Larische, který následně zaslal jednomu z nich dopis. V něm tvrzení o snížení mezd popřel s tím, že o ničem takovém neví. To samozřejmě neuniklo pozornosti dělnického tisku, který na jeho adresu napsal:

„*Ubohý kavalír hrabě Larisch ke lži musí sáhat, aby maskoval nelidské vykořisťování horníků v dolech jeho zaměstnaných.[...] Larischovské doly jsou známé mordovny, v nichž dělníci jsou jednotlivě i v masách ubíjeni. A za to je jim mzda soustavně snižována... [...] Nejsou-li tato fakta hr. Larischovi známa, tož je jenom smutným vysvědčením, že...více se o jeho osud nestará.*“²⁴⁹

Co nám tato tvrzení mohou napovědět o podnikání hraběte Larische? Oprávněnost kritiky mzdových podmínek potvrzují i někteří současní autoři,²⁵⁰ nesl však za ni vinu jen hrabě Larisch? Zajímavý příspěvek na toto téma se v tisku objevil již o několik let dříve: „*U hr. Larische nejmizernější mzda a po těchto dolech přijdou doly knížete Albrechta. [...]... lid zde mezi sebou vykládá, že prý o tom ani hr. Larisch neví, jak mizernou má zde dělnictvo mzdu! [...]... centrální ředitel, Karel Dostal, je zvolen za obecního starostu a ten má moc nad všemi doly a továrnami hr. Larische...*“²⁵¹

Výňatek tentokrát pochází z *Hlasu lidu*, tiskového orgánu české strany sociálně demokratické, který byl předchůdcem listu *Duch času*. Nelze tedy předpokládat, že by autor

²⁴⁷ Na následující straně uvádím jen několik zmínek věnovaných hraběti, které se objevily ve slezském tisku (zmínky k jeho osobě se v dělnickém tisku neobjevovaly pravidelně a vzhledem k jednostranné interpretaci vypovídají o jednání hraběte jen omezeně).

²⁴⁸ *Slezský sněm*. *Duch času*, 8. 1. 1903, č. 2, s. 2.

²⁴⁹ *Slova a skutky kavalíra*. *Duch času*, 15. 1. 1903, č. 3, s. 1.

²⁵⁰ KUBA, S.: *Již opět z věže zaznívá*, s. 67.

²⁵¹ *Hlas lidu* 8. 6. 1893, č. 161, s. 603.

psal tato slova ve snaze „očistit“ hraběte Larische v očích čtenářů. A přestože důvěryhodnost uvedených informací nelze přeceňovat (že by snad Heinrich Larisch vůbec nevěděl o mzdových podmínkách ve svých podnicích), je otázkou, nakolik nesl vinu za mzdové podmínky horníků on sám, a nakolik jeho podřízení (Larischovy podniky podléhaly Centrálnímu ředitelství, které mj. zajišťovalo finanční a daňové záležitosti hornických podniků).²⁵² Pro vyvození přesnějších závěrů by bylo možná potřeba provést rozbor pramenů, dokumentujících pracovní a mzdové podmínky zaměstnanců jednotlivých podniků, stejně jako podrobnější analýzu tiskovin, což však není v možnostech této práce.

6.6. Hrabě Larisch jako podnikatel

Hodnotit podnikatelské schopnosti Heinricha Larische je poměrně problematické. Nepochybně byl, podobně jako jeho předchůdci, zdatným podnikatelem, mezi jehož přednosti patřila především znalost moderních technologií. Modernizací panství se mu podařilo udržet prosperující rodinné podniky i s nástupem 20. století. Dokázal také včas rozpoznat požadavky trhu a podle toho investovat do nových podniků, jak tomu v případě rajského panství s lázněmi Darkov nebo elektrárny v blízkosti dolu Jan. Právě schopnost uvést nový podnikatelský projekt v život mohla být jeho silnou stránkou, zároveň však možnou slabinou: s rozšiřováním rodinného portfolia (a také časově náročným šlechtickým životním stylem a politickou kariérou) hraběti nezbývalo, než svěřit správu již zavedených podniků vybraným odborníkům: ti platili za znalce ve svém oboru, pocházeli však z různých zemí, a je otázkou, nakolik znali poměry ve Slezsku. Larischův výběr, snad také důsledek šlechtického kosmopolitismu, který zohledňoval jiné kvality než jazykovou a národnostní příslušnost, se však v době vyhrocování národní otázky nemohl setkat s pochopením českého tisku, který jej kritizoval za zaměstnávání cizinců na úkor místních odborníků.

V případě úředníků Centrálního ředitelství mohla být jednou z příčin problémů nekompetence zvoleného vedení, čemuž nasvědčují i občasné zmínky v tisku. Jejich rozhodnutí (např. snižování mezd na úkor většího zisku) mohlo pak zvyšovat napětí nejen ve spravovaných podnicích. Ačkoli je možné, že hrabě Larisch neměl vždy o dění na ředitelství tušení, byl to on, kdo jmenoval jeho nejvyšší vedení a jako takový za něj nesl i odpovědnost. Nakolik však měli autoři tisku o nevědomosti hraběte Larische pravdu, zůstává otázkou, na kterou lze bez opory pramenů odpovědět jen stěží.

²⁵² Více k úloze Centrálního ředitelství MATÝSKOVÁ, M.: *Rod Laryšů*, s. 97–99.

7. Politická činnost

V březnu 1883 se Heinrichův otec vydal na cestu do Anglie. Na lodi se však nachladil a úplně se již nezotavil.²⁵³ V tisku se zprávy o jeho úmrtí objevily v červnu, kdy Johann Larisch zemřel na selhání ledvin na letohrádku v Lamport Hall.²⁵⁴ Podle dobových zvyklostí jmenoval ve své závěti hlavním dědicem Heinricha, kterému bylo tehdy 34 let. Kromě správy statků mu připadla i dědičná funkce v Panské sněmovně. Do sněmovny vstoupil Heinrich 30. června téhož roku, kdy na 97. schůzi složil slavnostní přísahu.²⁵⁵

Jaké však bylo jeho politické smýšlení? Odpovědět na tuto otázku je složité, a to ze dvou důvodů. Prvním z nich je již zmíněná skutečnost, že se nám nedochovaly žádné prameny úřední nebo osobní povahy, jejichž rozbor by ukázal, jaké názory Heinrich zastával. Stenografické protokoly z jednání zemského sněmu a Panské sněmovny sice k dispozici máme, ani ty nám však názory hraběte pochopit nepomohou.²⁵⁶ Příčinou je druhý problém: Heinrich Larisch totiž, ačkoli v obou úřadech působil prakticky až do roku 1917, se slova zřejmě ujímal jen vzácně. A to přesto, že v roce 1886 byl zvolen zemským hejtmanem. Ze své funkce zasedání začínal, řídil, jeho slovem také schůze končila. Korigoval jednání svých kolegů (s rostoucím napětím mezi politiky jednotlivých národů – Čechy, Němci a Poláky – se sněmovní debata občas změnila v pouhou „slovní přestřelku“) a mírnil rozjitřené emoce.²⁵⁷ Sám se však většinou vyhýbal vyhraněným názorům, které by mohly vést k pobouření v řadách poslanců.²⁵⁸

Příliš nám nepomůže ani ohlédnutí za politickou kariérou Heinrichova otce, který mohl mít na syna významný vliv. Johann Larisch-Mönnich sice nastoupil na počátku 60. let do Panské sněmovny jako zástupce Strany konzervativního velkostatku, zřejmě se však zdržoval projevů

²⁵³ Moravská Orlice 1884, č. 68, s. 3.

²⁵⁴ Brünnener Zeitung 1884, č. 129, s. 2.

²⁵⁵ Říšská rada. Našinec 1884, č. 150, s. 1.

²⁵⁶ Při zkoumání sněmovních protokolů se objeví ještě další problém – původní protokoly z příslušných jednání, uložené ve fondu zemského archivu v Opavě, se často rozcházejí s informacemi v protokolech, které později vyšly tiskem. V některých letech se navíc protokoly o Heinrichových projevech téměř nezmiňují a vytvářet proto závěry jen na jejich základě není možné.

²⁵⁷ Na přelomu 19. a 20. století se stále více projevovala německá převaha na slezském sněmu, což často vedlo až k bizarním situacím. V červenci roku 1901 tak například německá většina zamítla žádost Matice osvěty lidové o uhrazení 58 korun a 25 haléřů pro české tkalce, přestože se krátce předtím zasadila o podporu tkalcovství v kraji. Rozhodnutí logicky vyvolalo nevoli na straně českých poslanců. Nakonec vše vyřešil hrabě Larisch, který poslanci Hrubému mezi čtyřma očima sdělil, že požadovanou částku uhradí z vlastního, a to i přes rozhodnutí sněmu. *Slezský sněm*. Národní listy, 22. 7. 1901, č. 200, s. 2.

²⁵⁸ Jednou z nejčastějších příčin sporů na sněmu bylo otázka jazyková; tak například v dubnu 1912 vystoupil Dr. Hugo Neusser (1866-1927), s požadavkem, aby české žádosti k rozdělení obce byly podávány výhradně v německém jazyce. Roztržce nakonec zabránil sám zemský hejtman, který stáhl Neusserův požadavek z denního programu, ačkoli měl Neusser podporu německých poslanců. O obstrukcích informoval krátce i český tisk. *Zažehnaná obstrukce na zemském sněmu*. Našinec, 12. 4. 1913, č. 84, s. 2.

na veřejnosti.²⁵⁹ Dokládají to i zprávy v dobovém tisku: když se při formování nové vlády objevilo jméno Johanna Larische jako jednoho z možných kandidátů na ministerské křeslo, vzbudila nejspíš tato volba u redaktorů německého tisku mírné překvapení.²⁶⁰ Když byl v červenci 1865 Johann Larisch nakonec jmenován ministrem financí v Belcrediho vládě, *Národní listy* na jeho adresu poznamenaly:

*“Co se týče hr. Larische, ten se k novému toryistickému ministerstvu dobře hodí, a hledělo-li se na výminku, aby každý nový ministr byl jinak neodvislým člověkem, tož jí také v plné míře vyhovuje. Co se týče národohospodářského vzdělání jeho, tož jest mezi muži svého stavu vzat na slovo. Politické smýšlení jeho nikde se dosud neobjevilo. Ve sněmovně panské, jejímž dědičným členem jest, hlasoval s ministerstvem a neřečnil nikdy leč jednou při neutrální záležitosti o dani z kořalky.”*²⁶¹

Podobný přístup si zřejmě osvojil i Heinrich. Poté, co se na veřejnosti objevily zprávy o jeho volbě do funkce zemského hejtmana, napsaly opět *Národní listy*:

*„Co do politické barvy je [Heinrich Larisch] osobností neznámou; lze se však domyslit, že cítí se Němcem, neboť jako poslanec velkostatkářského sboru na sněmu slezském s německou většinou hlasoval. Méně je známo, zda se v něm osvědčí administrativní nadání. Na tolik však lze soudit, že zná zem a lid správě jeho svěřený a spravoval-li dobře veliké své dědictví statků a průmyslových závodů, dovede i spravovati zem. Byrokratem alespoň není.”*²⁶²

V obou výňatecích lze nalézt několik analogií, které mohou leccos vypovědět o osobách obou Larisch-Mönnichů, méně už o jejich politických názorech. Ty zřejmě na veřejnosti otevřeně projevovali jen málokdy. Rád bych se proto pokusil alespoň naznačit, které faktory mohly hrát při utváření Heinrichova politického smýšlení klíčovou roli.

7.1. Stranická příslušnost

Do zemského sněmu byl Heinrich zvolen v roce 1884 za kurii velkostatkářů.²⁶³ Jedním z logických cílů velkostatkářů bylo udržet si své hospodářské pozice, k čemuž jim mohla dopomoci právě politická funkce v zemském sněmu. V Panské sněmovně se pak Heinrich

²⁵⁹ Angažoval především v hospodářských záležitostech: v roce 1865 například vystoupil proti rozhodnutí vlády povolit vypsání daní na pouhý jeden měsíc, namísto dvou. Její snahy tehdy označil za „pouhou politickou demonstraci“, čímž většinu vládních činitelů rozhořčil. Viz *Národní listy*, 31. 7. 1865, č. 171, s. 3.

²⁶⁰ Ohlasy různých periodik shrnuly na svých stránkách *Národní listy* – podle autora především autoři *Die Debbate* požadovali vysvětlení, proč byl na post ministra financí zvolen hrabě Larisch, „jehož finanční vědomosti posud širšímu kruhu se nikde neobjevily“. *Národní listy*, 23. 8. 1865, č. 148, s. 1.

²⁶¹ *Národní listy*, 20. 7. 1865, č. 137, s. 1.

²⁶² *Národní listy*, 2. 7. 1886, č. 181, s. 2.

²⁶³ Moravská Orlice 1884, č. 167, s. 2.

připojil k zástupcům střední frakce, ke členům *Mittelpartei*.²⁶⁴ Působila jako „jazýček na vahách“ při sněmovních debatách a jejím cílem bylo zprostředkovat jednání mezi politickými stranami jednotlivých národů.²⁶⁵ Zároveň, podobně jako Ústavověrní, nesouhlasili s federalizací říše, ve svém programu se však nebránili větší míře zemské autonomie. Odmítali také spojení s německými nacionálními stranami, protože se cítili povzneseni nad národní spory a snažili se udržet nenárodní profil strany.²⁶⁶

7.2. Jazyk ve vnímání šlechty

S národnostní otázkou byla úzce spojena jazyková.²⁶⁷ Právě pochopení významu jazyka ve vnímání šlechty nám může pomoci pochopit Heinrichovo politické jednání na půdě národnostně různorodého zemského sněmu. Jedna z hlavních příčin, proč se právě šlechta ocitla u nacionálně smýšlejících politiků v nemilosti, pramenila z nepochopení jejího postoje. Stará šlechta vyznávala především zemský patriotismus a pojem „národ“ chápala jinak než vlastenci 19. století.²⁶⁸ Svou příslušnost odvozovala od země, se kterou byla její existence spjata a považovala se za její obyvatele bez ohledu na jazyk.²⁶⁹ Neurození však odvozovali státní příslušnost především od jazyka a na rozdíl od šlechty vnímali ostrý kontrast mezi pojmy *Tschekisch* a *Deutschen*.²⁷⁰ Šlechta neuznávala jazyk jako „prostředek národní identifikace“.²⁷¹ Hlavním kulturním i politickým centrem pro ni byla Vídeň, „prostředí kosmopolitního císařského dvora, kterému zachovávala věrnost“.²⁷²

Ve druhé kapitole jsem se pokusil naznačit, jaká mohla být pozice češtiny na karvinském panství. V době rostoucích sporů mezi Čechy a Němci na zemském sněmu bylo často Heinrichovi spíláno, že „české řeči nezná“.²⁷³ Přestože hovořil převážně německy, nemuselo to z výše uvedených důvodů znamenat, že se přikláněl k německé národnosti. Byl to spíše důsledek šlechtického vychování, které z jazykového hlediska velmi zdařile popsala ve svých pamětech Sidonie Nádherná: „*Já ve skutečnosti nemám žádný rodný jazyk. Angličtina*

²⁶⁴ K problematice „strany středu“ viz MALÍŘ, Jiří: *Občanská společnost na Moravě: spolky, strany, elity*. Brno 2014 s. 36; LUFT, Robert: *Die Mittelpartei des mährischen Großgrundbesitzes 1879-1918. Zur Problematik des Ausgleichs in Mähren und Böhmen*. In: SEIBT, Ferdinand (ed.): *Chance der Verständigung. Absichten und Ansätze zu übernationaler Zusammenarbeit in den böhmischen Ländern 1848-1918*. München 1987, s. 187–243.

²⁶⁵ MALÍŘ, J.: *Tamtéž*.

²⁶⁶ GLASSHEIM, E.: *Urození nacionalisté*, s. 35.

²⁶⁷ Ta byla navíc na Těšínsku značně problematická: situaci komplikovalo především užívání místních dialektů, které bylo pro mnohé obyvatele jediným dorozumovacím prostředkem, aniž by na jeho základě pociťovaly příslušnost k některému spisovnému jazyku. Srov. PALLAS, Ladislav: *Jazyková otázka a podmínky vytváření národního vědomí ve Slezsku*. Ostrava 1970, s. 50–51.

²⁶⁸ Srov. RAK, Jiří: *Bývali Čechové: České historické mýty a stereotypy*. Jinočany 2014, s. 72.

²⁶⁹ HOŘČÍČKA, V. – ŽUPANIČ, J.: *Šlechta na křižovatce*, s. 35.

²⁷⁰ *Tamtéž*.

²⁷¹ *Tamtéž*.

²⁷² *Tamtéž*.

²⁷³ Národní listy, 15. 3. 1905, č. 74, s. 3.

v *dětském pokoji, němčina doma s učitelem, jazyk mé země nikdy správně. Právě rakouské vychování.*²⁷⁴ Připomeňme, že Heinrich trávil raná léta jak v Ebelsbergu, tak v Karvině, a jeho výchova probíhala pod dozorem učitelů různých národností – vyrůstal tedy ve značně kosmopolitním prostředí. Sám se údajně za kosmopolitu označoval.²⁷⁵ Národnostní spory, které se později staly součástí nejednoho zasedání, byly jeho myšlení nejspíše cizí, musel však s nimi počítat a uzpůsobovat tomu svou rétoriku.

7.3. Podnikatelem ve Slezsku

Třetím faktorem, který mohl mít ovlivnit Heinrichovo smýšlení, byla skutečnost, že se od mládí věnoval podnikání, při kterém musel zvládat rozdílné úkony, než jaké náleží diplomatům. Politikem se stal až v pozdějších letech. To mohlo mít nezanedbatelný vliv i na jeho uvažování.²⁷⁶ Neméně důležitá je oblast jeho působení: rod Larischů podnikal ve Slezsku, především na území Těšínska a Karvinska, jež se svými poměry v mnohém odlišovaly od zbytku Zemí Koruny české.²⁷⁷ Právě specifičnost slezského knížectví mohla mít vliv na Heinrichovo rozhodování coby podnikatele na jedné, a politika na druhé straně. Povšimněme si také demografického složení. Podle statistik žilo na Těšínsku v roce 1910 nejvíce Poláků (54,8 %), poté následovali Češi (27,1 %) a nejméně bylo Němců (18,1 %).²⁷⁸ Z hlediska hospodářské (ale také politické a kulturní) hegemonie tomu však bylo naopak, převahu měla německá menšina.²⁷⁹ Pracovní třídu zase tvořily v největší míře slovanské národnosti. Pokud Heinrich opravdu znal lid, který pracoval v jeho průmyslových podnicích, nesměl tuto skutečnost podceňovat.

Se strukturou pracovní třídy úzce souvisela i sociální otázka dělnictva. Dělnická hnutí nabývala v období, kdy Heinrich vstupoval do politiky, masový charakter.²⁸⁰ Jeho vedení si začalo uvědomovat, že má-li prosadit své požadavky – mezi které patřilo zvýšení mezd

²⁷⁴ Citováno podle SAK, Jiří - BEZECNÝ, Zdeněk: *Dáma z rajského ostrova. Sidonie Nádherná a její svět*. Praha 2000, s. 28.

²⁷⁵ Národní listy, 19. 5. 1907, č. 132, s. 5.

²⁷⁶ V městském prostředí 19. století se tomuto problému věnovala např. MACHAČOVÁ, Jana: *Některé vzory chování předávané v generacích podnikatelů (1850-1950) v českém prostředí*. In: MACHAČOVÁ, Jana – MATEJČEK, Jiří (eds.): *Studie k sociálním dějinám 19. století*, č. 2. Opava 1995, s. 56-82.

²⁷⁷ Slezské knížectví bylo nejsevernější částí monarchie. Izolovanost regionu, vzdálenost od center mateřského jazyka, ale zároveň tranzitní poloha oblasti, to vše mělo vliv na utváření národní identity a kultury. Hospodářství pak ovlivňovala především těžba černého uhlí, s níž byl spojen rozkvět regionu, ale také masové stávky a nepokoje dělnictva. Více o tom MAKOWSKI, Mariusz: *Setkávání české, polské a německé kultury a jazyka na území Těšínského Slezska*. In: Kolektiv autorů (eds.): *Těšínské Slezsko: výběr příspěvků z mezinárodní konference „Těšínské Slezsko – historie a současnost ve společné Evropě“ konané dne 15. 5. 2008 v Českém Těšíně*. Český Těšín 2008, s. 41–53.

²⁷⁸ GAWRECKI, Dan: *Jazyk a národnost ve sčítáních lidu na Těšínsku v letech 1880-1930*. Český Těšín 2017, s. 92. Kritériem se stala také obcovací řeč, což však bylo z hlediska hodnocení značně problematické. Srov. tamtéž, s. 74–76.

²⁷⁹ Srov. PALLAS, L.: *Jazyková otázka*, s. 49.

²⁸⁰ GAWRECKI, Dan: *Dějiny Českého Slezska I*. Opava 2003, s. 247.

a prosazení osmihodinové pracovní doby –, je potřeba vést stávky organizovaně. V následujících desetiletích zažilo Ostravsko-Karvinsko hned několik velkých stávek, z nichž jmenuje především stávku z roku 1900, kdy jen ve Slezsku protestovalo na 30 000 dělníků.²⁸¹ Protože jednání s majiteli dolů k valným výsledkům nevedla, jedinou možností bylo prosazení dělnických zájmů na Říšské radě. Možnost se naskytla poté, co protesty na ostravských dolech Šalamoun a Karolina přerostly v květnu během několika týdnů v generální stávku.²⁸² Neudržitelná situace donutila poslance, aby zasáhli: výsledkem bylo zavedení devítihodinové pracovní doby a známkové kontroly osob na směnách.²⁸³ Přestože původního cíle tehdy dosaženo nebylo, stávkující přinutili poslance zabývat se jejich postavením, což naznačovalo i rostoucí vliv hnutí.

Jak tyto skutečnosti ovlivnily uvažování Heinricha Larische? Jako zdatný hospodář musel znát poměry, ve kterých budovali on a jeho předci rodinné podniky. Vstupem na horkou půdu zemského sněmu však získala takto problematika zcela nový rozměr. Heinrich musel obratně lavírovat mezi politickými stranami a požadavky jejich členů, aniž by přitom ohrozil své vlastní zájmy. S Němci, kteří tvořili na sněmu většinu, spolupracovat musel, z vlastního přesvědčení nebo z čistě pragmatických důvodů. Opačný případ by pro něj mohl znamenat ztrátu mocenské pozice, případně její omezení. Podceňovat však nesměl ani slovanské národnosti, které sice až do vypuknutí 1. světové války zůstaly na sněmu v menšině, jejichž početná populace se však podílela na chodu jeho statků. V době vyhrocování národnostní otázky a sílícího dělnického hnutí, které se navíc politizovalo, se mohla otázka sociální rázem změnit v záležitost politickou, jak se ostatně měl možnost zemský hejtman sám přesvědčit v roce 1901. V zájmu uchování větší míry samostatnosti si nemohl dovolit postupovat tyto otázky říšské radě, jejíž angažmá by mohlo vést k hospodářským restrikcím a novým nařízením. To bylo nežádoucí pro každého podnikatele a Heinrich Larisch nebyl zřejmě v tomto ohledu ve své době výjimkou.

S nadcházejícími léty se žádnou z výše uvedených otázek vyřešit nepodařilo. Díky rostoucí animozitě mezi polskou a českou stranou a mnohým dalším faktorům se německým poslancům podařilo udržet převahu na slezském sněmu až do vypuknutí války.²⁸⁴ Od té si mnozí slibovali rychlé vítězství, které by pomohlo vyřešit i národnostní otázku. Výsledné

²⁸¹ *Tamtéž*, s. 250.

²⁸² Více např. JANÁK, Jan: *Hospodářský rozmach Moravy 1740 – 1918*. Brno 1999, s. 141.

²⁸³ Dostupné online: <http://www.gweb.cz/clanky/clanek-45> (stahováno dne 23. 10. 2017).

²⁸⁴ Právě proces „národnostního vyhraňování“ a složité národnostní vztahy pomohly německé většině zachovat si své pozice také v počátcích 20. století. Srov. GAWRECKI, Dan: *Dějiny českého Slezska II*. Opava 2006, s. 228; GROBELNÝ, Antonín: *K některým etapám národního hnutí ve Slezsku a na Ostravsku v letech 1848–1918*. Slezský sborník 4, 1965, s. 452–469.

události však posunuly vývoj zcela jiným směrem a vehnaly Evropu do největší války, jakou do té doby zažila. Neblahý vliv měla i na Heinricha Larische, pro kterého měla být následující léta těžkou zkouškou.

8. Poslední léta života a Velká válka

Po atentátu v Sarajevu zaslalo Rakousko-Uhersko Srbům ultimátum, jehož součástí byl také požadavek na prošetření okolností okolo úmrtí následníka trůnu, Františka Ferdinanda d'Este. Srbští potici však nakonec odmítli na rakouské podmínky přistoupit, neboť je vnímali jako popření státní suverenity. Následný politický vývoj však měl mít dalekosáhlé následky: dne 28. července 1914 vyhlásilo Rakousko-Uhersko Srbsku válku, která významně proměnila mapu Evropy.

Jaká byla reakce hraběte Larische? Snad jako mnozí další věřil v rychlé vítězství, když krátce nato vystoupil v zemském sněmu s projevem, ve kterém deklaroval věrnost císaři a monarchii.²⁸⁵ Vlastenecké projevy šlechty nemusely být zcela nezištné: případné vítězství monarchie by vedlo k rozšíření jejího vlivu, a tím i vlivu císařského dvora, se kterým byl život aristokracie provázán.

Den po vyhlášení války začalo rakouské námořnictvo s ostřelováním Bělehradu. Následky na sebe nenechaly dlouho čekat: téhož dne v brzkých ranních hodinách podepsal rozkaz k částečné mobilizaci car Mikuláš. Toho využilo Německo, které Rusku vyhlásilo válku 1. srpna.²⁸⁶ Došlo tím mj. k otevření východní fronty, kde byly svedeny první bitvy války. Účastnily se jich i jednotky Rakouska-Uherska, pro které se začala situace vyvíjet značně nepříznivě již na počátku září. Jen mezi 7. – 11. zářím ztratila rakouská armáda v bitvě o Halič na 350 000 mužů.²⁸⁷ O raněné se starali také členové Červeného kříže, který značnými finančními prostředky podporoval i hrabě Larisch. Na konci srpna věnoval spolku 50 000 korun a již dříve propůjčil řádu budovy v lázních Darkov.²⁸⁸ Kromě toho veřejně prohlásil, že je ochoten na vlastní náklady poskytnout stravu a ubytování pro 105 vojáků, a to přímo na svých zámcích ve Fryštátě, Ráji a Solci.²⁸⁹ Menší částkou podpořil také polskou dobrovolnickou legii, které prostřednictvím poslanců Londzina a Michejdy věnoval 1000 korun.²⁹⁰

Válka byla pro rakouskou pokladnu velice nákladnou záležitostí. Brzy po vyhlášení válečného stavu proto úřady přišly s výzvami na úpis první válečné půjčky, které však ne vždy nalezly u obyvatelstva odpovídající odezvu – byla to převážně německá část obyvatelstva, která se

²⁸⁵ Čech, 19. 11. 1914, č. 312, s. 9.

²⁸⁶ GILBERT, Martin: *První světová válka*. Praha 2005, s. 282.

²⁸⁷ SIMKINS, Peter – JUKES, Geoffrey – HICKEY, Michael: *První světová válka: Válka, která měla být poslední*. Praha 2014, s. 209.

²⁸⁸ ROHEL, J.: *Darkovské prameny*, s. 145.

²⁸⁹ *Dar Červenému kříži*. Čech, 22. 8. 1914, č. 224, s. 6.

²⁹⁰ *Dar slezského zemského hejtmana pro legie polské*. Čech, 8. 9. 1914, č. 241, s. 6.

pomocí úpisů aktivně podílela na financování válečné mašinerie.²⁹¹ Sám hrabě Larisch vyzval 18. listopadu obyvatele Slezska k rychlému upisování válečné půjčky, přičemž sám okamžitě upsal jeden milion korun.²⁹²

Nedotčeno nezůstalo ani hospodářství, které bylo postupně podřízeno potřebám na frontě. Na konci roku vystoupil Heinrich Larisch na zasedání Báňské společnosti u příležitosti 40. výročí její existence s projevem, ve kterém shrnul dopady války na některá odvětví říšského hospodářství v uplynulých měsících. Bez ohledu na bezútěšný stav v některých oblastech výroby, neztrácel hrabě optimistický nadhled. V závěru obchodní zprávy stálo: „*Skutečná nouze ještě nenastala.*“²⁹³

Ta se ještě naplno neprojevila ani v následujícím roce. Válečné výdaje si však vyžadovaly další finance a během ledna 1915 úřady znovu apelovaly na obyvatele, aby upisovaly na druhou válečnou půjčku. Heinrich Larisch přispěl i tentokrát: v květnu upsal 1,5 milionu korun a o několik měsíců později dalších 2,2 milionu korun.²⁹⁴ Nadále podporoval také aktivity Červeného kříže, za což se mu dostalo poděkování od bulharské carevny.²⁹⁵ V lednu 1916 mu také císař František osobně udělil ve Vídni čestný odznak I. třídy s válečnou dekorací za zásluhy o vojenské zdravotnictví.²⁹⁶

8.1. Držení smutku

Důvodů k radosti však měl hrabě Larisch pramálo. V průběhu ledna se nečekaně zkomplikoval zdravotní stav jeho manželky Henrietty. Hraběnka musela podstoupit operaci břicha, ta však nedopadla úspěšně. Henrietta zemřela ve Vídeňském sanatoriu dne 26. ledna 1916.²⁹⁷ Pochována byla v rodinné hrobce na Solci. Chmurné události nedávné doby dovedly zřejmě Heinricha k rozhodnutí sepsat na zámeckém sídle vlastní závěť, kterou nechal úředně ověřit v březnu téhož roku.²⁹⁸

V červnu byl za své zásluhy monarchii hrabě Larisch-Mönnich vyznamenán bulharským Velkokřížem. Tehdy také uplynulo 30 let od doby, kdy nastoupil do úřadu zemského hejtmana. Mnohá slezská města mu při té příležitosti udělila 26. června čestné občanství.

²⁹¹ Dostupné online: https://sokolovsky.denik.cz/nazory_region/pucka20081006.html (stahováno dne 22. 10. 2017).

²⁹² Čech, 25. 11. 1914, č. 318, s. 9.

²⁹³ *Vliv války na rakouský báňský průmysl*. Národní listy, 28. 12. 1914, č. 348, s. 3.

²⁹⁴ Čech, 5. 11. 1915, č. 306, s. 5.

²⁹⁵ *Děkovný telegram bulharské královny*. Brněnské noviny, 5. 1. 1915, č. 274, s. 3.

²⁹⁶ *Vyznamenání za zásluhy o vojenské zdravotnictví*. Národní listy 1916, č. 5, s. 3-4.

²⁹⁷ *Henriette Gräfin Larisch-Larisch*. Neuigkeits-Welt-Blatt 1916, č. 11, s. 17.

²⁹⁸ Již od novověku platilo, že šlechtic sepisoval poslední vůli zpravidla na zámeckém sídle a ještě při dobré fyzické kondici. O šlechtických testamentech více KRÁL, Pavel: *Mezi životem a smrtí: testamenty české šlechty v letech 1550-1650*. České Budějovice 2002, s. 17.

Diplom v podobě knihy v bohatě zdobených deskách se z původního rodinného archivu zachoval dodnes.²⁹⁹ Heinrich byl čestným občanem několika měst, mezi nimiž nechyběl Javorník, Bílsko a Skočov.³⁰⁰ Děkovný list k tomuto výročí zaslal hraběti také císař, se kterým se Heinrich setkal krátce nato ve Vídni.³⁰¹ Bylo to nejspíš jedno z posledních setkání. V listopadu František Josef zemřel.³⁰² Při té příležitosti pronesl hrabě Larisch dlouhou smuteční řeč, ve které uctil památku zemřelého císaře.³⁰³ Projev, který snad nebyl jen pouhou formalitou, měl nejspíš za cíl posílit také vnitřní soudržnost monarchie. Vyčerpanost obyvatel v důsledku vleklého válečného stavu se však projevovala stále výrazněji a v napjaté atmosféře se slova hraběte musela u mnoha posluchačů zákonitě minout účinkem.

Obrázek č. 8: Diplom věnovaný hraběti Heinrichovi Larisch-Mönnichovi u příležitosti jeho 30letého výročí ve funkci zemského hejtmána, 26. 6.1916

²⁹⁹ SOKa Karviná, Archiv města Karviná, karton č. 112, inv. č. 1.

³⁰⁰ Dostupné online:

<https://www.mesto-bohumin.cz/cz/o-meste/cestni-obcane/8347-larisch-heinrich-hrabe-mnnich-von-ellgoth-und-karwin-1850-1918.html> (stahováno dne 22. 10. 2017).

³⁰¹ Audience proběhla 3. července 1916. (Österreichische) Volks-Zeitung, 4. 7. 1916, č. 183, s. 6.

³⁰² SIMKINS, P. – JUKES, G. – HICKEY, M.: *První světová válka*, s. 342.

³⁰³ Prezidiální spisy okresního hejtmanství ve Fryštátě 1868-1917 (1917), karton č. 24, inv. č. 120.

8.2. Zánik starého řádu

Vlády se ujal mladý císař Karel I. Ten také prvního únorového dne následujícího roku přijal ve Vídni holdovací deputace zastupitelstev jednotlivých habsburských zemí, mezi nimiž nechyběla ani slezská delegace. S proslovem vystoupil také Hrabě Larisch, kterému císař poděkoval za vřelá slova a Slezanům za oddanost projevenou říši i v těžkých dobách války.³⁰⁴

Nástup Karla I. nicméně znamenal změnu politického kurzu: mladý následník trůnu nesdílel optimistické vize na konečné vítězství Ústředních mocností a s nástupem do funkce začal pomýšlet na uzavření separátního míru.³⁰⁵ Veškerá jednání byla vedena tajně, v opačném případě musela narazit na odpor německých velitelů, z nichž mnozí stále věřili v konečné vítězství jednotek na frontě.

Tuto představu pak musely posílit také události v Rusku: v únoru došlo v Petrohradu k převratu, car Mikuláš II. se pod tlakem událostí vzdal trůnu a moc postupně převzala Státní Duma. Rusko stále vázalo značný počet německých jednotek, avšak krátce po převzetí moci začali Bolševici usilovat o příměří s Německem, dílem i proto, že současná situace neměla jiné východisko. K uzavření míru však došlo teprve březnu následujícího roku.³⁰⁶ Krize se stále více projevovala i uvnitř monarchie: hospodářská situace Rakouska-Uherska byla dlouhodobě neuspokojivá, což se projevovalo ve všech oblastech každodenního života. Nedostatek potravin vedl k častým stávkám a protestům. V mnohých podnicích se nedostávalo výrobního materiálu ani pracovních sil.³⁰⁷ Z Karviné, stejně jako z jiných oblastí monarchie, byla část dělnictva povolána do služby již v počátcích války. To se však záhy projevilo na efektivitě podniků, a proto byli dělníci odvoláni zpět do výroby.³⁰⁸ Úbytek pracovních sil se úřady pokoušely řešit dovozem válečných zajatců. Několik desítek jich pracovalo také na velkostatku Heinricha Larische v Šenově.³⁰⁹

Politickou situaci monarchie ještě více zkomplikovalo dění v následujícím roce. Nečekanou událostí musel být pro Heinricha Czerninův projev v dubnu 1918 na půdě říšské rady, ve kterém dotyčný odtajnil zákulisní jednání Rakouska s Francií. Na veřejnost pronikly zprávy o

³⁰⁴ *Holdovací deputace u císaře a krále*. Čech, 2. 2. 1917, č. 31, s. 2.

³⁰⁵ PERNES, Jiří: *Poslední Habsburkové: Karel, Zita, Otto a snahy o záchranu císařského trůnu*. Brno 2000, s. 440–447.

³⁰⁶ Brestlitevský mír byl uzavřen 3. března 1918. Více např. SIMKINS, P. – JUKES, G. – HICKEY, M.: *První světová válka*, s. 270–271.

³⁰⁷ Platilo to např. pro strojírenskou výrobu, ale válečný stav postupně zasáhl do většiny výrobních odvětví. K tomu např. MRÁZEK, Otakar: *Vývoj průmyslu v českých zemích a na Slovensku: od manufaktury do roku 1918*. Praha 1964, s. 440–447.

³⁰⁸ KUBA, S.: *Historický vývoj města*, s. 34.

³⁰⁹ Informuje o tom četnická relace z roku 1917. ZA Opava, Policejní ředitelství Moravská Ostrava - Sv. I/1. Presidiální spisy 1895-1918, karton č. 179, inv. č. 8522, sig. 1199.

císařově pokusu o uzavření příměří, a dokonce zmínka o možném předání Alsaska-Lotrinska. Císař na veřejnosti tato obvinění popřel, Francouzi však uveřejnili jeden z jeho dopisů, který pisatele usvědčil ze lži. Při vzájemném setkání tak sice Karel i německý císař Vilém proklamovali vzájemné spojení, důvěru v rakouského císaře však neměli němečtí spojenci, ani státy Dohody.³¹⁰

Spojení už také nemělo trvat dlouho: v létě se naposledy pokusila císařská vojska v Itálii o ofenzivu, ale útok na Piavě skončil neúspěchem sotva čtyři dny po svém začátku.³¹¹ Na konci srpna ztratilo veškeré naděje i německé vojenské velení.³¹² V září požádalo Rakousko-Uhersko o příměří, avšak neúspěšně – mír byl uzavřen teprve v listopadu, to už však na politickou scénu vystoupily nové národnostní státy, mezi nimi i Československo. Bylo zřejmé, že návrat ke starým pořádkům již možný nebude. Tyto události a také podlomené zdraví příměří Heinricha Larisch-Mönnicha k rezignaci na svůj post slezského hejtmána. V krátkém dopise se adresátům omluvil, že ze zdravotních důvodů nebyl schopen dorazit do Opavy osobně a následně poděkoval úřednictvu za aktivní podporu v dobách výkonu své funkce.³¹³

Válečná léta se podepsala i na majetku hraběte Larische: kromě několikamilionových úpisů na válečné půjčky tu byly finanční ztráty spojené s ubytováním vojska, potřebami Červeného kříže, ušlý zisk ve výrobě v důsledku nedostatku pracovních sil apod. Jediným výsledkem byla přitom definitivní porážka monarchie, a to nejen na bitevním, ale také na politickém poli. Vzestup národnostních států znamenal pro příslušníky šlechty nejen definitivní zánik starých pořádků, ale pro Heinricha Larische také přímé ohrožení rodinného dědictví. Už v říjnu byla vyhlášena Polská a o několik dní později také Československá republika – obě si přitom činily na Těšínsko, kde se nacházelo Larischovo panství, vlastní nároky. O ty se přihlásili také Němci, kteří vznik Československé republiky odmítli a prosazovali připojení příhraničních oblastí k německému Rakousku, které vzniklo 30. října. Zatímco tak na mapě Evropy vznikaly nové státy, ve Slezsku se, stejně jako před válkou, dostali do sporu příslušníci českého, polského a německého národa, kteří však měli o budoucnosti Slezska zcela odlišné a navzájem jen těžko slučitelné představy.

³¹⁰ PERNES, J.: *Poslední Habsburkové*, s. 173–174.

³¹¹ *Tamtéž*, s. 178.

³¹² Více URBAN Otto: *Česká společnost 1848–1918*. Praha 1982, s. 633–634.

³¹³ ZA OPAVA, Stolberg Friedrich 1911 - 1941, karton č. 4, inv. č. 39, sig. 70.

9. Smrt hraběte

Do těchto sporů však Heinrich Larisch-Mönnich již výrazněji nezasáhl. Zemřel náhle 8. prosince 1918 na svém zámku v Solci. Podle závěti z roku 1916 se stal dědicem většiny nemovitého majetku nejstarší syn Johann. Druhorozený syn Friedrich získal panství Šenov, 3 miliony korun a také 10 % z čistého zisku kamenouhelných dolů a koksáren.³¹⁴ Heinrichovi, třetímu v pořadí, odkázal otec panství Javoří, taktéž 3 miliony korun a 10 % z podílu na zisku uhelných podniků. Svým dvěma dcerám, Franzisce a Eleonoře, zanechal původně 4 miliony korun: přípis pod původní závětí nám však sděluje, že dotyčné získaly 1 milion korun darem již v roce 1916 – obě dcery tak obdržely po smrti otce „jen“ 3 miliony korun.³¹⁵

V poslední vůli neopomněl Heinrich zmínit ani své další příbuzné: manželkám dvou nejstarších synů zanechal každé 200 000 korun, Friedrichovým dcerám pak odkázal 100 000 korun. Závěrem se za dlouholeté služby odměnil i vychovatelce svých dětí – Anna Woodley získala doživotní měsíční rentu s bydlením a stravou.³¹⁶

9.1. Ohlasy v tisku

V době, kdy se musela mladá republika vypořádat ve Slezsku s celou řadou problémů, mezi něž patřily německé snahy o odtržení příhraničních oblastí a mezinárodní konflikt s Poláky, věnoval český tisk Heinrichově úmrtí většinou jen krátkou zmínku.³¹⁷ Výjimkou byla *Moravská orlice*, jejíž redaktor se kromě oznámení o úmrtí zabýval i možnou příčinou smrti. V nenápadné stati na předposlední straně stojí:

*„O příčinách náhlé smrti bývalého zemského hejtmána hraběte Larische kolují mezi lidem na Těšínsku různé pověsti. Nacházelo se také zpráva, že byl zastřelen. Jiné pověsti tvrdí, že v den, kdy hrabě Larisch byl raněn srdeční mrtvicí, byla u něho provedena prohlídka, při které bylo odvedeno několik koní a několik kusů dobytka. Starý hrabě rozčílil se svou bezmocností proti tomu tak, že z rozrušení ranila ho mrtvice...“*³¹⁸

Nakolik byly pisatelovy domněnky správné, se již nejspíš nedozvíme. Další čísla se úmrtí hraběte nevěnují a mnohá periodika jej přešla úplně. Zbylá se pak omezují pouze na prosté konstatování skutečnosti, že Heinrich Larisch zastával 32 let funkci zemského hejtmána.

³¹⁴ Čistý zisk znamenal výslednou finanční částku po odečtení všech nákladů na chod podniků. Srov. MATÝSKOVÁ, M.: *Šlechtický rod*, s. 42.

³¹⁵ ZA Opava, Velkostatek Karviná, karton č. 4, inv. č. 39.

³¹⁶ *Tamtéž*.

³¹⁷ *Brünnener Zeitung*, 10. 12. 1918, č. 284, s. 4; *Čech* 10. 12. 1918, č. 337, s. 3; *Moravská orlice*, 13. 12. 1918, č. 285, s. 3.

³¹⁸ *Moravská orlice*, 17. 12. 1918, č. 288, s. 3.

O jeho dalších činnostech v nich nenalezneme ani zmínku. Snad to byla jen připomínka toho, že pro původní rakouskou šlechtu nebylo v Československé republice místo.

Mnohem četnější zprávy se objevily v rakouském tisku, snad proto, že právě s Vídní byla Heinrichova minulost úzce spjata. O úmrtí hraběte informovaly noviny *Wiener Allgemeine Zeitung*,³¹⁹ *Fremden-Blatt*,³²⁰ *Grazer Tagblatt*³²¹ atd. Rozsáhlejší nekrolog uveřejnil *Wiener Bilder*: podle autora přišla Vídeň o významného člena své společnosti. Jeho palác na Johannesgasse byl až do vypuknutí války místem setkávání mnoha urozených šlechticů a vzdělanců. Ačkoli jako politik příliš nevyčníval, ujímal se slova na půdě Panské sněmovny a prosazoval veřejné zájmy na půdě Slezska, kde působil 32 let ve funkci zemského hejtmána. V závěru článku se pak autor zmiňuje o Heinrichově rodině, kterou řadí k příslušníkům starobylé slezské šlechty.³²²

9.2. Uctění památky

Slavnostní pohřeb se konal dopoledne 11. prosince v Novém kostele ve Fryštátě.³²³ Za přítomnosti rodiny, bývalých spolupracovníků, zástupců měst a mnoha dalších účastníků, byl Heinrich Larisch pochován v rodinné hrobce. Smuteční řeč pronesli nejen vedoucí zaměstnanci Larisch-Mönnichových podniků, ale také představitelé Červeného kříže. V projevu, jehož kopie se zachovala v zemském archivu v Opavě, děkují jeho členové Heinrichovi Larischovi za obětavost, díky které mohl spolek, jehož činnost nepřesahovala v 80. letech hranice města Opavy, rozšířit svou působnost do dalších měst, kde má nyní 23 poboček a na 40 000 členů. Jeho odchodem ztratil Červený kříž jednu z nejlepších vůdčích osobností.³²⁴

Ve svém memorandu připomněl zásluhy zesnulého hraběte i Max Ritter von Gutmann, předseda spolku *Zentralverein der Bergwerksbesitzer Österreichs*, ve kterém byl Heinrich členem od počátku 90. let.³²⁵ Společnost *Verein der Montan-, Eisen- und Maschinen-Industriellen* v Rakousku pak uctila svého někdejšího člena na 44. zasedání valného shromáždění. Viceprezident Hugo von Root vystoupil s projevem, který ostatní členové vyslechli mlčky vestoje.³²⁶

³¹⁹ *Heinrich Graf Larisch gestorben*. Wiener Allgemeine Zeitung, 9. 12. 1918, č. 12191, s. 3.

³²⁰ *Heinrich Graf Larisch*. Fremden-Blatt. Morgen Ausgabe, 10. 12. 1918, č. 337, s. 6.

³²¹ *Meldungen aus aller Welt*. Grazer Tagblatt, 10. 12. 1918, č. 338, s. 6.

³²² *Landeshauptmann Henrich Graf Larisch*. Wiener Bilder, 15. 12. 1918, č. 49, s. 8-9.

³²³ Neue Freie Presse. Morgenblatt 10. 12. 1918, č. 19503, s. 6.

³²⁴ ZA Opava, Zemský pánský a dámský pomocný spolek Červeného kříže pro Slezsko, Karton č. 3, inv. č. 22.

³²⁵ Neue Freie Presse, 24. 12. 1918, č. 19517. Morgenblatt, s. 10.

³²⁶ Neues Wiener Tagblatt, 21. 12. 1918, č. 348, s. 10.

Hrabě Larisch zemřel ve svých 68 letech. Kromě rozsáhlého majetku zanechal svým potomkům nelehký úkol: vypořádat se nejen s poměry v novém státě, ale také s nastávajícím česko-polským sporem o Těšínsko, ve kterém si obě strany nárokovaly strategické průmyslové oblasti ve svůj prospěch. V ohrožení se rázem ocitly také Larischovy podniky. To však měl být pouhý začátek změn, které znamenaly pro šlechtu konec zavedených pořádků. Heinrich Larisch-Mönnich umíral jako hrabě: o dva dny později přijala Československá republika zákon č. 61/1918, kterým šlechtické tituly jednou provždy zrušila.³²⁷

³²⁷ Zákon byl přijat Národním shromážděním 10. prosince a v platnost vešel o deset dní později.

10. Závěr

Heinrich Larisch-Mönnich byl příslušníkem staré rodové šlechty. Již v mládí se stal podnikatelem, později také politikem, a to jak půdě Slezska, tak ve Vídni. Přestože se narodil na panství v Horním Rakousku, byl právě se Slezskem jeho život úzce spjat. V mládí se příliš neodlišoval od jiných šlechticů své doby: na výchovu v aristokratickém duchu dohlížela rodina a později další vybrané osoby, pod jejichž vlivem se Heinrichova osobnost nadále formovala. Po maturitě na soukromém gymnáziu nastoupil na vysokoškolská studia ve Vídni, ta však v roce 1871 předčasně ukončil. V témže roce se oženil se svou sestřenicí Henriettou, s níž prožil šťastné manželství.

Život aristokracie podléhal jistým dobovým trendům, které můžeme sledovat i na životním stylu hraběte: nákladná přepychová sídla, společenské události v uzavřeném okruhu šlechtického světa, časté cestování... – to vše bylo nedílnou součástí života aristokrata v 19. století. Sám Heinrich byl velkým milovníkem jezdeckví, s nímž byla spojena i jeho velká záliba – lov. Kvůli své zálibě neváhal cestovat do mnoha zemí Evropy, mezi nimiž nechyběla Anglie, Irsko nebo třeba Švýcarsko. Součástí životního stylu nejednoho šlechtice byla také dobročinnost. Hrabě Larisch se rovněž aktivně zasazoval o rozvoj školství a místních farností. Podporoval také židovskou náboženskou obec, což mohlo být dalším důkazem zemského vlastenectví, které bylo nadřazeno národnostním a náboženským svárům.

Kromě okázalého způsobu života se šlechta věnovala i povinnostem, mezi které patřila také správa rodinného majetku. Heinrich se ještě za života svého otce věnoval rozvoji podniků, které později jako hlavní dědic panství převzal. Právě s podnikatelskými aktivitami byly dějiny rodu neoddělitelně spjaty. Larischovy podniky patřily mezi největší v oblasti a díky rozmanitosti své produkce byly téměř samozásobitelné. Vstupem do Panské sněmovny a později do zemského sněmu však musel Heinrich bránit rodinné zájmy proti řadám poslanců. Vypořádat se musel také se stále více se rozmáhajícím dělnickým hnutím, jehož odezvy se projevíly i mezi zaměstnanci jeho podniků. Dění ve Slezsku stále více ovlivňovala také národnostní otázka, kterou se však překlenout nepodařilo. Válka, která měla přispět k řešení těchto otázek, znamenala v Evropě zásadní změnu událostí, v jejichž důsledku zanikla i habsburská monarchie. Na jejích troskách vznikly nástupnické státy, ve kterých musela stará rakouská šlechta teprve hledat své místo.

Na Těšínsku však ani s podpisem příměří nebyl bojům konec. Krátce nato se rozhořel konflikt mezi Československem a Polskem, ve kterém se obě strany snažily prosadit své územní nároky. Své požadavky vznesla také německé menšina. V ohrožení se rázem ocitly

také Larischovy podniky. Do vývoje těchto událostí však samotný hrabě již výrazněji nezasáhl, neboť v prosinci 1918 zemřel.

Cílem práce bylo přiblížit život Heinricha Larisch-Mönnicha coby šlechtice, podnikatele a politika. Vzhledem k absenci pramenů bylo však možné opřít některá tvrzení pouze o hypotézy, spíše než o prokazatelná fakta. Existenci dalších pramenů sice nelze vyloučit, je však otázkou, kam by měl badatel svou pozornost směřovat. V některých případech bude možná potřeba smířit se se skutečností, že stav archiválií nedovolí, ani po důkladném rozboru, na mnohé další otázky uspokojivě odpovědět, nebo že prameny v soukromém vlastnictví zůstanou badatelskému úsilí nepřístupné.

Doufám, že práce alespoň dílčím způsobem přispěje k poznání o životě člena starého šlechtického rodu, jehož působení výrazně ovlivnilo dění v Těšínském Slezsku. Využité prameny a soupis literatury pak mohou posloužit případným zájemcům jako prvotní inspirace k dalšímu bádání, nebo jako podklad pro navazující magisterskou práci, ve které je možné se zaměřit například na hospodářské a politické aktivity hraběcího rodu v širším kontextu, nebo na životní osudy některého z dalších představitelů rodu Larisch-Mönnichů.

11. Prameny a literatura

Archivní prameny

Zemský archiv Opava

fond č. 67 Policejní ředitelství Moravská Ostrava

fond č. 2840 Stolberg Friedrich 1911 - 1941

fond č. 187 Velkostatek Karviná

fond č. 320 Zemský pánský a dámský pomocný spolek Červeného kříže pro Slezsko
(1872)1897 - 1919

Státní Okresní archiv Karviná

fond č. 95 Archiv města Karviná

fond č. 652 Archiv obce Staré město

fond č. 444 Farní úřad Dětmárovice

fond č. 4 Okresní úřad Fryštát

fond č. 822 Sběrka obrazového materiálu, fotografií a fotonegativů

fond č. 187 Velkostatek Karviná

Archiv der Universität Wien

fond Juridische Fakultät

Oberösterreichisches Landesarchiv

fond Linz, rk. Diözese (Oberösterreich)

Tištěné prameny

DAISY, Princess of Pless: *By Herself*. London 1928.

LUSTIG, Rudolf: *Schematismus velkostatků v zemi moravskoslezské*. Praha 1935.

Programm des Ersten K. K. Staats-Gymnasiums in Teschen für das Schuljahr 1869. Teschen 1869.

WALLERSEE-LARISCH, Marie Louise von: *Moje minulost*. Praha 1918.

WALLERSEE-LARISCH, Marie Louise von: *Kaiserin Elisabeth und Ich*. Leipzig 1935.

Dobová periodika

Blahověst, 1869

Brněnské noviny, 1915

Brünner Zeitung, 1876, 1884, 1918

Čech, 1914, 1915, 1917, 1918

Das Vaterland, 1871

Die Presse, 1877

Duch Času, 1903

Grazer Tagblatt, 1918

Hlas lidu, 1893

Karlsbader Kurliste, 1901, 1912, 1916

Morawske noviny, 1861

Národní listy, 1861, 1865, 1884, 1886, 1894, 1901, 1902, 1907, 1916

Národní listy, odpolední vydání, 1902

Našinec, 1884, 1913

Neue Freie Presse, Morgenblatt, 1918

Neues Fremdenn-Blatt, Morgenausgaben, 1871

Neues Wiener Tagblatt, 1918

Neuigkeits-Welt-Blatt, 1876, 1916

Opavský Týdenník, 1895, 1896, 1899, 1900

(Österreichische) Volks-Zeitung, 1916

Wiener Allgemeine Zeitung, 1918

Wiener Salonblatt, 1885, 1894

Ústní prameny

Eduard Kula. Rozhovor č. 1. Srpen 2017

Irena Jendřejková. Rozhovor č. 2. Září 2017.

Rudolf Hrubý. Rozhovor č. 3. Září 2017.

Literatura

BAYER, Julius: *Pamětihodnosti města Fryštátu*. Karviná 1879.

BĚLINA, Pavel – FUČÍK, Josef: *Válka 1866*. Praha 2005.

BEZDĚK, František: *Dějiny lovu trochu jinak*. Brno 2000.

BEZECNÝ, Zdeněk: *Česká šlechta a salony v druhé polovině 19. století*. In: LORENZOVÁ, Helena – PETRASOVÁ, Taťána (eds.): *Salony v české kultuře 19. století: sborník příspěvků z 18. ročníku sympozia k problematice 19. století*. Praha 1999, s. 201–207.

BEZECNÝ, Zdeněk – SAK, Robert: *Dáma z rajského ostrova: Sidonie Nádherná a její svět*. Praha 2000.

BEZECNÝ, Zdeněk: *Šlechta a církev v druhé polovině 19. století*. In: PRAHL, Roman – HOJDA, Zdeněk (eds.): *Bůh a bohové: církve, náboženství a spiritualita v českém 19. století*. Plzeň 2002.

BEZECNÝ, Zdeněk: *Příliš uzavřená společnost. Orličtí Schwarzenbergové a šlechtická společnost v Čechách v druhé polovině 19. a na počátku 20. století*. České Budějovice 2005.

BEZRUČ, Petr: *Škaredý zjev*. Ostrava 1935.

BOGOCZOVÁ, Irena – MALGORZATA, Bortliczek: *Jazyk příhraničního mikrosvěta: (běžná mluva Těšíňanů v ČR)*. Ostrava 2014.

BORÁK, Mečislav – GAWRECKI, Dan: *Nástin dějin Těšínska*. Praha 1992.

BORÁK, Mečislav (ed.): *Slezsko v dějinách českého státu: sborník příspěvků z vědecké konference, pořádané pod záštitou prezidenta České republiky Václava Havla u příležitosti 50. výročí Slezského ústavu SZM v Opavě*. Šenov u Ostravy 1998.

BUDÍKOVÁ, Alena: *Výchova šlechtice v první polovině 19. století*. Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice C9, 2003, s. 89–124.

BUCHINGER, Günther a kol.: *Dehio Wien. I. Bezirk – Innere Stadt*. Horn – Wien 2003.

BUZEK, František: *Zahrada horníků: Botanický popis sadu Zdeňka Nejedlého v Karviné*. Opava 1950.

BŮŽEK, Václav a kol.: *Společnost českých zemí v raném novověku: struktury, identity, konflikty*. Praha 2010.

CZERNIN, Monika: *Žila jsem příliš krátce: fascinující život hraběnky Nory Kinské*. Brno 2007.

DANĚK, Jaroslav: *Šlechtičtí podnikatelé v procesu industrializace pivovarnictví s přihlédnutím k situaci v ostravsko-karvinském revíru*. In: BRŇOVJÁK, Jiří – ZÁŘICKÝ, Aleš (eds.): *Šlechtic podnikatelem-podnikatel šlechticem: šlechta a podnikání v českých zemích v 18. a 19. století*. Ostrava 2008, s. 159–177.

DOMBROVSKÝ Zdeněk a kol.: *Karvinsko a jeho šachty: Historie a současnost, vzpomínky i fakta, vesele i vážně*. Ostrava 2004.

DUDEK, František: *Vývoj cukrovarnického průmyslu v českých zemích do roku 1872*. Praha 1979.

FIŠER, Zdeněk: *Tři dny, které otřásly Kroměříží.: Příběh setkání ruského cara a rakouského císaře v srpnu 1885*. Brno 1994.

GAWRECKI, Dan: *Dějiny Českého Slezska I*. Opava 2003.

GAWRECKI, Dan: *Dějiny Českého Slezska II*. Opava 2006.

GAWRECKI, Dan: *Jazyk a národnost ve sčítáních lidu na Těšínsku v letech 1880-1930*. Český Těšín 2017.

GILBERT, Martin: *První světová válka*. Praha 2005.

GIRTLE, Roland: *Wilderer: Rebellen in der Bergen*. Wien–Köln–Weimar 2003.

GLASSHEIM, EAGGLE: *Urození nacionalisté: česká šlechta a národnostní otázka v 1. pol. 20. století*. Praha 2012.

GROBELNÝ, Antonín: *K některým etapám národního hnutí ve Slezsku a na Ostravsku v letech 1848-1918*. Slezský sborník 4, 1965, s. 452–469.

GRYMOVÁ, Karolína – GRYM, Rudolf: *Počátky elektrizace ostravsko-karvinských dolů*. Ostrava 2008.

HAJZLEROVÁ, Irena: *Dolní Lutyně 1305 – 2005*. Karviná 2005.

HAJZLEORVÁ, Irena: *Petrovice u Karviné: 700 let od první písemné zmínky*. Karviná 2006

HAJZLEROVÁ, Irena – MATROSOVÁ, Veronika: *Karviná*. Praha – Litomyšl 2009.

HAMANN, Brigitte: *Rudolf Habsburský: princ rebel*. Praha 2006.

HARDING, Bertita: *The Golden Fleece: The Story of Franz Joseph and Elizabeth of Austria*. Montana 2010.

HÄUSSLER, Franz Josef: *Dějiny prastarého šlechtického rodu Larischů ze Lhoty, svobodných pánů a hrabat tohoto rodu a rovněž dále pocházejících hrabat z Larisch-Moennichů svobodných pánů ze Lhoty a Karvinné*. Opava 1981.

HOŘČIČKA, Václav – ŽUPANIČ, Jan: *Šlechta na křižovatce. Lichtenštejnové, Schwarzenbergové a Colloredo-Mannsfeldové v 1. polovině 20. století*. Praha 2017.

HRUBÝ, Rudolf Jan: *Dějiny prastarého šlechtického rodu Larischů ze Lhoty, svobodných pánů a hrabat tohoto rodu a rovněž dále pocházejících hrabat z Larisch-Moennichů svobodných pánů ze Lhoty a Karvinné*. Díl II. Karviná 1992.

HRUBÝ, Rudolf Jan: *Historie závodu "Koksovna ČSA" v Karviné 1843-1997*. Karviná 1997.

CHMIEL, Józef: *Karviná - Darkov*. Český Těšín 2001.

JANÁK, Jan: *Hospodářský rozmach Moravy 1740 – 1918*. Brno 1999.

KINSKY, Rudolf, F[erdinand]: *Pardubitzer Parforcejagden*. Teil II. Privatdruck (Bez místa vydání) 1927.

KINSKÝ, Zdeněk Rudolf: *Hodina vzpomínek: Kus historie parforsních honů a dostihů v Čechách*. Chlumec nad Cidlinou 1947.

KOTYK, Jiří: *Pardubický zámček a jeho osudy (k 70. Výročí vítězství nad německým nacismem)*. Pardubice 2015.

KRÁL, Pavel: *Mezi životem a smrtí: testamenty české šlechty v letech 1550-1650*. České Budějovice 2002.

KRAMPEROVÁ, Petra: „...*A musí umět jezdit především na koni a pak teprve na gramatice.*“ *Šlechtic a kuň v 19. a na počátku 20. století*. Diplomová práce. FF JCU České Budějovice 2013.

KUBA, Stanislav: *Z historie dolu ČSA: Již opět z dolu zaznívá...* Ostrava 2008.

KUBA, Stanislav: *Historický vývoj hornického města Karviná*. Ostrava 2016.

KUFA, Pavel: *Šlechtická sídla na Těšínsku v letech 1789-1840*. Magisterská diplomová práce. FF UPOL Olomouc 2012.

LAFFAYE, Horrace A.: *The Polo Encyclopedia*. Jefferson 2015.

LENDEROVÁ, Milena: *Tragický bál: Život a smrt Pavlíny ze Schwarzenbergu*. Praha – Litomyšl 2004.

LUFT, Robert: *Die Mittelpartei des mährischen Gro grundbesitzes 1879-1918. Zur Problematik des Ausgleichs in Mähren und Böhmen*. In: SEIBT, Ferdinand (ed.): *Chance der Verständigung. Absichten und Ansätze zu übernationaler Zusammenarbeit in den böhmischen Ländern 1848-1918*. München 1987, s. 187-243.

MACHAČOVÁ, Jana: *Některé vzory chování předávané v generacích podnikatelů (1850-1950) v českém prostředí*. In: MACHAČOVÁ, Jana – MATĚJČEK, Jiří (eds.): *Studie k sociálním dějinám 19. století*, č. 2. Opava 1995.

MAKOWSKI, Mariusz: *Setkávání české, polské a německé kultury a jazyka na území Těšínského Slezska*. In: *Těšínské Slezsko*. Český Těšín 2008, s. 41–53.

MALÍŘ, Jiří: *Občanská společnost na Moravě: spolky, strany, elity*. Brno 2014.

MAŠEK, Petr.: *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Od Bílé hory po současnost. Díl I. Praha 2008.

MATĚJ, Miloš: *Kulturní památky ostravsko-karvinského revíru*. Ostrava 2009.

MATĚJČEK, Jiří: *Vývoj uhelného průmyslu v českých zemích po průmyslové revoluci (do roku 1914)*. Praha 1984.

MATĚJČEK, Jiří: *Šlechta v českých zemích 19. století. (První pokus o přehled)*. Slezský sborník 98, 2000, s. 277–299.

MATROSOVÁ, Veronika: *Rod Larisch-Mönnichů na Karvinsku*. Karviná 1999.

MATÝSKOVÁ, Marta: *Šlechtický rod Laryšové ze Lhoty a na Karviné, pozdější hrabata Larisch - Mönnich*. Magisterská diplomová práce. FPF SLU v Opavě 1996.

- MEDŘÍKOVÁ, Petra: *Šlechta před objektivem: ateliérové portréty aristokracie*. Brno 2016.
- MELLVILLE, Ralph: *Adel und Revolution in Böhmen. Strukturwandel von Herrschaft und Gesellschaft in Österreich um die Mitte des 19. Jahrhunderts*. Mainz 1998.
- MRÁZEK, Otakar: *Vývoj průmyslu v českých zemích a na Slovensku: od manufaktury do roku 1918*. Praha 1964.
- MŽYKOVÁ, Marie: *I král byl dítětem. Svět dětí na šlechtických sídlech*. Liberec 2012.
- MYŠKA, Milan: *Verein der Oesterreichisch-Schlesier in Wien. (Sociální a teritoriální skladba členů v prvním desetiletí trvání)*. In: HALUB, Marek – MATYSIAK-MANKO, Anna (eds): *Śląska republika uczonych*. Wrocław 2006, s. 228-242.
- NAVRÁTIL, Miloslav: *Ekonomické dějiny města Karviné*. Bakalářská diplomová práce. PDF OU Ostrava 2014.
- ONDERKOVÁ, Tereza: *Stavby rodu Larisch-Mönnichů na území obce Těrlicko*. Bakalářská diplomová práce. PDF OU Ostrava 2015.
- PALLAS, Ladislav: *Jazyková otázka a podmínky vytváření národního vědomí ve Slezsku*. Ostrava 1970.
- PILNÁČEK, Josef: *Rody starého Slezska*. Brno 2010.
- PERNES, Jiří: *Poslední Habsburkové: Karel, Zita, Otto a snahy o záchranu císařského trůnu*. Brno 2000.
- PREINFALK, Miha: *Auersperg. Geschichte einer europäischen Familie*. Graz 2006.
- RAK, Jiří: *Bývali Čechové: České historické mýty a stereotypy*. Jinočany 2014.
- REBROVÁ, Alexandra: *Zámek Fryštát*. Šenov u Ostravy 1998.
- REBROVÁ, Alexandra: *Zaniklý zámek Ráj v osudech staletí*. Karviná 2002.
- REBROVÁ, Alexandra: *Lottyhaus: vedlejší křídlo zámku Fryštát v Karviné*. Karviná 2004.
- REIF, Heinz: *Adel im 19. und 20. Jahrhundert*. Enzyklopädie deutscher Geschichte. Band. 55. München 1999.
- RODAN, Kamil: *Proces koncentrace šlechtického velkostatku a jeho geneze V Rakouském Slezsku ve druhé polovině 19. století na příkladu hraběcí rodiny Larisch-Mönnich*. In: RAŠTICOVÁ, Blanka (ed.): *Osobnosti agrární politiky 19. a 20. století*. Uherské hradiště 2006, s. 61-66.

RODAN, Kamil: *Dějiny zemědělství v Rakouském Slezsku v letech 1848-1914*. (Základní vývojové tendence). Ostrava 2008.

ROHEL, Jan: *Darkovské prameny*. Darkov 1968.

SAK, Jiří - BEZECNÝ, Zdeněk: *Dáma z rajského ostrova. Sidonie Nádherná a její svět*. Praha 2000.

SANDGRUBER, Roman: *Traumzeit für Millionäre: Die 929 reichsten Wienerinnen und Wiener im Jahr 1910*. Wien 2014.

SINCLAIR, Andrew: *Death by Fame: A Life of Elisabeth, Empress of Austria*. New York 1999.

SLABÁKOVÁ, Radmila: „*Il est Höchst Zeit*“ aneb Jaký jazyk pro aristokracii v Čechách a na Moravě v 19. století? In: BLÁHOVÁ, Kateřina (ed.): *Komunikace a izolace v české kultuře 19. století*. Praha 2002, s. 102–115.

ŠVAŘÍČKOVÁ SLABÁKOVÁ, Radmila: *Služebnictvo rakousko-české aristokracie v 19. století*. Slezský sborník 104, 2006, s. 241–250.

ŠVAŘÍČKOVÁ SLABÁKOVÁ, Radmila: *Rodinné strategie šlechty: Mensdorffové-Pouilly v 19. století*. Praha 2007.

SOCHOR, František: *Vzpomínky na starou Karvinou*. Karviná 2001.

SOKOP, Brigitte: *Jene Gräfin Larisch*. Marie Luise Gräfin Larisch-Wallersee. *Vertraue der Kaiserin – Verfemte nach Mayerling*. Wien 1988.

STAREC, Milan: *Historie pivovaru v Karviné*. Kvasný Průmysl 7-8, 2010, s. 306–312.

STEKL, Hannes – WAKOUNIG, Marija: *Windisch-Graetz*. Ein Fürstenhaus im 19. und 20. Jahrhundert. Wien – Köln – Weimar 1992.

STEKL, Hannes: *Österreichs Aristokratie im Vormärz*. Herrschaftsstil und Lebensformen der Fürstenhäuser Liechtenstein und Schwarzenberg. München 1973.

STEKL, Hannes: *Adel und Bürgertum in der Habsburgermonarchie 18. bis 20. Jahrhundert*. Hannes Stekl zum 60. Geburtstag gewidmet. Wien 2004.

SVOBODA, Miloš: *100 ročníků Velké pardubické steeplechase*. Praha 1990.

ŠLACHTA Fridolín: *Dějiny hornického města Karvinné*. Český Těšín 1937.

ŠLACHTA, Fridolín: *Těšínsko*. Karviná 1946.

THURN und TAXIS, Franz: *Pardubitz Parforce-jagd und Rennen*. Wien – Köln 1990.

TÖNSMEYER, Tatjana – VELEK, Lubos (eds.): *Adel und Politik in der Habsburgermonarchie und den Nachbarländern zwischen Absolutismus und Demokratie*. München 2011.

URBAN, Otto: *Česká společnost 1848–1918*. Praha 1982.

URBAN, Otto: *Vzpomínka na Hradec Králové: (drama roku 1866)*. Praha 1986.

VALENTA, Aleš: *Dějiny rodu Kinských*. České Budějovice 2004.

WEHLER, Hans-Ulrich (ed.): *Europäischer Adel 1750-1850*. Göttingen 1990.

WINKELHOFEROVÁ, Martina: *Šlechtictví zavazuje: Osudy žen v c. k. monarchii*. Praha 2012.

WINKELHOFEROVÁ, Martina: *Viribus unitis: císař a jeho dvůr: nový pohled na císaře Františka Josefa*. Praha 2011.

ZÁŘICKÝ, Aleš: *Rothschildové a ti druzí*. Ostrava 2005.

ZÁŘICKÝ, Aleš: *Velkopodnikatel*. Příklad Johanna Larisch-Mönnich a dalších. In: FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – MALÍŘ, Jiří – VYKOUPILOV, Libor (eds.) *Člověk na Moravě v první polovině 20. století*. Brno 2006, s. 46-55.

ZÁŘICKÝ, Aleš: *Velkopodnikatel*. Příklad Heinricha hraběte Larisch-Mönnicha, Josefa Zwierziny a Wilhelma Gutmanna. In: FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – MALÍŘ, Jiří (eds.): *Člověk na Moravě 19. století*. Brno 2008.

ZÁŘICKÝ, Aleš: *Der Geburtsadel an der Schwelle des Industriezeitalters*. Das Beispiel der Familie Larisch-Mönnich. In: MEIDERBAUER, Martin (ed.): *Adel und Wirtschaft. Lebensunterhalt der Adeligen in der Moderne*. Münch 2009, s. 121–131.

ŽÁČEK, Rudolf: *Slezsko*. Praha 2005.

ŽUPANIČ, Jan: *Nová šlechta Rakouského císařství*. Praha 2006.

Encyklopedie a slovníky

Biografický slovník Slezska a severní Moravy. Nová řada. Sešit 1. (13.). Ostrava 2000.

Biografický slovník Slezska a Severní Moravy. Nová řada. Sešit 8. (20.). Supplementum 8. Ostrava 2006.

Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich. 14. Theil. Wien 1865.

Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950. Band 5. Wien 1972.

Kulturněhistorická encyklopedie Slezska a severovýchodní Moravy A-M. Ostrava 2005.

Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska do poloviny XX. století. Svazek I. Ostrava 2003.

Elektronické zdroje

<http://www.archives.cz/zao/resources/karvina/hruby/bayer/bayer3z.htm> (stahováno dne 28. 9. 2017).

<http://www.archives.cz/zao/resources/karvina/hruby/genealogie/genealogie%20larisch%20XI-X-2.htm> (stahováno dne 15. 9. 2017).

<http://www.hrady.cz/index.php?OID=2331&PARAM=11&tid=5161&pos=800> (stahováno dne 20. 10. 2017).

<https://www.mesto-bohumin.cz/cz/o-meste/cestni-obcane/8347-larisch-heinrich-hrabe-mnnich-von-ellgoth-und-karwin-1850-1918.html> (stahováno dne 22. 10. 2017).

https://sokolovsky.denik.cz/nazory_region/pucka20081006.html (stahováno dne 22. 10. 2017).

<http://www.gweb.cz/clanky/clanek-45> (stahováno dne 23. 10. 2017).

<http://www.zamecek-petrovice.cz/o-zamecku/> (stahováno dne 23. 10. 2017).

<http://www.archives.cz/zao/resources/karvina/hruby/bayer/bayer4cc.htm> (stahováno dne 25. 10. 2017).

<http://www.mining.cz/TEXTY/Karvina/Karvina.htm> (stahováno dne 30. 10. 2017).

https://www.technickytydenik.cz/rubriky/archiv/vybrali-jsme-z-bohate-historie-ceskych-olejarskych-rafinerii_16242.html (stahováno dne 25. 11. 2017).

<http://www.archives.cz/zao/resources/karvina/hruby/kronika/text1.htm> (stahováno dne 26. 11. 2017).

<http://www.archives.cz/zao/resources/karvina/hruby/kronika/text2.htm> (stahováno dne 26. 11. 2017).

<http://www.darkov.cz/o-laznich/> (stahováno dne 26. 11. 2017).

12. Seznam zkratek

AUW	Archiv der Universität Wien
FF	Filozofická fakulta
FPF	Filozoficko-přírodovědecká fakulta
JČU	Jihočeská univerzita
ÖBL	Österreichisches Biographisches Lexikon
PDF	Pedagogická fakulta
OU	Ostravská univerzita
SOkA	Státní okresní archiv
SS	Sommersemester
SLU	Slezská univerzita
UPOL	Univerzita Palackého v Olomouci
ZA	Zemský archiv

13. Seznam obrazových příloh

Obrázek č. 1:

Pohled na zámek Fryštát ze zámeckého parku, 1910. (SOkA Karviná, Sběrka obrazového materiálu a fotonegativů, poř. č. 434). Dostupné online:

<http://digi.archives.cz/da/permalink?xid=1CD79AD179DD46B38F291E6F194B587A&scan=1> (stahováno dne 25. 10. 2017).

Obrázek č. 2:

Příjezd císaře do Kroměříže, F. Schlegel, 1885 (Neue Illustrierte Zeitung, 6. 9. 1885, č. 50, s. 5).

Obrázek č. 3:

Záběr z honů v Olšinách, pořádaných na statku hraběte Larische, nedatováno (SOkA Karviná, Sběrka obrazového materiálu a fotonegativů, poř. č. 1744). Dostupné online:

<http://digi.archives.cz/da/permalink?xid=BFDF88121901442E925E9576A7513BE3&scan=1> (stahováno dne 25. 10. 2017).

Obrázek č. 4:

Hrabě Heinrich Larisch, 1873? (SOkA Karviná, Sběrka obrazového materiálu a fotonegativů, poř. č. 8163-08). Dostupné online:

<http://digi.archives.cz/da/permalink?xid=8639C9B8F3CF11E483DB0025649FE19D&scan=4> (stahováno dne 25. 10. 2017).

Obrázek č. 5:

Rodinný portrét Larischů (zleva Georg, Johann,?, Eugen?, Heinrich), J. Löwy, nedatováno (SOkA Karviná, Sběrka obrazového materiálu a fotonegativů, poř. č. 126-12). Dostupné online:

<http://digi.archives.cz/da/permalink?xid=9FA4F29BB0ED11E3A45A0025649FE19D&scan=9> (stahováno dne 25. 10. 2017).

Obrázek č. 6:

Heinrich Larisch v divadelním kostýmu, Carl Pietzner, 1894 (SOkA Karviná, Sběrka obrazového materiálu a fotonegativů, poř. č. 8163-11). Dostupné online:

<http://digi.archives.cz/da/permalink?xid=8639C9B8F3CF11E483DB0025649FE19D&scan=4> (stahováno dne 25. 10. 2017).

Obrázek č. 7:

Heinrich Larisch v dobovém loveckém oděvu, D. Székely 1900 (SOkA Karviná, Sbírka obrazového materiálu a fotonegativů, poř. č. 8163-04). Dostupné online:

<http://digi.archives.cz/da/permalink?xid=8639C9B8F3CF11E483DB0025649FE19D&scan=4>
(stahováno dne 25. 10. 2017).

Obrázek č. 8:

Diplom věnovaný hraběti Heinrichovi Larisch-Mönnichovi u příležitosti jeho 30letého výročí ve funkci zemského hejtmána, 26. 6. 1916 (SOkA Karviná, Archiv města Karviná, Dodatky 1816 - 1945, inv. č. 1). Dostupné online:

<http://digi.archives.cz/da/permalink?xid=EDC51C306F5511E1A3F90025649FE19D&scan=3>
(stahováno dne 25. 10. 2017).